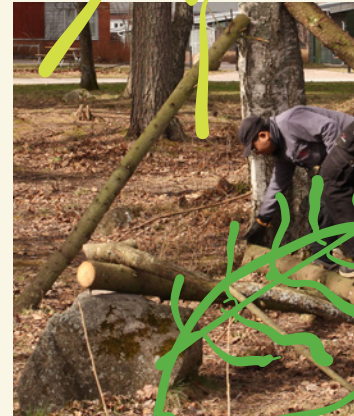

Förvaltning för lek

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur,
planering och förvaltning
Landscape Architecture Master's Programme
Alnarp 2024

– Löst naturmaterial i lekmiljöer

Hanna Nilsson

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Förvaltning för lek – Löst naturmaterial i lekmiljöer

// Managing for Play – Loose Natural Materials in Play Environments

Hanna Nilsson

Handledare: Maria Kylin, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Hanna Fors, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Scott Wahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0852
Program: Landscape Architecture Master's Programme
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Hanna Nilsson

Alla fotografier är tagna av författaren. Alla illustrationer av författaren, s. 33 och s. 86 med Sofia Østerhus.

Nyckelord: *förvaltning, löst lekmaterial, skötsel lekmiljöer, gestaltning lekmiljöer*

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Speciellt tack till alla barn och vuxna i förvaltningarna som deltog generöst i studien!

Tack till Mimmi, Jussi och Petter, ni inspirerar mest.
Tack till min handledare Maria Kylin för tydlighet och uppmuntran.
Tack till Sofia Østerhus.

Sammanfattning

Löst lekmaterial bidrar med stora värden till barns lek, hälsa och utveckling, men är trots detta inte så vanligt i planerade lekmiljöer. Genom skötsel av gemensamma grönytor uppstår året runt löst naturmaterial såsom grenar, löv och gräs, som skulle kunna bli till ett sådant lekmaterial.

Forskning beskriver skötselpersonalens potential att bidra till barns lekmiljöer vilket anses angeläget att undersöka mer praktiskt. Det finns internationella vägledningar och manualer som beskriver implementering av löst material i lekmiljöer, vilka kan anpassas och vara till inspiration i detta arbete.

Projektet innebar att undersöka hur löst naturmaterial från skötsel kan utnyttjas och tillföras i några olika lekmiljöer i samarbete med skötselpersonal. Syftet var att se hur materialet och sättet det utplaceras på påverkar leken och platsen, samt hur skötselpersonal kan vara delaktig i detta arbete. Undersökningen gjordes genom en teoretisk kunskaps-sammanställning följt av en multipel fallstudie.

Resultaten visade att lekmaterial bidrog till nyfikenhet, nya lekar och aktivering av miljöerna, särskilt genom närvaron av skötselpersonal. Det framkom också att löst material kan skapa konflikter, att det behöver tillföras regelbundet och att en del av materialet behöver återinsamlas.

Förutsättningarna varierade beroende på platsspecifika villkor, och även om allmän vägledning kan vara ett viktigt stöd, behövs längre, platsspecifika samverkansprocesser för praktisk implementering av löst lekmaterial och för att förändra värderingarna kring detta.

Abstract

Loose part materials contribute with great value to children's play, health and development, but despite this is not so common in planned play environments. Through the management of common green spaces, natural loose part materials such as branches, leaves and grass is created all year round, which could become such play material.

Research describes the management staff's potential to contribute to children's play environments, which is considered urgent to investigate more practically. There are international guidelines and toolboxes that describe the implementation of loose part materials in play environments, which can be adapted and serve as inspiration in this work.

The project involved investigating how loose part materials from maintenance can be used and added to different play environments in collaboration with maintenance staff. The aim was to observe how the material and the way it is distributed affects the children's play and the place, as well as how maintenance staff can be involved in this work. The investigation was done through a literature study followed by a multiple case study.

The results showed that the loose part materials contributed to curiosity among children, various types of play and activation of the environment, especially through the presence of maintenance staff, becoming part of their working routine. It also emerged that loose materials can create conflicts, that it needs to be supplied regularly and that some of the material needs to be recollected again.

While general guidelines provide valuable support, they highlight the need for deeper, site-specific collaboration to effectively implement loose play elements and shift cultural perceptions surrounding them.

Innehåll

1. Inledning s. 7

1.1 Mål/Syfte s. 8

1.2 Frågeställningar s. 8

1.3 Metod s. 8

2. Kunskapssammanställning s. 9

2.1 Barns lek med löst material s. 10

2.1.1 Sammanfattning s. 14

2.2 Skötselpersonals delaktighet i tillhandahållande av löst lekmaterial s. 15

2.2.1 Att beakta vid implementering av löst lekmaterial s. 16

2.2.2 Vägledning för implementering av löst lekmaterial i lekmiljöer s. 18

2.2.3 Förändringsprocess, hur skötselpersonal kan bli delaktig s. 21

2.2.4 Sammanfattning s. 22

2.3 Gestaltning med löst material som uppmuntrar barns lek s. 23

2.3.1 Lekfull gestaltungsprocess s. 23

2.3.2 Lekinbjudande gestaltning med löst lekmaterial s. 24

2.3.3 Gestaltungsprinciper s. 26

2.3.4 Sammanfattning s. 27

3. Fallstudier s. 28

3.1 Metod s. 28

4. Resultat

4.1 Torshovsparkens lekplats, Oslo s. 32

4.1.1 Förarbete s. 32

4.1.2 Registrering av lekspar s. 35

4.1.3 Deltagande och icke deltagande observationer s. 35

4.1.4 Registrering av lekspar s. 39

4.1.5 Uppföljning s. 40

4.2 Apelskolan, Lund s. 41

4.2.1 Förarbete s. 41

4.2.2 Deltagande och icke deltagande observationer s. 42

4.2.3 Lekobservationer s. 44

4.2.4 Uppföljning s. 48

4.3 Solbjers förskola, Lund s. 49

4.3.1 Förarbete s. 49

4.3.2 Deltagande och icke deltagande observationer s. 50

4.3.3 Lekobservationer s. 52

4.3.4 Uppföljning s. 56

4.4 *Vivallaskolan, Örebro s. 58*

4.4.1 Förarbete s. 58

4.4.2 Deltagande och icke deltagande observationer s. 59

4.4.3 Lekobservationer s. 62

4.4.4 Samarbete med skötselpersonalen s. 65

4.4.5 Uppföljning s. 66

4.4.6 Lekspår och icke deltagande observationer s. 67

5. **Diskussion s. 68**

5.1 På vilket sätt påverkar löst naturmaterial barns lek i olika lekmiljöer? s. 68

5.2 Hur kan en gestaltning av löst material uppmuntra barns lek? s. 71

5.3 Hur kan skötselpersonal vara praktiskt och kreativt delaktiga s. 75

5.4 Metodreflektion s. 79

5.5 Vidare arbete s. 80

6. **Konklusion s. 81**

Sammanfattning s. 81

7. **Bilaga s. 82**

7.1 *Ny vägledning för implementering av löst lekmaterial i lekmiljöer genom skötselåtgärder s. 82*

8. **Referenslista s. 87**

1. Inledning

Brist på löst lekmaterial

Det råder ofta brist på löst naturmaterial för barn att leka med i deras vardagliga lekmiljöer såsom lekplatser, förskole- och skolgårdar, trots att det länge funnits kunskap om vilka höga värden materialet har för barnen i leken (Beckman et al. 2022; Flannigan & Dietze 2018; Mårtensson 2009; Nicholson 1971) och vilken stor betydelse lekmiljöernas kvalitet har för barns hälsa och utveckling (Wells et al. 2018; Gibson et al. 2017; Chawla 2015; Mårtensson et al. 2014; Fjørtoft 2004).

Skötsel som materialresurs

Samtidigt skapas mängder av löst naturmaterial i våra utemiljöer som skulle kunna bli till lekmaterial under hela året. När skötselpersonal tar hand om våra gemensamma ytor röjs snö till högar, kvistar och grenar kapas och löv samlas ihop för att fraktas till kommunens

återvinningscentral. Jag har sett hur mina egna barn dras till dessa tillfälliga högar, och som designer inspirerats av mängden resurser vid besök på återvinningscentraler (bild 1). Om detta material istället kunde tillvaratas och

utplaceras i miljöer där barn leker tror jag att det skulle kunna skapa högre lekvärden och bidra till en föränderlig och intressant lekmiljö som gynnar barnen (Beckman et al. 2022; Mårtensson et al. 2021; Gibson et al. 2017; Chawla 2015).

Från riktlinjer till implementering

I flera kommunala riktlinjer framhålls detta material som en möjlig tillgång för förvaltningen att tillvarata för att främja lek (Lunds kommun 2022; Örebro kommun 2017; Boverket 2015). Trots denna medvetenhet tycks den praktiska implementeringen ofta utebli. Skötselpersonalens potential som aktiv resurs

för att skapa högre lekvärden i lekmiljöer lyfts fram som ett viktigt men praktiskt mindre utforskat område av flera forskare (Mårtensson et al. 2021; Jansson 2020; Jansson & Lerstrup 2018). Mårtensson et al. (2021) konstaterar också att det behövs fler testbäddar kring hur ett sådant arbete kan fungera.

Flera internationella vägledningar eller verktygslådor ger lättillgängliga råd från intresseorganisationer och myndigheter om etablering av löst material i lekmiljöer (Nature Play South Australia u.å; Canadian Public Health Association 2019; Inspiring Scotland 2019; Play Wales 2017). I *Canada Loose Parts Policy* (Canadian Public Health Association 2019) understryks att löst lekmaterial kan vara svårt att integrera i befintliga lekmiljöer utan lämplig vägledning eftersom det för många vuxna innebär osäkerheter, speciellt kring säkerhet och risk. Uppenbarligen har man i dessa länder sett behovet av detaljerad praktisk

vägledning för att implementeringen av löst material i lekmiljöer verkligen ska ske. Dessa vägledningar utgår dock inte specifikt från samarbete med skötselpersonal eller etablering av löst material från naturen.

I Sverige har Örebro kommun i samarbete med landskaps-

arkitekterna Urbio och SLU tagit fram skriften *Lekotoper – En vägledning för naturlika gröna leklandskap* (Beckman et al. 2022) som innehåller en del konkreta beskrivningar om hur lekmiljöer kan förvaltas med löst (natur) material.

Undersökning

Baserat på insikterna från dessa vägledningar, projektet *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) samt annan relevant litteratur vill jag praktiskt undersöka hur det kan gå till att tillföra löst naturmaterial i lekmiljöer genom skötselpersonalens arbete, och på vilket sätt olika utplaceringar kan främja barns lek.

Bild.1 Tippen Sankt Hans i Lund.

1.1 Mål/syfte

Syftet är dels att undersöka hur barns lek påverkas av tillförseln av löst naturmaterial i olika lekmiljöer samt att pröva hur tillförsel av löst material kan bli en del av en lekinbjudande gestaltning på platserna. Ett ytterligare syfte är att undersöka skötselpersonalens roll, hur en sådan tillförsel kan bli en del av deras rutiner, och hur de kan bidra till barnens lek med detta material.

Målet är att testa olika placeringar av löst naturmaterial i samarbete med skötselpersonalen i några olika lekmiljöer, för att generera insikter för vidare arbete med dessa frågor som rör planerare, skötselpersonal, sköselförvaltningar, landskapsarkitekter och andra yrkesgrupper som påverkar barns utemiljö.

1.2 Frågeställningar

Huvudfråga

1. På vilket sätt påverkar löst naturmaterial barns lek i olika lekmiljöer?

Övriga frågeställningar

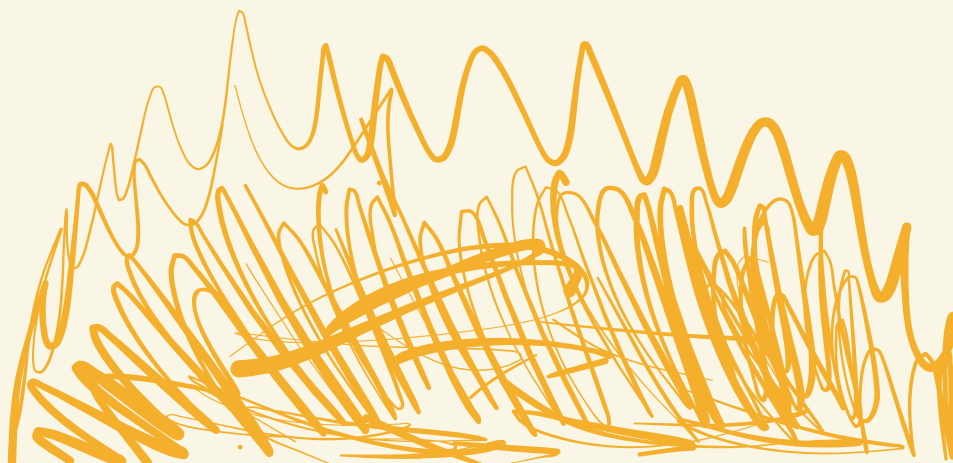
2. Hur kan en gestaltning av löst material uppmuntra barns lek?

3. Hur kan skötselpersonal vara praktiskt och kreativt delaktiga i tillhandahållandet av löst material i barns lekmiljöer?

1.3 Metod

Arbetets metodik utgjordes av en kunskapssammanställning och en multipel fallstudie i fyra olika lekmiljöer i kommunerna Lund, Oslo och Örebro.

Kunskapssammanställningen bestod av en litteratur- och dokumentstudie som ligger till grund för den praktiska fallstudien. Fördjupande metodbeskrivningar finns i avsnitt *3. Fallstudier, Metod* (s. 28) samt för varje testplats (s. 32, s. 41, s. 49 och s. 58).

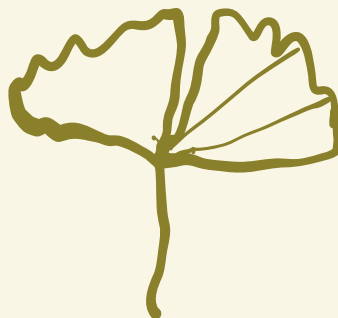
2. Kunskaps-sammanställning

Förstudien bestod av en teoretisk kunskapssammanställning genom studier av forskningslitteratur, dokumentstudier (verktyglådor, riktlinjer, lokala planer) samt insikter från projektet *Från skärp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022).

Kunskapssammanställningen pekar på aspekter som kan påverka barns lek med löst material, hur man skapar lekvärden i lekmiljöer och hur praktiska-, värderingsmässiga och gestaltningsmässiga faktorer kan påverka barns tillgång till och lek med löst material. Jag ville även ta lärdom från exempel på processer och metoder för att ta fram nya arbetsrutiner och samarbeten mellan skötselpersonal och landskapsarkitekter i samband med platsutveckling.

För att välja ut betydelsefull litteratur har jag sökt på SLU Primo-databas, fått rekommendationer från forskare och lärare på SLU, tjänstepersoner i förvaltning, handledare och kollegor. Jag har sökt i referenslistan från relevanta forskningsartiklar, relevanta kurser på SLU, projektarbeten och använt tidigare kurslitteratur från masterstudierna. För att hitta ytterligare "guidelines" kring implementering av löst lekmaterial har jag sökt på Google med sökorden "facilitating loose parts play" och "loose parts play guidelines".

Kunskapssammanställningen har fungerat som ett stöd och bakgrund till den multipla fallstudiens praktiska arbete, för att skapa en djupare förståelse för ämnet och resultaten.

2.1 Barns lek med löst material

Bild.2 Barn leker med vatten, jord, gegga.

Lekmiljöns betydelse

Omfattande forskning visar vilken stor betydelse lek i högkvalitativa utomhusmiljöer har för barns utveckling och hälsa både på kort och lång sikt (Wells et al. 2018; Gibson et al. 2017; Chawla 2015, Herrington & Brussoni 2015; Fjørtoft 2004). Det har samtidigt konstateras att barn idag i allmänhet leker mindre utomhus (i grönska), har mindre rörelsefrihet, rör på sig mindre, har färre (egna) platser att vara på (Wells et al. 2018; Kylin et al. 2015; Chawla 2015; Karsten 2005), och att vuxna till stor grad organiserar barnens tid för lek, eller aktiviteter (Mozaffar 2021). Denna utveckling begränsar barn och bidrar till ökande hälsoproblem som bland annat övervikt, diabetes, koncentrationssvårigheter, stress och depression (Flannigan & Dietze 2018; Chawla 2015; Herrington & Brussoni 2015).

Lekplatser idag/platser för lek

Kraven på de befintliga lekmiljöernas kvalitet där barn vistas mest i vardagen såsom skol-, förskolegårdar och lekplatser borde öka i takt med att de är av allt större betydelse för barns välmående (Wells et al. 2018; Chawla 2015; Herrington & Brussoni 2015; Boverket 2015; Kylin et al. 2015; Refshauge et al. 2015; Karsten 2005). Chawla (2015) menar att en jämlik tillgång till kvalitativa miljöer där barn kan leka och röra sig är en fråga om rättighet till miljö med särskild angelägenhet för barn i låginkomstområden och etniska minoriteter, grupper som lider särskilt mycket av hälsoproblem relaterade till för lite rörelse (Evans et al. 2012).

Det finns idag tydlig kunskap om "hur beroende utomhusleken är av platsens kvaliteter" (Mårtensson 2009:163) och vilken typ av egenskaper i lekmiljöer som bidrar till sådana

lekvärden som skulle kunna främja barns hälsa och utveckling (Jansson & Andersson 2018; Herrington & Brussoni 2015; Boverket 2015; Mårtensson et al. 2014; Mårtensson 2009; Heft 1989; Francis 1988). Trots denna kunskap har kritiken mot hur traditionella lekmiljöer planeras och gestaltas länge varit bred inom forskningen. Kritiken ligger dels i att lekkvaliteterna i dessa utpekade platser ofta brister (Wolley & Lowe 2013) och dels i att barn just tilldelats begränsade och särskilda platser där de "tillåts leka" istället för att själva kunna skapa, vilket i större grad bidrar med värden till barnens utveckling och hälsa (Pitsikali & Parnell 2019; Kylin et al. 2015). Ur ett lekvärdes- och barnhälsoperspektiv anses alltså fortfarande många miljöer avsedda för lek såsom lekplatser, skol- och förskolegårdar bristfälliga. De kan se inbjudande ut med ett vuxet synsätt med nya och färgglada lekredskap och tydlig programmering (indelning av funktioner) medan forskningen samtidigt visar att innehållet ofta blir torftigt ur ett barnperspektiv (Woolley & Lowe 2013; Jansson 2010).

Lekmiljöer som främjar barns utveckling och välmående

En högkvalitativ lekmiljö utgörs av många olika delar för att bli till en värdefull helhet och behöver tillhandahålla olika lekvärden och *miljöerbjudningar* (*affordances*) – de möjligheter, aktiviteter, som element och egenskaper i miljön skapar förutsättningar för (Jansson 2015; Mårtensson 2009; Heft 1988; Gibson 1977). Sådana lekmöjligheter och lekvärden kan uppstå genom en rik variation av grönska, ytor, rumsligheter, topografi samt lösa material som främjar olika typer av lek, rörelser, egna platser, sinnliga upplevelser och risktagande (Beckman et al. 2022; Refshauge & Stigsdotter et al. 2015; Chawla 2015; Boverket 2015; Sandseter 2010; Jansson 2010; Mårtensson 2009). Mårtensson beskriver en sådan miljö som att "landskapet leker med barnen" (2009:167). Lekmiljöer som främjar barns hälsosamma utveckling låter barn

utforska, lära sig nya saker, testa och känna att de är kompetenta (Chawla 2015). Tillgång till en variation av löst lekmaterial kan bidra till att skapa förutsättningar för detta undersökande och skapar miljöinbjudningar för barnen (Flannigan & Dietze 2018) (exempel bild 2-3). Ofta saknas dock den komplexitet som skapar dessa förutsättningar fortfarande i traditionella lekmiljöer (Pitsikali & Parnell 2019; Wells et al. 2018; Wolley & Lowe 2013).

Planerade lekmiljöer med löst material

Det finns idag goda exempel på planerade lekmiljöer med omfattande kvaliteter som rört sig bort från statiska lekredskap och strikt programmering. Naturlekplatser och

Bild.3 Barn leker på sandhög.

lekotoper (Beckman et al. 2022) är exempel på mindre tillrättalagda lekmiljöer som utifrån barns behov av varierad grönska och naturinslag ofta erbjuder platsgenererat löst material att greja med. I Sverige arbetar Örebro kommun aktivt med att etablera nya lekmiljöer av lekotop-typ. I dessa naturlika landskap blir det lösa materialet rekvisita till leken (Beckman et al. 2022). Designade eller konstnärligt utformade element bidrar snarare med en identitet och ramverk till platsen än att utgöra huvudinnehållet (Beckman et al. 2022:19). Denna typ av lekmiljö är dock inte så utbredd ännu i jämförelse med traditionella lekplatser (Mårtensson et al. 2021).

Bygglekplatsen är en annan typ av lekmiljö som anses vara förebild för tillåtande och utforskande lek inom forskningen (Berg et al. 2020; Berg 2019). På bygglekplatser är barnens möjlighet att greja, skapa och förändra miljön själv med utgångspunkt i olika material central, ofta med stöd från (lek)personal. Studier har visat att barn föredrar denna typ av lekmiljö tillsammans med naturmiljöer, där de leker fler olika slags lekar och spenderar mer tid än i traditionellt planerade lekplatser (Jansson 2015; Francis 1988). Ändå har de flesta bygglekplatser i Sverige idag avvecklats och kostnader samt vuxnas syn på säkerhet och estetiska preferenser har pekats ut som bidragande orsaker (Berg et al. 2020; Berg 2019; Jansson 2015).

Gemensamt för ovanstående exempel är att barnen har möjlighet att förändra miljön på sina villkor genom lösa lekmaterial som kan bli till viktiga element i fantasileken.

Vad är löst lekmaterial?

Löst material hänvisar till objekt och material som inte har en bestämd funktion och är en av de komponenter som inbjuder till och främjar olika slags lek. De har istället en öppenhet och går att förändra genom att kombinera, ta isär, omforma och flytta runt utifrån barnens behov och fantasi (Nicholson 1971; NPSA u.å) istället

Bild.5 Sand och bär som lekmaterial.

för att kommersiella producenter eller vuxna styr hur lekredskap är tänkta att användas (Mozaffar 2021).

Enligt en studie av Francis (1988) var löst material som bjuder in till manipulation och samarbete mellan barnen det mest populära lekelementet i designade lekmiljöer. Materialen kan exempelvis bestå av naturliga element som

Bild.4 Barn leker med stenar.

pinnar, löv, bär (bild 5), hö, kottar, sand, lera, sten (bild 4), grus, flis, vatten och snö eller tillverkade material som textilier och objekt som rep, rör, träbitar, hinkar, bojar, däck, lådor, tallrikar, nät, textilier och lådor (Flannigan & Dietze 2018). Organisationen Nature Play South Australia (NPSA) (u.å) och Beckman et al. (2022) lyfter fram naturmaterial som särskilt intressanta i leken eftersom de har fler sinnliga egenskaper och större detaljrikedom såsom doft och textur än de massproducerade materialen vilket berikar lekupplevelsen.

Löst materials värde för barns utveckling och välmående

”Värdet av löst material i en lekmiljö kan inte nog betonas”, hävdar Beckman et al. (2022:22). Omfattande forskning visar på de goda effekterna för barns hälsa och utveckling genom leken med löst material. Kvaliteten och intensiteten i uteleken höjs och främjar i större grad många olika typer av lek (Flannigan & Dietze 2018; Chawla 2015; Änggård 2011). Fantasi-, konstruktions-, social-, dramatisk- och samarbetslek ökar i jämförelse med lek på asfalt och färdig lekutrustning (Flannigan & Dietze 2018; Chawla 2015; Fjørtoft 2004). En studie av Gibson et al. (2017) visade att lek med löst material ökade den fysiska aktiviteten under skolraster vilket bidrog till bättre prestationsförmåga och självkänsla i skolan samt gladare, mindre uttråkade och aggressiva barn. Studier visar även att barn genom lek med löst material utvecklas mer socialt genom problemlösning, ledarskap, turtagande,

inkludering, rollfördelning och gemensamma fantasier. De utvecklar språket mer genom diskussioner och leker mer köns- och åldersblandat (Flannigan & Dietze 2018; Änggård 2011). I lek med löst material spelar barnens fysiska förmågor mindre roll än i lek med fasta lekredskap. Sociala hierarkier skapas snarare utifrån barnens förmåga att uttrycka sig och vara kreativ vilket främjar andra personlighetstyper än i traditionella lekmiljöer där asfalt, bollsport och prefabricerad utrustning ofta dominerar (Wells et al. 2018; Chawla 2015; Mårtensson et al. 2014).

Risktagande

Flannigan & Dietze (2018) menar också att lek med löst material stödjer lek utan strikta vuxna riktlinjer vilket gör att leken kan tillåtas bli utmanande och risktagande. Något som i förlängningen ökar barns självförtroende genom att de får lösa problem själva.

Egna platser

Med löst material får barn större möjligheter att skapa "egna platser" såsom kojor, där barnens egna regler råder och där de kan vara ifred från vuxenvärlden med utvalda kompisar i en social gemenskap (Jansson 2015; Mårtensson 2009; Kylin 2003). Sådana platser är betydelsefulla för barn eftersom det är ett sätt på vilket de genom sociala fantasilekar förbereder sig för att mogna och ta reda på vem de själva är, för tonåren och i förlängningen vuxen självständighet (Chawla 2015).

Kreativitet och lärande

Nicholson menade att yngre barn inte skiljer på lek och arbete, konst och vetenskap, rekreation

och lärande och på så vis heller inte delar upp (lek)miljöer på samma antingen eller-vis som vuxna (1971). En lekmiljö fylld med löst material suddar ut gränserna mellan lärande och lek, och låter barn lära sig av erfarenhet genom kreativt skapande (Mozaffar 2021;

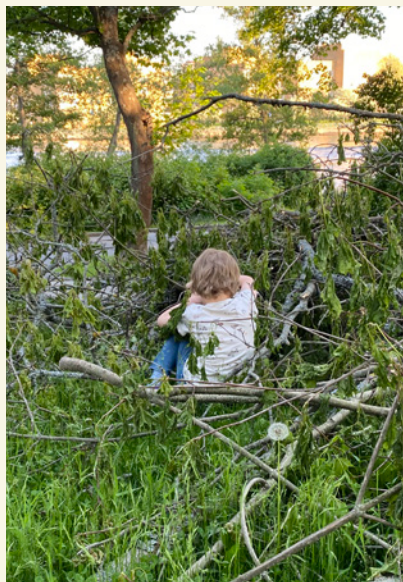

Bild 6. Barn bland grenar.

Casey & Robertson 2019) vilket hjälper barn att utveckla kreativ intelligens (Chawla 2015; R. C. Moore 1986). Gibson et al. (2017) lyfter fram att miljöer avsiktligt kan planeras och gestaltas just för att främja sådan kreativitet och engagemang hos barn. Play Wales (2017) uppmuntrar att löst material som tillförs i lekmiljöer väljs för att spegla lokalsamhället och den lokala kulturen såsom specifika växtdelar, tång, snäckor med mera för att på så vis stärka

relationer och kunskapen mellan barn och platsen, lokal natur och årstider (bild 6-7).

Enligt Chawla & Cushing (2007) utvecklar barn miljövänligare beteenden som vuxna genom att tidigt komma i kontakt med natur(like)miljöer. På så sätt kan lekmiljöernas utformning och erbjudande av löst naturmaterial även i förlängningen påverka kreativiteten och

Bild 7. Barn springer i snö.

fritänkandet på samhällsnivå när barnen blivit vuxna och förhåller sig till sin omvärld genom olika erfarenheter, enligt Mozaffar (2021).

Föränderlighet och ofärdighet

Enligt Jansson & Lerstrup (2018) har barn en inneboende nyfikenhet att utforska nya saker och vill uppleva förändringar i sin omgivning. Möjligheten att forma lösa material hur de vill

bidrar till en sådan positiv utveckling av lekmiljön, särskilt när det kombineras med växtlighet som förändras över årstiderna (Flannigan & Dietze 2018; Mårtensson 2009). Mårtensson et al. (2021) betonar vikten av föränderlighet och det ”ofärdiga” i lekmiljöer, genom att i planeringen av lekmiljöer uppmåna till en övergång från ett lekmiljöideal som färdigt och statiskt till dynamiskt. En sådan plats beskrivs som ett ”processinriktat landskap” där tillfälliga element med utgångspunkt i löst material som alla gemensamt kan bygga vidare på (fig. 1) istället är i fokus (Mårtensson et al. 2021:15).

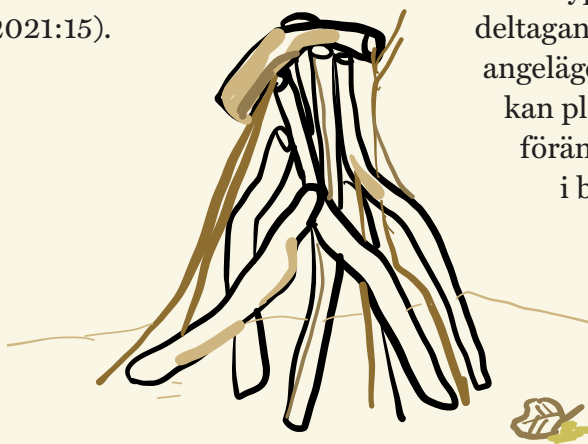

Fig. 1. Löst material som alla gemensamt kan bygga vidare på.

2.1.1 Sammanfattning

Enligt omfattande forskning möjliggör löst lekmaterial stor variation av lek, och bidrar till andra lekvärden än statiska och prefabricerade element. Kvaliteten på barns lek ökar genom varierad tillgång till löst material, vilket positivt påverkar deras mentala, fysiska och sociala hälsa och utveckling.

Trots denna kunskap är många traditionella lekmiljöer ofta bristfälliga i fråga om lekkvalitet. Forskare menar att vi bör satsa på andra typer av miljöer som utgår från deltagande, grejande och förändring. Det är angeläget att fokusera mer på hur lekmiljöer kan planeras och gestaltas för att bli till föränderliga landskap med utgångspunkt i barnens interaktion och behov av egna platser, där löst lekmaterial kan utgöra en central del.

2.2 Skötselpersonals delaktighet i tillhandahållande av löst lekmaterial

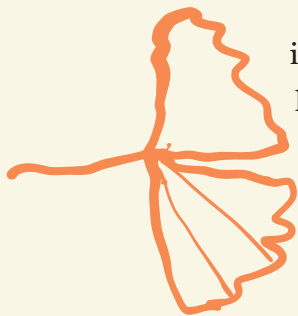
Bild 8. Ett kapat träd, material att använda.

Flera forskare påpekar att naturlika miljöer bäst erbjuder varierad lek med löst material men menar samtidigt att även torftiga och mer tillrättalagda lekmiljöer kan berikas genom regelbunden tillförsel av löst lekmaterial och bli till barns egna, mer dynamiska platser (Casey & Robertson 2019; Chawla 2015; Jansson 2013; Örebro kommun 2017; Fjörtoft 2004). Skötselpersonalens roll lyfts fram i flera rapporter som en betydelsefull men dåligt utnyttjad resurs i möjligheten att skapa intressantare lekmiljöer, särskilt i förhållande till förändring och möjlighet till manipulation (Beckman et al. 2022; Mårtensson et al. 2021; Jansson & Lerstrup 2018; Jansson 2015). Att förvalta aktivt genom att tillföra och byta ut element och löst material regelbundet i

lekmiljöer, istället för att upprätthålla en slags "status quo" av ordning på platsen, beskrivs som ett ideal att sträva efter och skapa rutiner för (Beckman et al. 2022:71; Mårtensson et al. 2021).

Långsiktiga värden för barn av en aktiv lekmiljöförvaltning

Förutom att tillhandahålla det fysiska lösa materialet (bild 8) som ger leken hälso- och utvecklingsfrämjande kvaliteter, kan en barninriktad skötsel bidra med pedagogiska värden (Mårtensson et al. 2021). Jansson (2020) liknar förvaltarnas fysiska arbete vid barnens grejande med löst material, och betonar vikten av medskapande skötselrutiner och lekmiljöer. Genom samarbete med skötselpersonalen får barnen ett genuint

inflytande som leder till platsanknytning och barns egna platser (Jansson & Lerstrup 2018). En ökad förståelse för miljön, växtlighet och omsorg om platsen kan leda till att de kanske själva tar bättre hand om den (Mårtensson et al.

2021; Jansson et al. 2016). En mer direkt involverad skötselpersonal kan främja generationsöverskridande kontakt och vara en länk mellan barnen, platsen, samhället och vuxenvärlden, ett demokratiskt lärande som förskjuter normer och hierarkier (Pitsikali & Parnell 2019). Detta står i kontrast till Pitsikali & Parnells (2019) kritik av barns så kallade "tilldelade platser", som de anser separerade från vuxet engagemang.

Riktlinjer för löst lekmaterial i kommunerna

I flera kommunala riktlinjer och Boverkets (2015) lekmiljövägledning för kommuner finns skrivningar om betydelsen av löst naturmaterial som bidrar till "fantasi och kreativitet" (Örebro kommun 2017). I Lunds kommun framhävs att "För att en utemiljö verkligen ska nå upp till den skolgårdsfaktor som i teorin är möjlig, är skötseln viktig. En bra utemiljö för barn uppnås inte med traditionell skötselstandard, som skapats för och av vuxna." (2022:13). Det står vidare att "Skötseln, inklusive skötselplan och skötselbeskrivning, har stor betydelse för att de värden som skapas av naturliga och lösa element bibehålls och

omhändertas på bästa möjliga sätt för elevernas lek, rekreation och pedagogiska moment" (2022:13). I vägledningen *Utemiljö vid skolor i Lunds kommun* förklaras att "En väl använd skolgård kan upplevas rörig, men visar att kreativ verksamhet pågår" (2022:14). Formuleringarna tyder på att beslutsfattare i dessa kommuner har kunskap om betydelsen av löst lekmaterial och en mer aktiv lekmiljöförvaltning.

Bild 9. Lövhögslek!

Ändå konstaterar Jansson (2015) att avståndet mellan förvaltningspersonal och brukare (barn) kan vara stort och att de sällan har kontakt i praktiken. Intervjuerna i projektarbetet *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) bekräftar detta. Både skol- och skötselpersoner uttryckte en önskan att skapa ett utbyte med barnen vid skötseltillfällen och bidra mer till lekmiljöer, men menade att det blev få tillfällen i verkligheten (bild 9). Den praktiska implementeringen av riktlinjerna kring löst lekmaterial tycks därför vara begränsad. Vilka hinder finns och vad krävs för att lekmiljöförvaltningar ska kunna ta steget från riktlinjer till praktisk tillämpning och bli mer aktiva i arbetet med löst lekmaterial?

2.2.1 Att beakta vid implementering av löst lekmaterial

Vuxna värderingar

Jansson (2013) konstaterar att det finns hinder för lekmiljöförvaltningar att utvecklas med barnperspektiv eftersom barnens behov av manipulation med miljön verkar vara den

aspekt som det finns minst förståelse för bland vuxna (skötselarbetare). Det kan ligga en målkonflikt mellan personalens uppdrag att sköta om och hålla efter och barnens behov av att greja med löst material, en konflikt som till stor del utgår från vuxnas förväntningar på

lekmiljöers skötselideal och bilden av säkerhet (Mårtensson et al. 2021). Kontrasten mellan barns behov och vuxnas synsätt påverkar utformningen och planeringen av lekmiljöer eftersom vuxna till stor grad organiserar barns tillgång till lekmiljöer (Beckman et al. 2022; Pitsikali & Parnell 2019; Chawla 2015). För att kunna genomföra förbättringar av miljöerna i praktiken kan det därför vara värdefullt att undersöka "det vuxna synsättet" och bearbeta

det (Francis 1988). Skötselpersonal och andra vuxna behöver ”omvärdera ordning och reda” (*reconsider tidiness*) (Jansson & Lerstrup 2018:200) och lära sig om barns behov att greja för att kunna förvalta med löst lekmaterial ur barnens perspektiv (Jansson 2015). De blir tvungna att acceptera överbelamrade miljöer med sämre insyn, vilket kan innebära att avstå från att städa eller beskära där barnen leker, eller att aktivt spara gångar och kojor (Francis 1988).

Jansson et al. (2018a) menar att attityder från skol- och förvaltningspersonal kan ha särskilt stor påverkan på barns utemiljöer. Även Casey & Robertson (2019) lyfter fram lärares och pedagogers roll i främjandet av lek med löst material, och betonar behovet av lyhördhet och övning för att acceptera ”stök” och undvika att ingripa eller styra leken.

Säkerhet/risk

I *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) uttryckte skol- och skötselpersonalen att de vanligaste säkerhetsriskerna med löst lekmaterial var yttre skadegörelse såsom eldning av olika brännbara material, samt risken för barn att skada sig genom att de äter kottar, snubblar eller slåss med pinnar. En rektor menade att de kände sig styrda av lagstiftningen kring lekmiljöer och att juridiken gör att förvaltarna har synpunkter på miljön för att friskriva sig från ansvar ifall en olycka skulle ske. Denna rädsla ansågs i sin tur leda till mindre positivt samarbete mellan skola och sköselförvaltning kring lekmiljöerna.

Organisation, nyckelpersoner

Värdet av förvaltare som förstår hur barnen använder platsen lyfts fram av Mårtensson et al. (2021). Jansson & Randrup (2020) betonar vikten av enskilda medarbetares kunskap och

engagemang i förvaltningsorganisationen. I intervjuerna i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) lyftes också nyckelpersoners engagemang fram (bild

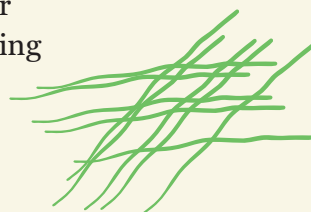
Bild 10. Miscanthusgräs i Lund, kan bli lekmaterial.

10) men problematiserades samtidigt med tanke på att kvaliteten på lekmiljöer inte bör vara beroende av enskilda personer eftersom personal på olika positioner byts ut över tid. Dock ansågs speciella projektledare kunna behövas för att fungera som samordnare mellan olika aktörer och få implementering av löst material på plats. Flera rektorer påpekade att det också kan behövas fler aktiva rastvakter för att uppmuntra äldre barn att greja med löst material och hålla efter ”stök”

vilket då blir en ekonomisk fråga för en redan pressad organisation.

Samsyn, kunskap

Missuppfattningar mellan skol- och skötselpersonal framkom i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) där båda grupperna ansåg att den andra hindrade lek med löst material. En gemensam målbild och att ta hänsyn till skötselpersonalens kompetens är viktigt enligt Mårtensson et al. (2021). De olika nivåerna i förvaltning, både strategiska och operationella, behöver vara inblandade för att genomföra nya visioner och det behövs en styrning i arbetsbeskrivningen för skötsel och i kontrakt med upphandlade entreprenörer (Jansson & Lerstrup 2018; Jansson 2015). I Lunds kommuns riktlinjer kring skötsel av lekmiljöer finns generella skrivningar kring löst material, men i skötselbeskrivningarna nämns inget om löst lekmaterial (Lunds kommun 2018). Mårtensson et al. (2021) konstaterar att det behövs stöd till utförare och samlad kunskap kring tekniska frågor kopplade till lekmiljöförvaltning som gynnar lek. Samtidigt behöver råd anpassas till

varje sammanhang. "Entreprenörer behöver kunskap om hur man kan utgå från platsens förutsättningar, hur man kan förstå platsens värde för barnen" menar Mårtensson et al. (2021:11).

Förutsättningar i miljön: praktiskt, yta, karaktär

Miljöns karaktär och ytstorlek framhölls som avgörande för hur löst lekmaterial kan tillföras i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022). En rektor menade att löst material på en asfalterad skolgård skulle kunna bli till ett hinder för annan rörelselek, till skillnad från mer naturlika platser. Alla intervjupersonerna trodde att det behövdes speciella platser till löst växtmaterial som tillförs på skol- och förskolegårdar på grund av upplevelsen av "stök", platsbrist, brandregler och för att underlätta skötsel. En skola med stora naturliknande ytor var dock ett undantag, där materialet kunde "smälta in" och barn och vuxna redan hade vanan av att hantera löst material i leken.

Det överensstämmer med intervjupersonernas samlade bild av att en lekmiljö från början bör gestaltas för att skapa förutsättningar för tillförsel och lek med löst material. Konstnären och landskapsarkitekten Catherine Dee menar att den ursprungliga gestaltningen av en plats och den framtida skötseln oskiljaktigt hänger samman. Utformningen måste från början ta hänsyn till hur platsen kommer att förändras över tid, vilket enligt Dee innebär att gestaltning också handlar om förvaltning (2009:119).

Kommunikation, deltagande

I *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) lyfte intervjupersonerna fram att det för både skötselpersonal och pedagoger kan bli en påfrestande kommunikativ uppgift att förklara värdet av löst lekmaterial för oroliga föräldrar. De framhöll att utbildning och kontinuerlig pedagogisk kommunikation om syftet med löst material till både förvaltningspersonal och

andra vuxna, är nyckeln för att skapa ett hållbart system och ökad acceptans. I *Canada Loose Parts Policy* (2019) betonas att även barn och föräldrar bör involveras för en framgångsrik implementeringsmetod. Francis föreslår en inlärningsprocess genom deltagande, en "miljöutbildningsmetod" (1988:73), med gott om tid att utvärdera och förändra en plats tillsammans för att vänja vuxna vid nya typer av lekmiljöer.

2.2.2 Vägledning för implementering av löst lekmaterial i lekmiljöer

Flera studier beskriver potentialen för skötselpersonal att bidra till högre lekvärden men de lyfter också fram praktiska och värderingsmässiga utmaningar i implementeringen. Internationella "guidelines" och "toolboxes" erbjuder råd till skolpersonal för att underlätta denna process. Delar av riktlinjerna borde kunna kompletteras och anpassas till skötselpersonals platsspecifika rutiner, även om leken med löst material ofta i dessa sammanhang framstår som organiserade engångstillfällen snarare än ett processinriktat landskap (Mårtensson et al. 2021). Råden fokuserar inte heller särskilt på löst material från naturen och verkar främst rikta sig till pedagogisk personal eller frivilliga vuxna. De ger ändå perspektiv att beakta vid genomförandet av de praktiska fallstudierna och i vidare reflektion kring skötselpersonalens arbete med löst naturmaterial.

Urvalet av riktlinjer nedan är sammanställt från *The Power of Loose Parts Play* (Nature Play South Australia u.å), *Canada Loose Parts Play Policy* (Canadian Public Health Association 2019), *Loose Parts Play, A toolkit* (Casey & Robertson/Inspiring Scotland 2019), *Resources for playing – providing loose parts to support children play A toolkit* (Play Wales 2017), *Lekotoper – En vägledning för naturlika gröna leklandskap* (Beckman et al. 2022) samt intervjuer i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022).

VÄGLEDNING FÖR IMPLEMENTERING AV LÖST LEKMATERIAL I LEKMILJÖER

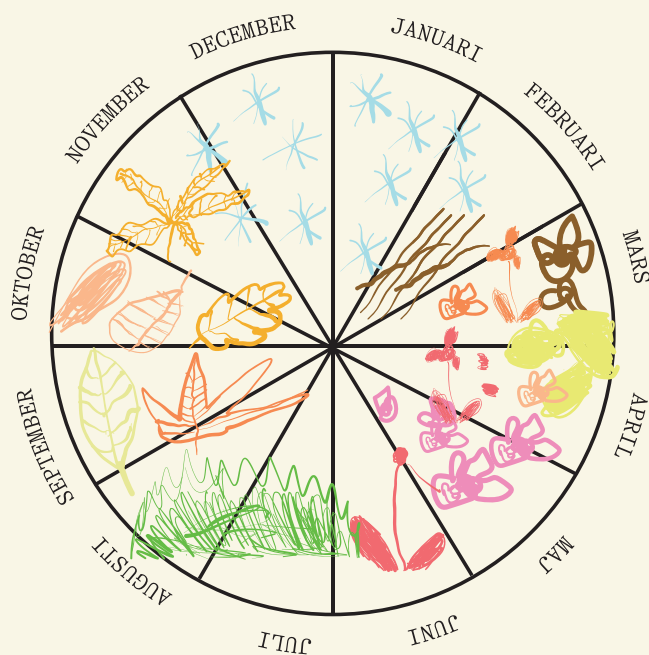

Fig.2 Årshjul med lekmaterial

Material

— Testa några gånger med löst material på platsen och utvärdera för att anpassa rutiner till vad som fungerar lokalt.

— Använd lokalt växtmaterial. Vilket? Varifrån? När på året finns det tillgängligt (fig. 2)? Vem fyller på och när? Gör en kartläggning och överenskommelse för att skapa nya rutiner.

— Samla ihop pinn-, löv- och snöhögar på platsen istället för att forsla bort.

— Förnya material kontinuerligt. Skapa ett system för tillförsel – fyll på nya och spännande material efter hand. Hur ofta för att hålla igång grejandet? Det märks vad som är mest populärt.

— Utnyttja och använd lera, sand, stenar och grus på platsen.

— Det behövs mycket material! Mängd, storlek och vikt bör anpassas till ålder och yta.

— Materialet kan sorteras efter storlek, textur, utseende, typ, teman.

— För äldre barn: Komplettera naturmaterialet med rep, kardborrband, tejp, spadar och objekt att transportera det i som skottkärror, vagnar, korgar, lådor m.m. Vissa saker behöver plockas in. Ficklampor är roligt på vintern.

— Till yngre barn: Komplettera med korgar, spannar, bunkar, kastruller, lådor, rör, skedar, spadar m.m.

— Växtmaterial kan komposteras (på platsen) när det inte leks med längre.

Yta/Förvaring

— En naturlig miljö gör det enklare för materialet att "smälta in" och "förvaras" utan att vuxna har så mycket åsikter om det.

— Mindre och asfalterad lek miljö kräver plats för möjlig hopsamling och förvaring.

— Överväg avstånd till byggnader, vägar och andra områden i miljön för placering av löst material i förhållande till tillgänglighet, lekvärden och säkerhet.

— Cues to care – använd designade element som skapar en ordnad inramning och balanserar upp "stöket": staket, skylt, kanter eller konstnärliga utsmyckningar. Ett särskilt och sorterat materialförråd kan också vara lekinbjudande.

— Naturmaterial kan lämnas ute, då leken kan pågå även utanför skoldagen (om skolmiljö).

— Ibland kan materialet behöva samlas ihop och sorteras upp igen så att "leken kan börja om" och materialet tillgängliggöras (fig. 3).

— En låst förvaring kan locka till skadegörelse snarare än skydd.

Vuxnas roll

— Förvaltningschefer och rektorer sätter ramen för lek. De bör investera i tid och stöd för personal som arbetar direkt med barnen i deras lek miljöer.

— Skol- och skötselpersonal behöver utbildas för att få kunskap, förmågor och självförtroende i förhållande till det lösa materialet och leken.

— Definiera personalens roll i leken. Vuxna ska bara vara en resurs i leken när barnen behöver eller efterfrågar det.

Säkerhet/samsyn

— Introducera materialet för barn och vuxna.

— Kom överens tillsammans med barn (och vuxna) om några enkla riktlinjer kring materialet och hur det hanteras, undvik komplicerade regler.

— Efter hand märks vad som fungerar bättre eller sämre på platsen.

— Överväg lämpliga material utifrån risk för skada som kvävning, förgiftning mm. Skapa lista och samsyn kring detta.

— Var tolerant om materialet leks med utanför skoltid och ge inte upp direkt ifall platsen utsätts för skadegörelse.

— Tillfälliga lösningar för undanplockning kan behövas vid speciella tillfällen som

Valborg eller under sommarmånaderna för att undvika vandalism.

— Genom att involvera lokala barn, ungdomar och lokalbor kan skadegörelse undvikas.

Kommunikation

— Involvera och utbilda personal och föräldrar om fördelarna med lek med löst naturmaterial. Håll presentationer, guidningar eller visa filmer, använd social media. Inspirera mer än reglera.

— Informera personal genom introduktioner och testtillfällen där alla får utvärdera.

— Sätt upp skyltar som informerar barn (och vuxna) om att det är meningen att de ska leka med materialet och ta hand om platsen!

— Informera föräldrar genom brev/planscher i miljön. Skapa enkla grafiska mallar att printa som personalen kan använda igen.

— Skapa en egen lekpolicy och verktygslådor för löst lekmaterial tillsammans med barn och personal som fungerar som vägledare och information för ny personal och föräldrar.

Fig. 3. Materialet kan samlas ihop och sorteras igen så att "leken kan börja om" och materialet tillgängliggöras.

2.2.3 Förändringsprocess, hur skötselpersonal kan bli delaktig

Förutom generella råd rekommenderar många guidelines och toolboxes att inleda med tester med löst material som en grund för att skapa platsspecifika rutiner och implementering. Hur kan en samarbetsmetod mellan landskapsarkitekter och skötselpersonal utformas för att utveckla lokal lekförvaltning, och öka skötselpersonalens delaktighet?

Att skapa en anpassad lekförvaltning

Landskapsarkitekten Martí Franch beskriver processen för att ta fram nya förvaltnings- och gestaltungsstrategier med paralleller till lekförvaltning (2018). I ett pilotprojekt i Girona, Spanien omgestaltades ett försummat naturområde genom att Franch som landskapsarkitekt engagerade sig direkt i platsen under en längre tid, genom olika skötselåtgärder tillsammans med skötselpersonalen. Genom att praktiskt arbeta med miljön kunde Franch steg för steg förstå platsen för att sedan föreslå långsiktiga förändringar med utgångspunkt i ändrade skötselplaner (2018). Franch betraktar inte landskapsarkitekten som en ensam expert, utan ser rollen som den "som har rumslig intelligens och en relationsinriktad metod för att integrera vetenskap och kultur med platsspecifika förhållanden", som komplement till förvaltningspersonalens "särskilda tekniska kunnande" (Waterman 2022:142; Franch 2018:63).

Förvaltning som gestaltning

Gestaltning, konstruktion och skötsel sammanflätades för att skapa en enhetlig metod för att utveckla platsen. Franch kallar angreppssättet *a 'differentiated' management*, "en anpassad förvaltning", utvecklad genom att gestalta och "skissa direkt på platsen" i en öppen designprocess (Franch 2018:56).

Genom enkla tilltag i den befintliga miljön och genom att göra och analysera samtidigt kunde åtgärderna anpassas efter hand (Waterman 2022:146). Insatserna bestod mest av att ta bort element i miljön genom att röja, klippa och beskära vegetation och på så vis "förändra allt genom att inte ändra allt" (Waterman 2022:142; Franch 2018:58). Stigar skapades genom att intuitivt gå genom snårig vegetation "som om bara fötterna kunde se" eller genom "strategisk gräsklippning" i olika formationer (Franch 2018:58) (fig. 4-6). Franchs processbeskrivning (2018) kan jämföras med Mårtensson et al.:s (2021) tankegångar om potentialen i en symbios mellan platsens gestaltning och barnens fysiska lek och användning.

Fig. 4. Klippta gångar.

förvaltaren.

Gestaltungsprocessen baserades även på de sköseltekniker och verktyg som förvaltningen redan använde i sitt arbete (Franch 2018:61). Ett angreppssätt som den spanska landskapsarkitekten och professorn Teresa Galí-Izard framhäver, när hon beskriver hur olika maskiner och verktyg talar sitt eget "språk" och producerar specifika visuella uttryck i landskapet att medvetet använda i platsgestaltning (2016:265).

Tid, tajming, förändring

Waterman (2022) menar att Franchs process visar att långsiktiga och sammanfogade processer mellan yrkesroller som förvaltare och landskapsarkitekter bör ta tid och plats, istället för att sträva efter snabba och synliga resultat. Detta relationsbyggande och omsorgen till

Fig. 5. Strategisk gräsklippning.

platsen i skötsel kan jämföras med hur barns "egna platser" och lek i föränderliga miljöer skapar värden, när de deltar och formar genom sitt grejande (Jansson 2015).

Franch lyfter fram förvaltningens betydelse i gestaltning i förhållande till tid och förändring med begreppet *temporal specificity/genius tempi* (tidsmässig noggrannhet). Det syftar på vikten av tajming, när tilltag sker i komplement till var och vad som händer (2018). Idéerna kan kopplas till Mårtenssons (2009) betoning av barns behov av dynamiska lekmiljöer och hur gestaltningen bör ta utgångspunkt i denna kvalitet. Liksom skötselpersonalens arbete utgår barnens lekande från naturliga förändringar och processer på platsen. Det årstidsspecifika skötselarbetet kan reflekteras i lekmiljöförvaltningen. Material som naturligt uppstår lokalt över hela året, snö, löv och grenar, kan tillvaratas och integreras tydligt i miljön som lekelement (Beckman et al. 2022; Örebro kommun u.å).

Ändrad action plan, skötselplan, kommunikation

Samarbetsprocessen mellan de olika yrkesområdena i Girona ledde så småningom till en förändrad och anpassad skötselplan för platsen. Franch beskriver projektresultatet som "en action plan" snarare än en master plan.

Små, successiva skötselförändringar gjorde efter hand stor skillnad (Waterman 2022:142).

Franch (2018) betonar också vikten av kommunikation av de nya skötselplanerna genom tydliga manualer illustrerade med blandade fotografier och teckningar.

2.2.4 Sammanfattning

Forskare anser att det behövs styrning och praktiska råd på olika förvaltningsnivåer för att förverkliga nya visioner för lekmiljöer (Mårtensson et al. 2021; Jansson 2015). De guidelines och toolboxes för löst lekmaterial som jag har undersökt kan fungera som inspiration till arbetsbeskrivningar för skötsel.

Implementeringen av löst lekmaterial och dess användning är dock beroende av de fysiska förutsättningarna i miljön. Franchs (2018) process visar att framgångsrikt förändringsarbete, som resulterar i anpassade skötselplaner med lättillgängliga vägledningar, bör utformas genom en platsspecifik och samverkande process under en längre period. Denna arbetsgång är särskilt viktig eftersom förändring i barns lekmiljöer är en kombination av praktiskt arbete samt förändringar av förhållningssätt och värderingar, ett relationskapande som kräver tid.

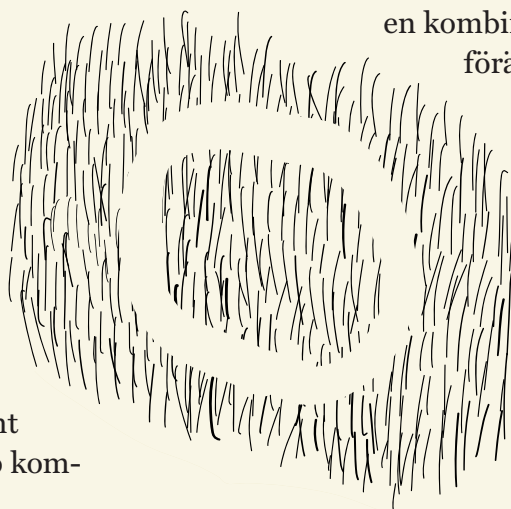

Fig. 6. Gestaltning genom klippning.

2.3 Gestaltning med löst material som uppmuntrar barns lek

Bild.11 Ängsklipp till lek i Brunnshög, Lund 2022.

I fallstudierna vill jag liksom Franch (2018) och flera guidelines rekommendationer (Casey & Robertson/Inspiring Scotland 2019; Play Wales 2017) skaffa platsspecifik kunskap genom småskaliga, tillfälliga och rumsliga tilltag. Genom att "skissa direkt på platsen" (Franch 2018) med materialet vill jag ta reda på om olika utplaceringar kan uppmuntra barnens lek och hur skötselpersonalen kan vara delaktig.

2.3.1 Lekfull gestaltningsprocess

Arkitekten och professorn Jadwiga Krupinska beskriver arkitektens skissprocess som en träning i att hantera den komplexitet som finns i arkitektarbetet och att kombinera det rationella och icke-rationella sättet att tänka genom handling (Krupinska, 2016). Det är så lärandet sker,

genom görande, *learning by doing*, och inte enbart teorier eftersom gestaltning är en kreativ lösning (2016:99). Hon refererar till Donald Schöns begrepp kring konsten *reflection-in-action* som syftar på att skissande är att samtidigt tänka på problem och lösningar (2016:136). Uppfattningen innebär att "utvecklingen av en professionell kompetens sker när teknisk kunskap vävs samman med ett konstnärligt sätt att tänka" (Krupinska 2016:131). Detta kan liknas vid landskapsarkitekten Franchs arbetssätt som bygger på att handla snarare än överanalysera innan själva utförandet, samt att kombinera konstnärlighet med praktiskt arbete och teknisk kompetens (Waterman 2022).

Synsättet kan knytas till lekmiljöer genom Beckman et al.:s (2022) syn på en mer organisk och praktiskt orienterad arbetsprocess för gestaltning som anpassas efter hand (bild 11).

De framhäver att ”detaljerna i en myllrande lekmiljö” ... ”utvecklas bäst på plats, alltefter-
som miljön växer fram, och efter att barnens
användning av miljön tydliggör olika behov.”
De menar vidare ”att ta alla beslut på förhand
innan byggprocessen inletts resulterar ofta i fat-
tigare lekmiljöer som är tillrättalagda och en-di-
mensionella, och som saknar den detaljrikedom
som skulle gjort dem till karaktärsfulla miljöer
med högre lekvärden.” (2022:32).

Skissande och lek

Krupinska (2016) beskriver också skissandet
som en mystisk och intuitiv process och menar
att skisser ”är anteckningar om hur tankar ut-
vecklas och man måste känna sig bekväm med
den valda representationstekniken för att på ett
avspänt sätt kunna använda dess specifika rytm
och tankarna skall kunna flöda fritt” (2016:165).
På ett liknande sätt beskriver Dee att landskaps-
arkitekten skapar konstnärliga reaktioner i sitt
praktiska arbete, ”till exempel genom att rita
eller placera stenar”(2009:10). Beckman et al.
(2022) liknar denna aktivitet med lek, även om
de menar att vi vanligtvis kallar det för konst,
vetenskap eller arkitektur. I rapporten *Utveck-
ling av lekotoper för barns naturmöten* liknas
också kreativt skapande med lek: ”Det finns
ingen uppdelning mellan kreativt skapande och
lek, för hela leken är en kreativ process” (Mår-
tensson et al. 2021:15). Dock påpekar rapporten
att förut uppsatta mål och syften kan göra att vi
(vuxna) ofta tappar ”en del av det lustfyllda som
kännetecknar leken” i skapandet.

Skötselarbete som uppmuntrar barns lek

Landskapsarkitekten Teresa Galí-Izard lik-
nar skötselarbetet i offentliga miljöer med en
återkommande koreografi som en del av plat-
sens rytm och utveckling (2005:255). Genom
att jämföra skötselpersonalens olika aktiviteter
med dans kan vi anta ett mer lekfullt, konstnärligt
och sinnligt perspektiv på skötsel och ute-
miljöer. På liknande sätt jämför Jansson (2020)
skötselpersonalens fysiska arbete vid barnens
grejande med löst material. Mårtensson beskri-

ver att en högkvalitativ och ”rekreativ” lekmiljö
kan uppfattas som att ”landskapet leker med
barnen” (2009:167) och att skötselåtgärder kan
integreras i barnens lek och vice versa (Mår-
tensson et al. 2021).

2.3.2 Lekinbjudande gestaltning med löst lekmaterial

Mårtensson et al. (2021) frågar sig i rapporten
Utveckling av lekotoper för barns naturmöten
(2021) hur material från skötsel såsom pinnar
och ängsklipp kan lämnas i lekmiljöer så att
det gynnar barnens lek. Bör materialet ”vara
oprogrammerat” eller hur kan det ”bäst organi-
seras på något sätt för att bidra till att aktivera”
(2021:12)?

Casey & Robertson (2019) menar att sättet löst
material är presenterade på i miljön kan påver-
ka hur de leks med och att det måste göras med
en känslighet för olika åldersgruppers behov
och utan att leken styrs. Enligt Beckman et al.
(2022) och Mozaffar (2021) går det att gestal-
ta lekmiljöer så att de lockar barnen till lek
och främjar deras kreativitet. Både utifrån det
kommunikativa syftet att sända tydliga signaler
om att det är tillåtet att leka på platsen (Beck-
man et al. 2022) och för att trigga den lustfyllda
fantasin i leken (Mozaffar 2021). Vilka gestalt-
ningsprinciper för organisering av löst material
kan användas i fallstudierna för att främja lek?

Gestaltning som kommunikation och avsikt

Enligt Kaplan & Kaplan (1989) föredrar
människor naturlika miljöer med små mänskli-
ga inslag. På liknande sätt beskriver Beckman et
al. (2022) hur naturlika lekmiljöer som lekoto-
per kan förtydligas av designade och avsiktligt
placerade element såsom konstnärliga objekt.
Dessa så kallade lekinvitationer, i samband med
gestaltning av naturlika lekmiljöer, berättar
att ”lek är tillåtet på platsen!” och gör den mer
förståelig och lätt att tolka (2022:17).

I de aktuella lekmiljöerna förekommer vanligtvis inte stora mängder löst naturmaterial såsom pinnar. Materialet skulle därför kunna tolkas (av både vuxna och barn) som ”skräp”, tillhörande skötselpersonalen, som inte får röras (Beckman et al. 2022). Genom att placera ut materialet på ett sätt som visar att det finns en avsikt kan materialet bli till lekinvitationer, cues to care/design, istället för skräp (Beckman et al. 2022; Dee 2009; Nassauer 1995). Lekinvitationerna av naturmaterial blir till naturlika inslag i en annars mycket designad miljö.

Gestaltning som mystik och komplexitet

Dee (2009) menar att gestaltning av landskap också kan bidra till en avsiktlig tvetydighet och en kombination mellan natur och kultur som kan skapa en spänning och göra platsen intressant. Kaplan & Kaplan (1989) anser att en viss grad av förståelse behövs för att en miljö ska uppfattas som trygg, men den bör också vara utmanande för att väcka nyfikenhet. För tydliga och enkla miljöer kan bli tråkiga, medan en komplex miljö som samtidigt är enhetlig trigg

utforskarlust och intresse (Kaplan & Kaplan 1989). Traditionella lekmiljöer med statiska, prefabricerade lekredskap uppmuntrar inte samma nyfikenhet som mer varierade miljöer (Francis 1988). Dock kan för stor komplexitet uppfattas som rörigt och avskräckande för lek av både barn och vuxna (Kaplan & Kaplan 1989). En lekmiljö bör därför gestaltas i balans mellan struktur och omväxling, något som löst lekmaterial i en välkänd miljö kan bidra till. Utmaningen blir att organisera myllret av material på ett sätt som stödjer leken (fig. 7).

Kaplan & Kaplan (1989) framhåller också att de mest lockande miljöerna har en slags mystik, något oväntat och spännande som vi inte omedelbart kan tolka. Beckman et al. beskriver hur magi och mystik just ofta har stor plats i barns lek, stämningar som kan vara svåra att avsiktligt gestalta som vuxen. Konstnärliga element i lekmiljöer kan dock bidra till att skapa en sådan spänning och ”trigga fantasi och lekförlopp” (2022:31).

Fig. 7. Organisering av löst material.

2.3.3 Gestaltungsprinciper

Genom att kombinera insikter från olika guidelines och relevant litteratur har jag sammanställt förslag på konkreta rumsliga element och karaktärer som kan skapas av löst material. Dessa element, beskriva nedan, kan bidra till att skapa variation, tydlighet, mystik och sammanhang i lekinbjudande landskap.

Källor till sammanställningen är *Lekotoper – En vägledning för naturlika gröna leklandskap* (Beckman et al. 2022), *Loose Parts Play, A toolkit* (Casey & Robertson/Inspiring Scotland 2019), *Resources for playing – providing loose parts to support children play A toolkit* (Play Wales 2017), *The role of greenery for physical activity play at school grounds* (Mårtensson et al. 2014), *To Design Landscape* (Dee 2009), *Lek i verklighetens utmarker* (Mårtensson 2009) och *Mer lek i naturen* (Örebro kommun u.å.).

VÄGLEDNING FÖR RUMSLIGA GESTALTNINGSPRINCIPER MED LÖST MATERIAL I LEKINBJUDANDE LANDSKAP

Rumslig variation

- Framhäv och använd kontraster i material, skala och detaljer.
- Använd kontraster mellan olika ytor – gräs på asfalt till exempel.
- Arbeta med olika nivåer i miljön; mark, midjehöjd, höjder. Över/under saker. Hål, gropar, dammar.
- Skapa olika rumsligheter: slutna rum, skrymslen och vrår, små rum, rum med utblick, glesa väggar, tak, passager, inramning av stora ytor, tillfälliga rum.
- Blanda vertikala och horisontellt placerade element.
- Utnyttja topografin på platsen, lutningar.

Förändring över tid

- Barn använder det nya, gestalta på olika vis med olika material. Överraska. Förändra miljön efter hand.
- Utnyttja årstidernas karaktärer.

Mystik/spänning/nyfikenhet

- Avskärmningar, stigar, passager, trängre rum.
- Myller av material, detaljrikedom.
- Oväntade placeringar.
- Tänk på hur stämningen påverkas: rofyllt, tryggt, utmanande, snabbt, rörligt, läskigt, mysigt, ombonat, mystik/magi/konstnärligt.

Skapa tydlighet

- Betona kanter och gränser, skapa trösklar/övergångar mellan rum och ytor.
- Repetition och tydliga former i kontrast till omgivningen kan skapa en distinktion.
- Inramningar.

Skapa lekflöde

- Förstärk olika ingångar och ytor, betona entré och utgångar.
- Passager.
- Skapa trösklar/övergångar mellan rum och ytor.
- Väv ihop olika landskapselement, skapa sammanhang.

2.3.4 Sammanfattning

För att gestalta med löst material på ett sätt som gynnar barns lek kan ett intuitivt och konstnärligt förhållningssätt kombineras med kunskap om lekinbjudande gestaltungsprinciper.

Utplaceringen av löst lekmaterial i fallstudierna kan inte i detalj planeras i förväg, utan anpassas efter varje plats behov och förutsättningar vid varje tillfälle (fig. 8).

Fallstudierna fungerar som en form av skissmetod, ett sökande, där efterföljande analys kan leda till förändrade skötselrutiner och riktlinjer för hur löst material bör hanteras. Med ökad förståelse för barns lek med löst material, kan skötselpersonalen få nya arbetsbeskrivningar som både är platsspecifika och mer generella, exempelvis att lekinbjudande placera ut material. De kan inspireras av landskapsarkitektens skissande arbetsprocess och kombinera det med sin särskilda platskännedom och praktiska kompetens. På så vis kan ett nytt förhållningssätt i kombination med kunskap bidra till att bryta det statiska i lekmiljöer och förut bestämda riktlinjer främja spontan lekfullhet.

Fig. 8. Utplacering av material anpassas till varje plats.

3. Fallstudier

Fig. 9. Platser för fallstudier.

3.1 Metod

Multipla fallstudier

Arbetets huvuddel utgjordes av en multipel fallstudie av fyra olika lekmiljöer med tillfört löst naturmaterial i kommunerna Lund, Oslo och Örebro (fig. 9). Syftet med fallstudier var att skaffa praktisk kunskap i komplement till kunskapssammanställningens teoretiska lärande då projektets frågeställningar i huvudsak är kopplade till praktiska, rumsliga och sociala parametrar (Flyvbjerg 2006). Jag använde multipla fallstudier för att bredda mitt underlag och för att kunna jämföra resultat mellan de olika platserna (Johansson 2007). Detta ansåg jag kunna bli särskilt lärorikt då jag under den relativt korta projektiden inte hade möjlighet att fördjupa mig i en längre process på en och samma plats.

Fallstudiemetodik som bygger på platsspecifika fall genom olika metoder är särskilt användbart för att studera användning av miljöer speciellt inom arkitektur och planering, då många beslut baseras på tidigare erfarenheter (Johansson

2007). Fallstudien genomfördes med metoderna dokumentstudier, kvalitativa intervjuer, ostrukturerade deltagarobservationer genom samskapande och samarbete, icke-deltagande observationer samt registrering av lekspår genom fotografi och anteckningar för att samla olika typer av data och kunna jämföra dem (Stake 1995).

Urval platser

Testerna utfördes på två kommunala skolgårdar, en kommunal förskolegård och en offentlig lekplats. Skolgårdarna Apelskolan (F-5) i Lund, Vivala (F-6) i Örebro och förskolan Solbjer i Lund föreslogs passande till projektet av personliga kontakter och tjänstepersoner i förvaltningarna som jag delvis samarbetat med tidigare. Dessutom tackade ledningarna ja till att delta och den tillknutna förvaltningspersonalen var öppen och samarbetsvillig vilket inte var självklart. Åldersgrupperna på de utvalda skolgårdarna ansågs lämpliga för testet av tjänstepersoner

och jag ansåg det intressant att jämföra åldersgruppernas beteende och de olika platsernas karaktär. Lekplatsen Torshovparken i Oslo ingår i ett projekt med Nordpolen skole som jag arbetat med sedan 2022 vilket innebär att en viss dialog med kommunal, förvaltningsentreprenör och skolklass kring platsen redan genomförts. Då Torshovparken är en offentlig lekplats skiljer sig förutsättningarna där från de andra skolgårdsmiljöerna vilket jag ansåg vara intressant att jämföra.

I samarbete med skolorna och förskolan informerades föräldrarna skriftligt i förväg och ombads kontakta mig om de hade frågor eller motsatte sig sitt barns deltagande i studien. Barnen informerades i förväg av sina lärare/pedagoger om min närvaro på skolgården och om syftet med att lära av dem och den frivilliga karaktären av deras deltagande. Jag har anonymiserat alla deltagare i fallstudierna i texten.

Dokumentstudier

I förarbetet gick jag igenom planeringsdokument från de valda kommunerna för att undersöka deras riktlinjer och planer för utformning och underhåll av skol-, förskolegårdar samt lekmiljöer (bild 12). Jag sökte speciellt efter hur de nämner lek med löst material. Dessutom omfattade studien aktuella planeringsdokument och planer över de platser som valts till fallstudierna. Dessa dokument tillhandahölls av tjänstepersoner eller hittades genom sökning på Google. Dokumentstudierna utfördes innan själva testerna på plats för att få en första förståelse för platsens karaktär, storlek, grönytor och läge då det kunde påverka planeringen.

Personlig kommunikation

Jag höll kontakt med rektorer, lärare och relevanta tjänstepersoner i lokalförvaltningarna såsom landskapsarkitekter, driftledare, förvaltnings- och skötselpersonal via e-post, telefon samt Teams/Zoom för att informera och planera tilltag innan testerna på plats.

Bild.12 Kommunala riktlinjer för lekmiljöer.

Kvalitativa semi-strukturerade intervjuer

Innan och under testerna på plats genomfördes kvalitativa intervjuer med tjänstepersoner, förvaltningspersonal samt lärare och pedagoger via telefon, Teams eller spontant på de olika platserna.

Förintervjuerna syftade till att stärka och fördjupa förståelsen för hur de utvalda lekmiljöerna förvaltas, används och leks med i nuläget. Jag ville även få insikt i personalens syn på löst lekmaterial och utforska möjligheterna för förvaltningarna att prova nya arbetssätt med de specifika platserna. Vidare ville jag få insikt i hur genomförande av testerna bäst kunde ske i samarbete med skötselpersonalen på respektive plats. Samtalen var semi-strukturerade för att upprätthålla en öppen atmosfär med utrymme för spontana inspel (Bryman 2016). Samtliga intervjuer pågick under ungefär 30 minuter. Jag antecknade under tiden för att sedan föra in svaren digitalt i Word-dokument. Alla intervjupersoner har godkänt sin medverkan i projektet och är anonymiserade i texten.

Tre intervjuer genomfördes även efter testerna på några av platserna för att utvärdera tilltagen utifrån förvaltningens och den pedagogiska personalens perspektiv (Flannigan & Dietze 2018). En förberedd stomme av intervjufrågor användes som stöd och skickades ut till personalen så att de kunde förbereda sig. Jag förde anteckningar som sedan fördes in i Word-dokument.

Material

Testerna genomfördes under perioden mars-april, anpassade efter förvaltningarnas schema med det lokala material som då fanns tillgängligt på respektive plats, vilket varierande mellan v 10 (Oslo), v 13 (Lund) och v 15 (Örebro) (bild 13). Planering kring material, leverans och utförande gjordes i dialog med kontaktpersonerna från de lokala förvaltningarna via e-post och telefonsamtal veckorna innan testen.

Gestaltningprocess

Tillvägagångssättet i fallstudierna var en platsspecifik samverkan där jag samarbetade med med skötselpersonalen i lekmiljön. Ett undantag var Torshovparken där samarbetet begränsades till planering och leverans av löst material. Vi beslutade inte i förväg hur materialet skulle placeras ut i miljöerna utan "skissade direkt på platsen" med utgångspunkt i gestaltningsprinciperna för lekinbjudande landskap, riktlinjer kring implementering av löst lekmaterial, samt det tillgängliga materialet som förvaltningen samlat in.

Ostrukturerat icke deltagande och deltagande observation

På skolgårdarna och förskolegården observerade jag ostrukturerat som mestadels icke-deltagande för att undvika att störa spontana handlingar och genuina uttryck (Bryman 2016). Då barnen ibland spontant tog kontakt med mig blev det till semi-deltagande observation (Bryman 2016). I samarbetet med skötselpersonerna observerade jag ostrukturerat och deltagande och hade möjlighet att ställa många spontana frågor. Observationerna gjordes på skol- och förskolegårdarna vid 1-2 tillfällen per plats i anknytning till utplaceringen av materialet. Längden varierade mellan 1-2 skoldagar när barnen var ute i miljöerna på rast eller fritids och även under en eftermiddag i Torshovparken. Observationerna gjordes för att få en större förståelse för hur/om det lösa materialet i miljön fungerade i barnens lek och

hur de använde det genom verbala och icke-verbala känslouttryck, aktiviteter, lektyper, tidslängd och köns- och åldersindelningar. Min kollega Sofia Østerhus i Oslo verkade som nyckelinformant i Torshovparken. Hon observerade lek med materialet utanför workshopen vid ett par tillfällen när jag inte var på plats och återgav sina icke-deltagande observationer muntligt, vilket jag sedan antecknade. Under och efter observationerna förde jag anteckningar för hand eller i telefonen som sedan transkriberades till Word-dokument för att i efterhand systematiskt kunna analysera, beskriva och se samband i barnens lek (Flannigan & Dietze 2018).

Samskapande workshop

I Torshovparken genomfördes observationen under en organiserad bygglek-workshop tillsammans med en årskurs fyra från Nordpolen skole och deras klasslärare. Åldersgruppen 10-11-åringar anses lämplig ur forskningssynpunkt då barnen kan kommunicera sina tankar och är engagerade i sin närmiljö och lek (Jansson et al. 2016). Jag och min kollega Sofia Østerhus ledde workshopen med hjälp av två arkitekter i vårt kontaktnät som hade erfarenhet av pedagogisk arbete. Genom att göra testet i workshopformat hade vi möjlighet att uppmuntra barnen att skapa egna platser i miljön vilket gav möjlighet att se både hur de lekte med materialet och hur platsen påverkades av deras tilltag. Genom formatet kunde jag komma nära barnen genom att arbeta tillsammans med dem, ställa

	9				10				11				12			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
.1222 Planteringsyta klass 2																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																
.1223 Planteringsyta klass 3																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																
.1224 Planteringsyta klass 4,5,6																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																
.1225 Planteringsyta klass 7,8																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																
226 Klippa kläckar																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																
1231 Råbatter R1 och Urner R2																
Växning																
Aggerrening/Rekning																
Öppningsarbete																

Bild.13 Skötselplan, Stadsparken Lund.

spontana frågor och naturligt ta del av deras tankar, aktiviteter och känslor kring materialet, aktiviteten och platsen (Bryman 2016). Under workshopen observerade jag som deltagare då jag var med i skapandet och konstruerandet med barnen. Genom att vi var flera vuxna på plats kunde jag ändå inta en mer observerande roll då barnen också kunde få hjälp av andra.

Intryck och händelser antecknades i en anteckningsbok samt digitalt i telefonen efter workshopen för att undvika att störa det naturliga flödet under aktiviteten (Bryman 2016). Efter workshopen samtalade jag även med mina workshopkollegor om deras tankar och hur de uppfattat leken/barnens aktiviteter med materialet och antecknade detta.

Efter att ha genomfört observationerna gick jag igenom anteckningarna flera gånger och markerade de avsnitt som var mest relevanta för att besvara mina frågeställningar. Därefter överfördes dessa delar till Word-dokument.

Semi-strukturerad kartläggning av lekspår

Eftersom jag inte hade möjlighet observera barnens aktiva lek mer än under en begränsad tid ville jag komplettera observationerna med att registrera lekspår i lekmiljöerna en till fyra veckor efter utplaceringen. Syftet var även att komma nära och upptäcka detaljer i miljön som inte framkommer när man observerar aktiviteter på håll för att inte störa barnens lek.

I Torshovsparken låg materialet 1,5 vecka på platsen innan workshopen genomfördes, på grund av praktiska omständigheter. Detta gav möjlighet att registrera eventuella lekspår i miljön innan workshopen, i en situation där materialet bara låg samlat i en stor hög utan speciella lekinbjudningar eller förklaringar. Under denna vecka fungerade min kollega Sofia Østerhus som nyckelinformant och antecknade och fotograferade semi-strukturerat lekspår vid tre tillfällen.

Grafisk kartläggning

Jag registrerade lekspår genom att semi-strukturerat teckna och beskriva intressanta upptäckter på en plan över platserna i min iPads ritprogram. Jag fotograferade också de olika upptäckterna i detalj och på avstånd i miljön i samband med tilltagen och vid återbesök några veckor senare. I analysprocessen i Torshovsparken valde jag ut de mest intressanta spåren och överförde dem till en grafisk karta för att kunna dra slutsatser om hur materialet flyttats runt och grejats med. Genom att teckna av lekspår från foton i efterhand fick jag nya insikter och påminnelser.

Foto-dokumentation

Före, under och några veckor efter utplacering fotograferades platserna semi-strukturerat för att se hur tilltagen påverkat platsen och hur materialets använts. Jag fotograferade även spontant och ostrukturerat situationer och miljöer under själva tilltagen, men försökte att inte få med barnens ansikten på bild. Fotografier kan illustrera olika situationer (Urbinaat u.å), visa interaktion mellan form och liv både som funktionen av ett minnesverktyg i kombination med de andra metoderna för senare analys Bryman (2016), och för att tydligt kommunicera resultat vidare efteråt (Urbinaat u.å; Derr et al. 2018; Franch 2018). I analysprocessen gick jag igenom fotografierna flera gånger.

4. Resultat

4.1 Torshovparken

Platsbeskrivning

Torshovparkens lekplats ligger i stadsdelsparken Torshovparken i norda Oslo (bild 14). Parken anlaidd på 1920-talet og angransar till det trädgårdsstadsinspirerade området Torshovbyen, där populära bostadsrättsföreningar med främst medelklassbor finns. I närheten ligger även kvarter med hyreshus där familjer med invandrarbakgrund og mindre socialt privilegierade grupper bor.

Lekplatsen angransar till ett gatuhörn og är placerad nedanför en lång slänt bredvid en gångstig. Kring lekplatsen växer höga björkar, granar og almar glest i klungor samt ett fåtal schersminbuskar. Platsen är platt med mark bestående av stenmjöl. Det finns en stenlabyrint i mitten, klätterställning, rutschkana, sandlåda og en kompisgunga. Det finns inget lägre buskage, få rumsligheter eller mysiga platser att uppehålla sig på för vuxna. Många passerar genom lekplatsen in till parken og den används idag främst av de lokala förskolorna og barn i området. Tillsammans med min kollega Sofia Østerhus har jag sedan 2022 arbetat i ett självinitierat projekt med

utveckling av lekplatsen i samarbete med stadsdelsförvaltningen Sagene. Syftet är att genom olika tilltag på platsen föreslå långsiktiga förändringar. Genom en brukarundersökning i form av intervjuer med föräldrar, förskolepersonal, workshops med fjärdeklassare på Nordpolen skole og barnledda promenader i området har vi förstått att lekplatsen anses oinspirerande og ödslig med få platser för små barn.

Lekyta

Ytan avsedd för lekplatsen med redskap är ca 700 kvm. Lekplatsen har inga tydliga gränser i form av staket eller liknande.

4.1.2 Förarbete

Dialog stadsdelsförvaltning

I förarbetet 2023-2024 fördes tät dialog med ansvarig tjänsteperson/er på parkförvaltningen. De var positiva till våra tilltag og problematiserade inte tillførsel av löst material ur stök- eller sikkerhetssynpunkt, trots att det inte finns några særskilte riktlinjer för löst lekmaterial i Oslo, og trots att det inte är något ”man pratar om” i Norge enligt kontaktpersonen.

Dialog skøtselentreprenør/parkförvaltning

I förarbetet 2023-2024 samtalande og mejlade vi flere ganger med den privata förvaltningsentreprenøren som upphandlats för lekplatsen kring våra planerade tilltag, skøtseln og insamling av material till lek. De var initialt

Bild.14 Torshovparkens lekplats.

samarbetsvilliga men blev efter hand svåra att få kontakt med. Jag uppfattade att de inte var så intresserade av att ha en dialog kring utvecklingsarbete. Därför tog jag inte ny kontakt med dem inför testet.

Val av material/dialog förvaltning

I förarbetet hade vi kartlagt löst material i lokalmiljön (fig. 10) genom samtal med skötselentreprenören, den lokala kyrkogårdsförvaltningen och en skolträdgård. De ville bidra med löst lekmaterial till lekplatsen men vid testets tidpunkt passade det bättre att få material från stadsdelsförvaltningen.

Det var krångligt att få tag på material till testet i Torshovsparken då upphandlad förvaltningsentreprenör var svår att få kontakt med. Min kollega fick därför kontakta olika avdelningar i kommunen. Så småningom kunde en annan entreprenör tänka sig att köra några lass med nybeskurna grenar från stadsdelen Kampen på andra sidan stan. Vi anpassade datum för test till deras beskärningstider och fick pussla kring ett skollov. Vi bad att få allt material de hade och aktuell vecka var det två lastbilsflak om ca 8 m³. Typ av kvistar/grenar kunde vi inte styra men vi visste att det skulle bli en blandning av storlekar och arter.

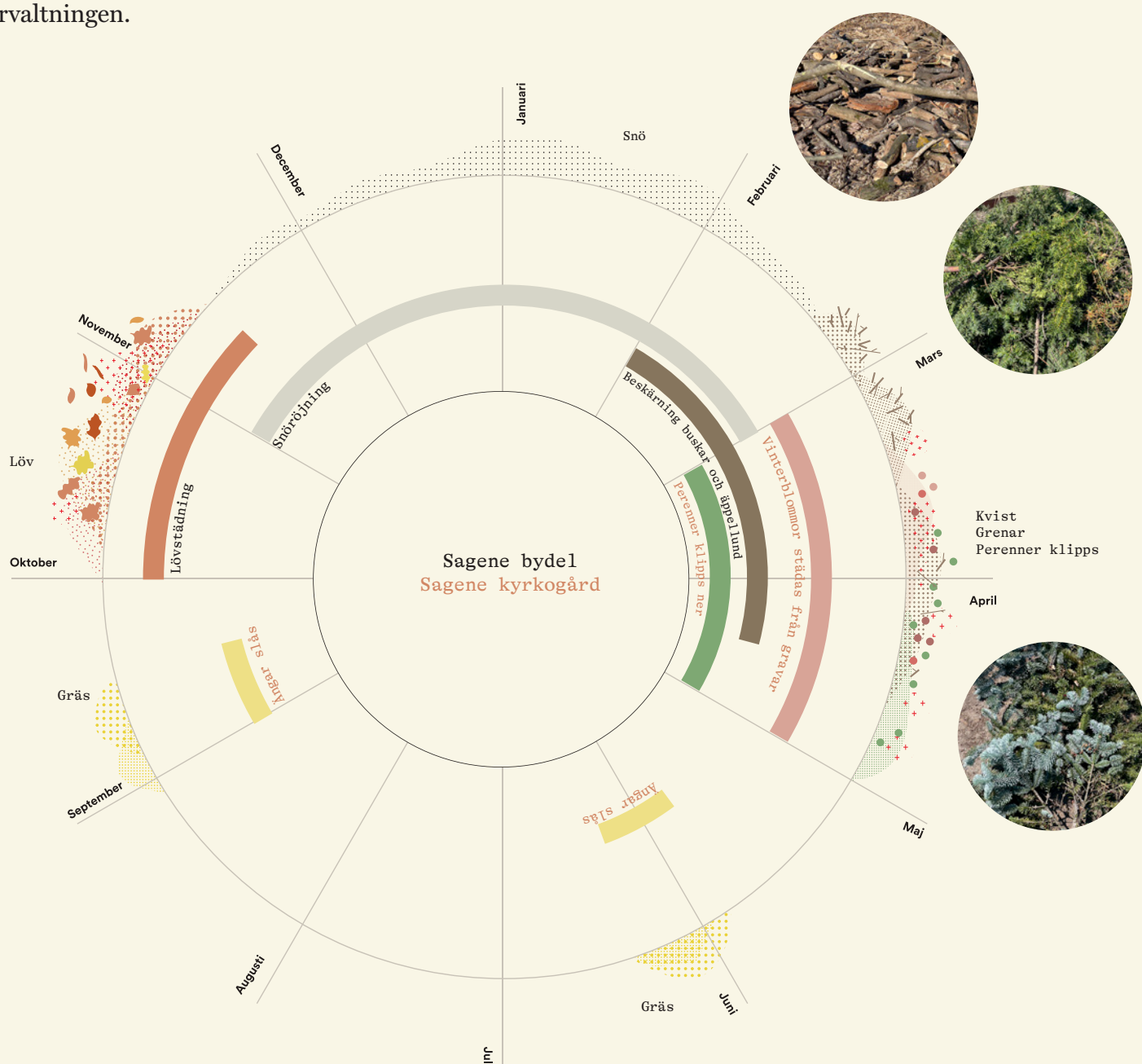

Fig. 10. Årshjul med kartläggning över löst skötselmaterial från olika stadsdelsförvaltning och kyrkogård i Torshov. Utvecklingsprojekt 2022-2023.

Material och lämning

Eftersom skötselgruppen avslutade sin trädbeskrifning en vecka innan testet behövde materialet ligga ett tag på lekplatsen i förväg. Vi hade ingen möjlighet att vara där vid avlämningen och gav dem instruktionen att köra in där lastbilen fick plats helt enkelt och tippa det i anslutning björkdungen i norr då vi trodde att träden skulle kunna användas i leken. Det kändes lite oroligt att låta materialet ligga helt öppet på en offentlig plats så pass lång tid utan avsändare eller tydlig avsikt men vår kontaktperson på parkförvaltningen ansåg inte att det skulle vara ett problem. Jag bedömde också att det skulle vara intressant att undersöka om någon aktivitet eller lek skulle uppstå bara genom att en stor hög med grenar låg på lekplatsen under en veckas tid.

Deltagare workshop

Testet genomfördes med en klass från årskurs fyra med 21 barn, 9 flickor och 12 pojkar samt deras lärare. Vi hade tidigare samarbetat med klassen och tillsammans med barnen gjort platsanalyser och modeller över parken under två skoldagar (bild 16). Därför kände de till oss, platsen och förstod syftet med workshopen och det långsiktiga projektet.

Bild.16 Workshop skola 2023.

För att kunna stödja barnen bad vi två bekanta arkitekter med undervisningserfarenhet att bistå oss under workshopen. Vi diskuterade upplägget under flera tillfällen innan, särskilt hur konkret vi skulle formulera vad barnen skulle göra för att inte styra dem för mycket. Vi beslöt att de skulle delas in i mindre grupper och ge dem anvisningen att skapa en plats som de tyckte om i miljön av materialet. De skulle få använda rep och

kanske sågar och vi skulle bara finnas till hands och hjälpa till om de bad om det.

Kommunikation

Eftersom testet skulle utföras på en offentlig lekplats utan bemanning och vara ett av flera liknande tilltag framöver, bedömde vi att det var viktigt att informera användarna och boende om syftet med materialet. Vi ville

Bild.15 Skylt lekplats.

genom en skylt även uppmana till lek (bild 15), förtydliga att materialet var till för att användas och att "stök" bör tolereras. En del av skylten användes som en krittavla där vi kunde skriva ut information om det aktuella materialet, som ett pedagogiskt inslag. Vi länkade även till en enkel hemsida som beskrev syftet med projektet, avsändare och kontaktinformation. Skylten blev färdig dagen innan testet och veckan innan fanns därför ingen information på platsen kring högen med grenar.

Utplacering

Eftersom jag/vi inte var på plats när materialet avstälptes blev det liggandes i en stor osorterad hög i mitten av lekplatsen (fig. 11). Vi antog att högen skulle väcka nyfikenhet bara genom sin storlek och oväntade placering, och lät därför materialet ligga så fram till workshopen. På workshopens morgon

Fig. 11. Hög med grenar i mitten av lekplatsen.

Bild.17 Materialet i Torshovsparken.

sorterade vi materialet (bild 17) något efter längd och karaktär och placerade ut lite av det i mindre högar för att göra det lättare att se, välja och komma åt.

4.1.3 Registrering av lekspår

1–7 mars

Veckan innan workshopen registrerade min kollega Sofia Østerhus om något förändrades med materialhögen. Hon letade efter lekspår som hon fotograferade och beskrev för mig muntligt. Efter några dagar kunde hon se att grenar flyttats omkring, att högen hade klättrats på och ändrat form. Ett slags rede med kvistar

Bild.18 Leksår 4 mars.

hade skapats kring ett av tornen i klätterställningen (bild 18) och uppe i och kring rutschkanetornet hade en bunt med kvistar placerats. Några dagar senare hade dessa spår

försvunnit, och vi antog att personal från en lokal förskola hade städat undan dem då de inte visste att man fick lov att greja med grenarna.

4.1.4 Deltagande och icke deltagande observationer

7 mars kl. 16–18

Vid testperioden var det fortfarande kyligt väder med is och snö på lekplatsen. Dagen innan testet var det lite varmare väder, soligt och känslan av att det äntligen var vår i luften. På lekplatsen pågick mer aktivitet än tidigare under säsongen och min kollega kunde observera flera sällskap med barn och föräldrar som uppsluppit grejade kring högen och med materialet tillsammans. Några klättrade ovanpå grenarna i högen som om det var ett leklandskap och andra byggde en koja längre bort med grenar och granris kring en trädstam.

Workshop 8 mars kl. 9–13

Vi möttes på plats vid lekplatsen kl. 9 på morgonen med klassen och deras lärare. Barnen verkade uppsluppna och glada över att få en hel dags arbete utomhus och det var härligt väder. Som en introduktion samlade vi barnen i

helgrupp och förklarade kort syftet med workshopen — att de skulle samarbeta för att använda materialet för att skapa en plats som de tyckte om att vara på någonstans kring lekplatsen. Vi visade vilka verktyg, sågar och saxar, de kunde använda med vår hjälp och delade ut rullar med hampasnöre ifall de ville binda samman något. Läraren hade delat in klassen i fem samkönade grupper som hon trodde skulle fungera bra ihop.

Efter introduktionen gick grupperna snabbt igång och hittade olika platser i ytterkanterna av lekplatsen där det fanns höga träd. Undantaget var en grupp med pojkar som valde att ha sin plats i stenlabyrinten i mitten av lekplatsen. De verkade alla inne på att göra läger eller kojor och gick igång med att välja ut och hämta grenar från högen (bild 19). Många grenar var långa och tunga, vilket verkade intressant för barnen, och de hjälptes åt att släpa och bära (bild 21). Arbetet pågick med intensitet och samtal barnen emellan. De rollfördelade och stannade ibland upp för att diskutera hur de skulle göra. Vi vuxna rörde oss runt mellan grupperna och hjälpte dem ifall de exempelvis ville komma åt en lång gren som låg långt ner i högen. Arkitekterna gav dem även tips kring konstruktion och visade hur de kunde använda snöret. När vi tog fram sågar och sekatorer blev många väldigt intresserade och ville kapa av grenar på olika sätt. Alla ville prova att såga men några var osäkra och tyckte först att det var läskigt. Några hade aldrig sågat tidigare. Barnen var väldigt intresserade av vår påse med verktyg som låg halvt gömd bakom skylten. Några pojkar rotade runt där och hittade både skruvar och borrhjulet som de försökte använda till olika saker. Generellt verkade samarbetet gå bra och framstod väldigt

Bild.19 Workshop 8 mars.

LEKOBSERVATIONER

Torshovsparkens lekplats

Workshop åk 4 Nordpolen skola

NÄR

8 mars kl. 9–13

VÄDER

Sol, ca 5 +, lite is, frost på morgonen, frusen mark.

MATERIAL OCH VERKTYG

- Ca 2 x 8m³ (traktorlass) blandade kvistar från Kampen:
- Kastanj, lönn, ek, bok, gran, thuja/idegran utan bär, lind, fruktträd
- Mest långa grenar, 1,5-3 m som inte kvistats av, några kortare kvistar
- Sågar, hampasnöre, saxar, skottkärra

naturligt. De bad varandra om råd och hjälp och kommenterade bygget:

”Är denna bra?”

”Hej, jag behöver hjälp!”

”Vi ska ju göra väggar!”

”Kolla så stabil den har blivit!”

Vi observerade ett par barn som hade det lite svårt att hitta sina roller och förblev i stunder passiva och tittade mest på. I en av grupperna med flickor med ”läger” i björkskogen uppstod några konflikter kring var de skulle ha kojan. Det gjorde att gruppen splittrades och de hittade istället olika platser efter stöd från sin lärare. En av flickorna konstruerade ett staket med lägre pinnar och rep. De andra berättade att ”hon gjorde mest för hon vågade bli smutsig” och att ”varje hål tog 20 min” när hon byggde staketet. I ett annat läger vid den höga granen hade flickorna gjort en avgränsad ”trädgård” utanför med rep. ”Det är häcken!” berättade de och pekade på ett slags

Bild.20 Workshop 8 mars, byggen bland björkar.

risstaket. Flera av grupperna i dungen gjorde också "gungor" med grenar som de hängde från träden (bild 20).

Grupperna blev efter ett par timmars arbetande "färdiga" med själva kojbyggandet och började leka andra fantasilekar kring lägren. De hängde upp sina jackor och väskor inuti kojorna och

Bild.21 Hjälps åt.

verkade hemmastadda (bild 23). När det var dags för lunch ville de äta inne i sina kojor. Flera pojkar ville "göra eld" och ställde frågor om tekniken. De satt länge med bark och pinnar för att försöka skapa gnistor. Särskilt en pojke var mycket kontaktsökande och ville ha hjälp med snören (fig. 12), sågar och att göra upp eld. När gruppen vid granarna i västra delen var klara med sin koja började de göra instrument av mindre grenar, en gammal ölburk och delar av en soptunna de hittat. En

gren blev till en slags bas och en annan en slags klubba som de bankade med i marken. De bildade ett band och höll en "konsert" inför klassen i slutet av workshopen.

Materialhögen i sig själv verkade skapa en slags lust till lek och rörelse. När barnen skulle välja och dra ut grenar klättrade de ovanpå och mellan högformationerna och ropade till varandra: "Jag är på pinnelandet!". Högen formades också om efter hand och fick nya funktioner som uttrycktes högt: "Titta en bro!". De gjorde apljud och fantiserade att det var en djungel. Arbetet flöt på i nästan två timmar utan paus innan lunchen.

Efter att de ätit fortsatte barnen att greja en stund innan vi firade det vi gjort under dagen genom att bjuda på saft och kex.

Innan vi avslutade hade vi en presentationsrunda av platserna. Varje grupp

Fig. 12. Snören till koja.

Bild.22 Har valt plats.

kommentarerna:

”Det är så kul att vi får bestämma själva och att ingen säger vad vi ska göra”

”Och att man får göra ett eget ställe att leka på”

”Det är regler hela tiden. Detta är så kul det är inga regler”

”Att vi fick bestämma själva vad vi skulle bygga var roligt.”

Mitt intryck tillsammans med kollegorna var att dagen hade varit både speciell och lyxig för barnen. De fick greja och hålla på som de ville och hade lust till mer. Jag slogs av hur deprimerande det är att en så naturlig upplevelse — att få bygga, skapa utomhus, använda verktyg tillsammans med sina kompisar, var så exklusiv för dem. För flera av barnen verkade det vara en ganska ny erfarenhet. Läraren, som hade hållit låg profil under dagen, uttryckte entusiasm och menade att barnen inte bara haft roligt, utan lärt sig mycket om samarbete och sammanhållning genom workshopen.

Vidare utplacering av material

När barnen åt sina lunchmatsäckar tog jag tid till att fundera kring hur materialet skulle kunna spridas ut på olika sätt utanför högen för att

fick berätta vad de hade gjort inför klasskompisarna. Jag passade på att ställa frågor kring deras upplevelse av dagen och processen. De berättade att de älskade att få vara ute en hel skoldag och att få greja mer fritt än vanligtvis genom

uppmuntra till lek. Många av grenarna i högen var långa och grova, och jag antog att mindre barn som lekte i sandlådan skulle vilja använda kortare och lättare material också. Jag samlade därför ihop några högar med mindre material som jag placerade vid rutschkanetornet i sandlådan. Jag placerade även långa grenar längs en av grusgångarna vid söndra entrén

Fig. 13. Inramning med ris.

som en slags riktning inåt, för att visa att något hade hänt på platsen. En av arkitekterna började bygga en risinramning (fig. 13) kring några av sandlådans träsargar och gjorde flera små högar med ris för att skapa mindre rum.

8 mars kl. 15.30–16

När skolbarnen gått hem för dagen stannade

jag på lekplatsen för att se om de nybyggda kojorna och högen lockade andra barn till lek. Vi mötte en mamma till en av pojkarna i klassen som enligt henne hade varit stolt över vad de gjort vilket gjort henne nyfiken. Jag stannade i ungefär en halvtimme på platsen och

Bild.23 Hängt upp jackan.

satte mig med mobilen vid ett bänkbord för att verka upptagen och inte distrahera besökare. Det var fortfarande soligt och härligt väder med ca 5 plusgrader. Känslan var att folk äntligen börjat gå ut och använda närmiljön mer efter vintern. Tre olika sällskap med barn observerades. Ett större barn med en pappa passerade bara kort igenom platsen och ett mindre barn med pappa och cykel gick till

klätterställningen några minuter utan att lägga märke till grenar eller kojbyggen.

En mamma med ett barn på 3-4 år undersökte byggena. De läste på skylten och hon berättade för barnet vad skolbarnen gjort. De verkade nyfikna och uppmärksammade förändringen: "Se det är pinnar här med" och "Oj!". Barnet lyfte och lekte med pinnar, pekade på och provade alla kojor en efter en: "Här har de också byggt!". Mamman fotograferade. Till sist uppehöll de sig kring kojor vid granarna i väster. Pojken sprang ut och in och verkade upprymd: "Nu går jag in i hyttan", "Mamma jag har två kvistar", "Tänk om jag kunde bo inne här!". De hängde upp sina kläder, satt på en "soffa" av stockar inne i kojor och lämnade sina väskor vid kojor medan de lekte. Mamman med barnet var kvar när jag gick.

4.1.5 Registrering av leksår (fig. 14)

10 mars

De små högarna i sandlådan hade blivit till några små skulpturaktiga strukturer. Min kollega kunde se ett barn med förälder bygga dem. Mot ett snöre mellan två björkar hade någon lutat kvistar.

28 mars och framåt

Tre veckor efter workshopen återkom jag till lekplatsen för att se om byggena utvecklats. Högen med material hade tydligt minskat. Det hade byggts vidare på existerande kojor från workshopen och de hade blivit tjockare och större med fler lager tätning. Det hade även

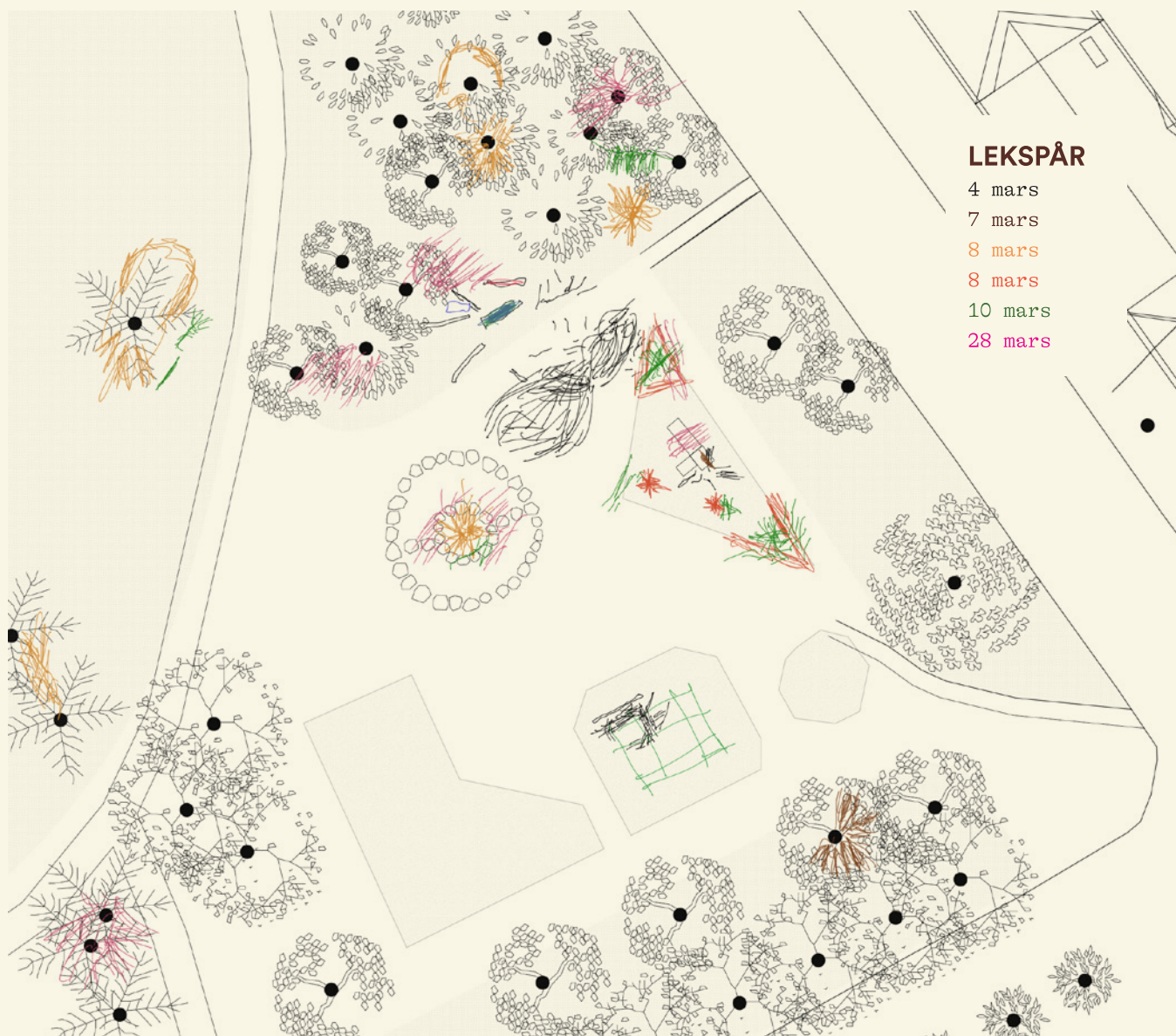

Fig. 14. Leksår inritade på plan Torshov lekplats 4-28 mars.

Bild 24. Lekspår Torshov 28 mars, nya byggen runt bänkar.

byggts fler nya kojor på andra platser, runt nya träd och bänkar kring lekplatsen (bild 24). Sammanlagt fanns nu ca 10 kojstrukturer på lekplatsen, alltså fem mer än under workshopen. Någon hade lagt pinnar under ruschkanan i en hög (bild 25) och det såg ut som att någon gjort fällor med hål i sandlådan och lagt pinnar över. De mindre högarna som jag placerat ut runt omkring i sandlådan var mer eller mindre upplösta.

Min kollega fortsatte att se efter lekspår på lekplatsen under våren. I mitten av april upplevde vi att bygget stannat av, att de var "färdiga". Högen hade nästan försvunnit helt. En ny slags koja av tunna slankor hade dock

uppstått vid en schersminbuske. Under sommaren menade min kollega att små förändringar fortsatte att ske men att

materialet liksom slukats upp av miljön och att det borde fyllas på med nytt. Byggerna har fått stå kvar.

Bild 25 28 mars, under redskap.

4.1.6 Uppföljning

Parkförvaltning, e-post

Efter workshopen hade vi inte så mycket kontakt med parkförvaltningen. De problematiserade dock inte tillförseln av materialet i efterhand, och det verkade inte finnas behov av ihopsamling. Vi hade oroat oss över klagomål.

I slutet av mars skrev vår kontaktperson via e-post att han snarare trodde att närmiljön uppskattat tilltaget på platsen: "Jag

ser att många barn leker och är kreativa med pinnhögarna här när jag går förbi".

4.2 Apelskolan

Platsbeskrivning

Apelskolan är en liten kommunal F–6 skola med montessorinspirerad pedagogik belägen i centrala Lund på en lugn villagata (bild 26). Skolan har ca 60 elever i tre åldersblandade klasser. Många elever har utländsk bakgrund och är nyinflyttade till Lund, ofta med akademikerföräldrar från medelklassen. Skolgården karaktäriseras av en tvåvånings tegelbyggnad från 1908 omgärdad av asfalt. Miljön är delvis inramad av grönska i kanterna. Främst på den nordöstra sidan finns buskage och häckar av pil, fläder, syrén och avenbok med ganska mycket lekslitage. Gården har tre gungor och en kompisgunga, tre sandlådor med redskap och klätterställning, ett litet lekhus, pergola och ett par tak med sittplatser, bollplan, basketkorg och en odlingsavdelning med kompost och sittbänkar.

Skolgårdsyta

Skolgårdens totala yta är ca 1.800 kvm vilket ger en yta på ca 30 kvm/barn. Miljön utgörs till ca 60% av asfalt (ink. bollplaner och rum under tak) och resterande yta av ca 7 % sandlek och 23 % buskage. Resterande rumsligheter består av pergola med sittplatser eller liknande. Det ger en yta på ca 7 kvm med grönyta (buskage eller liknande) per barn.

4.2.1 Förarbete

Semi-strukturerad telefonintervju med kontaktperson på skola och två lärare 5 mars, 15 min

Några veckor innan testet pratade jag med läraren som var min kontaktperson, samt några av hennes kollegor för att samordna lämpliga datum, tider och andra praktiska detaljer. När de tackade ja till testet hade de tydligen missförstått syftet och trott att det innebar en förgröning av skolgården. De verkade ändå positiva och hade få invändningar eller anvisningar kring materialet förutom att fotbollsplanen borde lämnas fri. De påpekade att det till stora delar är en hårdgjord skolgård, att skolan har regeln att barnen ej får använda pinnar som vapen, men däremot gärna bygga. De hade begränsad kontakt med skötselpersonalen och trodde att de mest kom under loven när skolan var tom.

E-post och telefonsamtal med kontaktperson på markförvaltningen samt skötselansvarig personal Stadsparken

Under månaden före testet stämde jag av detaljer kring materialet via telefonsamtal och e-post med den skötselperson jag skulle samarbeta med, som jag fått kontakt med via enhetschefen. Vi diskuterade hans möjlighet att delta under testet, mängd och typ av material och tillfällig förvaring fram till testdatum. Jag bedömde att det viktigaste var att materialet var varierat och att det var tagg- och giftfritt. Under

Bild 26. Kartbild Apelskolans skolgård.

workshopen i Oslo hade jag märkt att gran och vintergrönt var ett eftertraktat material, samt längre och tyngre grenar/stammar. Jag ansåg även att en stor volym material var lekinbjudande men min kontaktperson trodde inte att vi kunde få tag på samma volym som i Oslo på grund av att de redan gjort sina stora beskärningar tidigare på säsongen. Jag hade även kontakt med några andra skötselgrupper i Lund som kunde ha mer material, men det var svårt att samordna. Min kontaktperson erbjöd sig att komplettera materialet genom en runda på "tippet" där det fanns redan kastat material. Utmaningen för skötselteamet blev att spara och förvara material efter hand som de beskär lämpliga buskar och träd. Normalt sett slängdes materialet direkt men nu skulle det sparas till ett bestämt datum längre fram. Dessutom blev transport en fråga att lösa. Under det aktuella datumet fanns bara ett bilsläp ledigt vilket betydde att mängden begränsades till vad som kunde få plats på det. Tidpunkt för leverans togs också upp som en viktig fråga, då min kontaktperson ansåg att vi inte borde störa barnen. Jag ansåg att det kanske bara var spännande med leveransen.

I slutändan bestod testmaterialet mest av pilkvistar i olika längder som hamlat från Järnåkraskolan och sorterats av min kontaktperson i buntar. Han hade sorterat ut "de bästa" och spånt band runt för att lättare kunna hantera dem. Allt material hade sedan förvarats på markförvaltningens lager, delvis under ett tak för att inte ruttna. De hade även sparat gran- och buxbomsklipp i luftiga pappsäckar. Min kontaktperson trodde att perenn- och gräsklipp var opraktiskt då det kunde blåsa bort. Om plats för placering av material på skolgården ansåg min kontaktperson att det var bra med jord/växtlighet eftersom det då var möjligt för barnen att sticka ner kvistar i marken.

Besök skolgård

Kvällen innan testet besökte jag skolgården för att få en uppfattning om lämplig plats för utplacering. Jag hade varit där en gång tidigare och visste att det inte fanns stora ytor eller grönska. I den östra delen av skolgården fanns mest vegetation att integrera materialet i och några rum som jag trodde kunde stödja olika nya projekt. Till väster om undervisningspaviljongen fanns också en liten undanskymd yta med glesa flädersnår som skulle kunna bilda ram till material och grejande. Eftersom jag inte visste exakt hur materialet skulle se ut kunde jag inte planera hur det bäst skulle läggas ut förrän på morgonen för testet.

4.2.2 Deltagande och icke deltagande observationer 2–3 april

Lastning/transport av material

2 april kl. 7.30

På testdagens morgon lastade skötselteamet på tre personer och jag testmaterialet på ett bilsläp med hjälp av en traktor (bild 27). Vi möttes på

Bild 27. Lastning av material.

förvaltningens lager kl. 7.30 där vi även kapade långa kvistar med en motorsåg för att de skulle rymmas på släpet men också för att skapa varierande längder att greja

med. Detta tog ca en halvtimme. Skolgården låg en kilometer bort och vi körde tillsammans dit i traktorn med släp och en skåpbil med pappkassar med mindre material och verktyg.

Utplacering av material 2 april kl. 8.30

Eftersom skötselpersonalen var tidspressade behövde vi lasta av materialet så snabbt som

Bild 28. Utplacering Apelskolan.

möjligt. Det gällde att göra direkta val om tippning av materialet. Jag beslutade att lossa det en bit innanför grindarna där traktorn fick plats, helt enkelt, och i anslutning till den största grönytan. Vi fick flytta en del cyklar för att kunna göra det och bar även in en del lösa grenar för hand.

Min kontaktpersons kollegor behövde åka vidare så snart som möjligt och lämnade platsen efter ca 15 minuter. Han hade dock möjlighet att stanna själv på förmiddagen så vi jobbade vidare tillsammans med utplaceringarna. Skötselpersonen var entusiastisk och erbjöd sig att fläta en enkel pilkoja i ett hörn av grönytan och satte igång med det. Han hade tidigare erfarenhet av pilkojor genom Naturskolan och vi pratade om att den kunde fungera som en lekinvation och inspiration. Jag kände mig kluven till att vi vuxna skapade

något "färdigt" av materialet som på så vis styrde leken.

För att materialet inte skulle spridas ut för mycket och inte visuellt drunkna valde jag att koncentrera utplaceringarna till grönytan mellan sandlådorna (bild 28). Jag försökte repetera mindre högar runt om kring (fig. 15), sorterade efter art och lite lagom synligt från asfalten för att "locka in" barnen. Jag ställde även upp några långa buntar mer vertikalt mot träd i skolgårdskanterna och mot en lekstugevägg (fig. 18) för att antyda att de kunde användas på olika vis. Högar med mindre material som buxbomsklipp placerade jag på ett bord vid sandlådan och lekstugan. Vid en dagvattenbrunn placerade jag mindre avkapade kvistar som jag tänkte kunde flyta runt där så att barnen skulle lägga märke till dem.

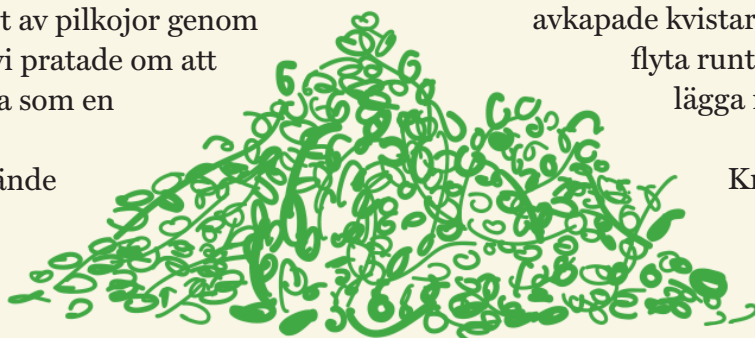

Fig. 15. Små högar buxbom.

Kring sandlådan bakom den västra skolpaviljongen ställde

Fig. 16. Uppställda mot vägg.

jag upp buntar med kvistar mot väggen (fig. 16) och lade några högar på marken synligt från asfalten. Jag placerade även några buntar inne i snåret. När skötselpersonen var färdig med kojkan på det östra grönområdet byggde han även en enkel kojstruktur vid paviljongen.

4.2.3 Lekobservationer

2 april kl. 8–14

Medan vi placerade ut materialet anlände de första barnen till skolan. Några var nyfikna på vad vi gjorde men la inte märke till högarna så mycket. Målet var att bli färdiga med utplaceringen till den första rasten kl. 9.20, då årskurs 2-3 kom ut.

På rasten lade några av barnen snabbt märke till de långa pilkvistarna och gick runt med dem och snärtade omkring. Den lilla buxbomshögen utanför entrén verkade de undra lite över och skuttade över några gånger. Intrycket var dock att de inte trodde att de fick leka med materialet och sprang vidare till sina vanliga lekställen, som fotbollsplanen.

Efter att vi burit ut allt material på plats började min nya kollega spontant att konstruera

LEKOBSERVATIONER

Apelskolans skolgård F-6

NÄR

2 april kl. 8.30–14

3 april kl 11.20–12.20

VÄDER

Blött och kallt, ca 0-2 + med lite snö på marken. Under dagen snöblandat regn.

MATERIAL OCH VERKTYG

— Ca 1 bilsläp:

Grenar från äppleträd (i olika storlekar)

Pilgrenar i buntar, ca 1,5-3 m

— 1 säck buxbomklipp

— 2 säckar, annan typ av grenar med mjuka barr (ej gran eller idegran)

— Fyllde på med Miscanthusgräs några veckor senare

— Sekator, handsåg, motorsåg, spett

pilkojan (fig. 17) och ägnade sig åt det under en lång stund. Årskurs F-1 gick förbi med sin lärare, de verkade nyfikna och ställde många frågor. Vi berättade att de skulle få leka med materialet. Reaktionerna var entusiastiska:

”Wow!”

”Oj, vad kul!”

De berättade också att de inte ”får leka med pinnar”. Under rasten drog skötselpersonens byggande med kojkan mycket uppmärksamhet till sig. Det verkade spännande för barnen, som ställde många frågor, bad honom om hjälp eller ville testa hans verktyg, speciellt spettet:

”Kan vi få hjälpa till?”

”Vi vill hjälpa till!”

”Kan du hjälpa oss sen att bygga?”

Även själva materialet väckte nyfikenhet och frågor:

”Vad är det för material?”

Fig. 17. Pilkojan.

"Var kommer det från?"
"Jag har ett pilträd hemma"
"Jag kan bygga koja!"

Information i klasserna

Läraren som var min kontaktperson sökte upp oss på gården och frågade om vi ville komma in i klasserna och presentera oss själva och projektet för barnen innan lunchrasten. Hon verkade lite uppstressad och berättade att en av hennes kollegor frågat "vad hon hade gjort!?" (ställt till med) genom att tacka ja till testet. Det fanns uppenbart en oro kring hur materialet skulle tas emot och användas av barnen.

Att informera klasserna direkt verkade vara en god idé men var inte något jag prioriterat innan i all planering och logistik. Jag och skötselpersonen gick därför runt i klassrummen innan och under lunchen och berättade kort om oss själva och testet. Jag försökte hålla en positiv ton men också framhålla att man bara fick leka och greja med materialet och inte slåss. Efteråt kände jag mig ganska naiv i min framtoning i förhållande till lärarna som med tydlig stämning upprepade regler kring lek med pinnar. Jag kände att tonen från skolans sida var ganska sträng och att fokus blev på regler och inte lek och kreativitet. Barnen verkade dock peppade och entusiastiska kring att vi var där och ställde många frågor:

"Hur länge ska materialet vara här?"

"Ska det komma mer sen?"

"Får vi ha kvar det?"

Svaret från lärarna blev att

materialet kan vara kvar "om ni sköter er". I den äldsta klassen undrade de vad som skulle hända om "det kommer ungdomar och förstör det vi lekt på kvällarna?".

Lunchrast

Under lunchrasten fortsatte jag och skötselpersonen att lägga iordning material och bygga på kojorna. De flesta barnen i den yngsta klassen drogs till oss och

flockades uppjagat kring kojorna och ville vara med och greja och leka där.

De undrade om de fick leka häxa och tyckte att det var en perfekt plats för att leka mamma pappa barn på. Jag sa att de fick leka vad de ville. De bad

skötselpersonen om hjälp med att bygga en till koja längre bort, han satte igång med det. Några började fixa inuti den "färdiga" kojorna och placerade ut buxbom som golv. Kojorna blev till ett slags centrum för leken

och ett läger. Komposten bredvid blev till ett stall för käpphästar (bild 29). "Titta mina hästar!", de visade fram pilkvistar som de knäckt för att göra "huvuden". Några barn ville göra ett staket invid kojorna och skötselpersonen hjälpte dem att göra hål med spett i jorden och fläta pilkvistar horisontellt (fig. 19). Vi lät dem prova det tunga spettet och de borrar och hackade: "Wow vilken bra!", tyckte de. Verktygen triggade deras intresse. De ville ha fler korta pinnar

Fig. 18. Kvistar mot lekhus.

Bild 29. "Stallet".

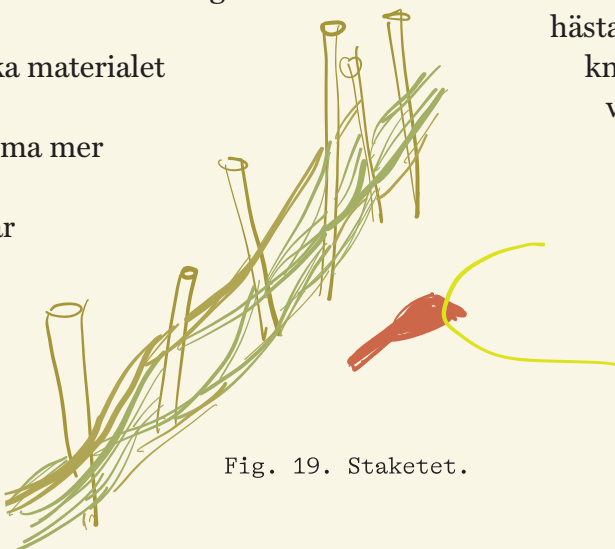

Fig. 19. Staketet.

till staket så vi kapade några med såg som blev till "en bro" i en vattenpöl. Några pinnar blev till elefanter som de matade. "Sen ska vi ut på jakt!", berättade de glatt.

Under lunchrasten var det de yngsta barnen som verkade mest intresserade av materialet och kojbygget. De äldre barnen drogs istället mest till bollplanen, men några av dem kom bort och undersökte lite. Generellt verkade en grupp med flickor särskilt inspireras av att hålla på vid "lägret". Några av killarna grejade inte så mycket utan gick mest runt och slog med pinnarna, de jättelånga verkade spännande för dem. Materialet verkade i allmänhet leda till samarbete i större och mindre grupper men också till diskussioner och stress kring ägande som skapade förhandlingar och bråk. Vem har rätt att jobba vidare på kojans och ändra på den nu och sedan?:

"Hon säger att det är hennes koja!"

"Någon förstörde mitt stall!"

De förmanade och sade till varandra. Vid rastens slut ville de ändå inte gå in eftersom materialet hade satt igång olika lekprocesser. Några av de äldre barnen uttryckte också glädje över nytillskottet i miljön: "Ska vi få använda dessa? Wow, vad roligt!". Men de verkade trots allt inte greja med det så mycket. Endast några äldre pojkar byggde i sandlådan och använde buxbom i sin vattenlek (fig. 20).

Bild 30. Koja med golv och tätning.

3 april kl. 11.20–12.20

Andra dagen återkom jag ensam under lunchrasten. Jag höll mig mer anonym och observerade mest vad barnen gjorde och tittade efter lekspår utan att prata med dem. De flesta barnen spelade basket eller fotboll. Några högar

med material, särskilt vid dagvattenbrunnen hade inte rörts alls vad jag kunde se. De yngre barnen verkade dock ha byggt vidare på pilkojan (bild 30) och gjort längre staket. Den nyaste kojans hade fått ett golv av gran och ganska mycket material var utspritt på grönytan. Jag kunde se att barnen nu verkat gruppera sig tydligare i leken. Flickorna var de som verkade ägna sig mest åt att göra läger, bon och bygga. Några lekte inuti kojans. Längs staketet på skolgården och i kanterna grejades det mest. Några flickor kompisgungade med ett gäng pinnar.

Fig. 20. Lek med buxbom i sandlådan.

Flera barn drog runt med långa pilkvistar, flickorna som hästar och pojkarna mer som vapen. De rörde sig runt på skolgården med pinnarna, ritade i sanden, diskuterade, grupperade sig. En lärare jag närmade mig menade att "vissa vill ha något att hålla i", som att det ger dem en slags kraft eller säkerhet. Pojkarna bankade med pinnarna på buskar och i marken. De verkade fajtas om territorium och ägarskap kring kojan. Jagade varandra, pekade med kvistarna, böjde dem och testade hållbarhet, smög och vaktade lägret och slog mot varandra i luften. Jag sade åt dem att sluta en gång. Uppenbarligen hade ett slags krig uppstått och det var en spänning mellan dem. De sade också åt varandra att inte förstöra eller slåss: "Nu leker vi inte krig längre!".

Bakom paviljongen hade pilkojan blivit förstärkt med fler grenar och det låg behållare inuti som att där varit ett läger (fig. 22).

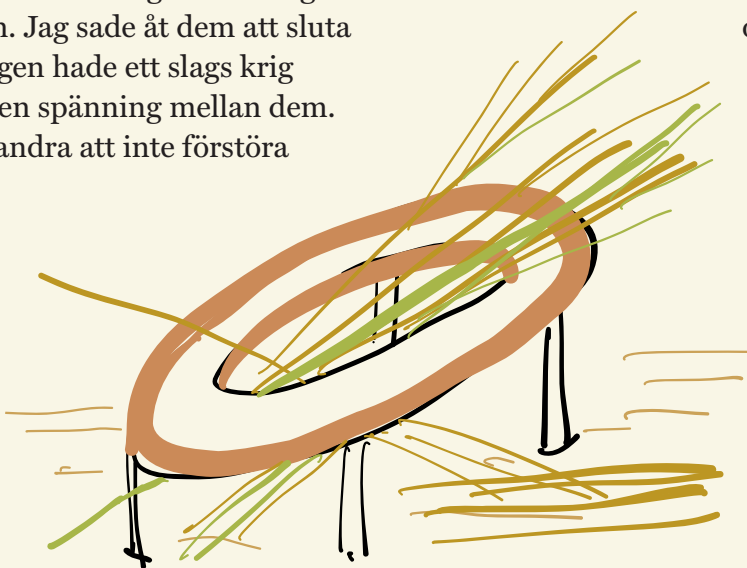

Fig. 21. Karusell som lekstruktur.

Fig. 22. Pilkoja bakom paviljong.

Bild 31. Kapning på lagret innan.

Ett par flickor hade flyttat om på pillögarna och byggde en ny koja med det runda lekredskapet "karusellen" som grundstruktur, som ett bo (fig. 21). De ville ha min hjälp och frågade: "Hur gör man?". Jag kunde också se att några grenar kastats upp på uteklassrummets tak.

Samarbete skötselpersonalen

Kontaktpersonen som jag arbetade med var väldigt entusiastisk och hade egna idéer. Han verkade uppskatta arbetsuppgifterna men var lite stressad för att också hinna med sina vanliga rutiner (bild 31). Materialinsamlandet verkade inte ha varit jättebelastande men hade inneburit "ett visst sorteringsmoment". Vi kom överens om att han skulle plocka bort materialet om barnen slutade leka, om det blev förstörelse eller för stökigt. Annars skulle han fortsätta att fylla på efterhand som kul material uppstod från deras skötselarbete. Några veckor senare levererade han ett lass med Miscanthusgräs från Stadsparken.

4.2.4 Uppföljning

Samtal med kontaktperson på skolan och en lärare Teams 25 april, 30 min + Enkät e-post lärare

Genom ett utvärderingssamtal och e-postenkäter med lärare på skolan framgick det att det lösa materialet hade bidragit till mycket stress för lärarna genom "stök och röra" på skolgården och konflikter mellan barnen vilket gjorde att de flesta vuxna ville ta bort allt löst material igen så snart som möjligt. Jag kunde ana en viss irritation kring projektet. Det var nu "pinnar överallt", till och med i kapprummet och i vägen för lek i sandlådorna.

Flera av lärarna menade att barnen först byggt vidare på kojorna och lekt med materialet men att intresset sedan avtagit och att de flesta barn nu enligt lärarna "inte alls hade en relation till det lösa materialet" som vi placerat ut när de tillfrågat barnen. Kojan blev ett stort fokus som lärarna menade skapade en konkurrens kring platsen (bild 32). Barnen tog sönder kojorna och stal material från varandra. Kortare pinnar blev till vapen och svärd. Kojan bakom paviljongen förstördes och ingen hade lagat den. Ett barn hade berättat att "jag byggde med dem (pinnarna) innan, men nu har jag inga kompisar så nu leker jag inte med dem" på grund av konflikter. En av lärarna sammanfattade att "det är bra att låta barnen få ha pinnar men man är hela tiden på spänn som pedagog och det är inte riktigt hållbart i längden."

Några lärare kunde inte vara med på Teams-mötet och mejlade mig i efterhand. De uttryckte även positiva åsikter och var mer klivna i förhållande till materialets funktion i leken. De ansåg att barnen varit delade i förhållande till materialet beroende på personlighet. Några hade inte rört det alls medan andra pysslat och grejat med det under testperioden. På så vis menade de att materialet även tillfört något nytt

och positivt. Barnen hade enligt dessa lärare lekt "diverse lekar, allt från stenålder till krig (som är emot vår policy)", quidditch, gå-pinne/käpp, kojbygge, samt byggande av växtstöd. "De äldre barnen roffade åt sig det stora materialet, och byggde en fint konstruerad koja med dessa. De yngre samlade på materialet och la det i små gömmor. Många barn tycker om att ha en pinne i handen att kommunicera med i leken. Pinnen kunde tex vara ett svärd för att sedan ändra skepnad och bli en gitarr", enligt ett svar. Lärarna ansåg att stora grenar och även "vassen" (*Miscanthus*) hade varit ett bra material, då det använts för kojbygge. Mindre pinnar hade fungerat sämre då de använts som vapen. Enligt denna lärare hade de stora grenarna kunnat vara kvar i miljön och en annan lärare hade skapade drömfångare med barnen av sälkvistarna. Hon ansåg att "jag tror att barnen har haft kul med materialet, men att

Bild 32. Lekspår i koja.

majoriteten tröttnat snabbt och gått tillbaka till sina gamla lekvanor. De är ovana vid att leka med pinnar, nu har de glömt dem. Om vi hade skapat mer

lärarlett hade eleverna kanske fortsatt också? Kanske är det också de vuxnas ansvar att samla ihop materialet?"

E-post kontaktperson skötsel

Vi gjorde ingen särskilt utvärdering då skötselpersonalen hade fullt upp men konstaterade att det var bäst att städa undan materialet på Apelskolan.

4.3 Solbjers förskola

Platsbeskrivning

Solbjer är en kommunal förskola i den nya stadsdelen Brunnshög i nordöstra Lund med 90 barn fördelade på tre avdelningar (bild 33). Förskolan flyttade till lokalerna 2019 och ligger på bottenvåningen av ett femvånings lägenhetshus. Utemiljön omgärdas av bostadskvarteret och en större väg. Gården sluttar mot sydöst och är uppdelad i lilla gården (närmast huset) för de mindre barnen och stora gården (närmast vägen) med staket mellan. Lilla gården består mest av hårdgjord mark med några lekredskap, lekhus, en sandlåda, redskapsbodar, samlingsplats och lägre buskage. I stora gårdens utemiljö finns större ytor att röra sig på och mer buskvegetation i en "vild zon" närmast vägen, ett torg/samlingsyta, en motorikbana, gungor, sandlåda och några lekhus. Vegetationen är ännu inte fullt etablerad.

Förskolegårdsyta

Utemiljöns totala yta är på ca 2.677 kvm, varav lilla gården utgör ca 436 kvm och stora gården 2.175 kvm. Det innebär nästan 30 kvm yta/barn sett till hela ytan. Lilla gården är till ca 85% hårdgjord, övrig yta består av barkflis eller sand. På stora gården är endast ca 15% av ytan hårdgjord, på torget och gångvägar, annars består ytan av buskage, gräs, barkflis eller sand.

4.3.1 Förarbete

Intervju med rektor och pedagog på Teams 27 mars, 20 min

Rektorn samt en pedagog samtalade med mig om hur testet skulle gå till rent praktiskt och jag ville veta om de hade några frågor eller tankar kring löst lekmaterial. De verkade väldigt införstådda och intresserade av lek med löst material i allmänhet. De uttryckte att materialet var "otvunget" på så vis att man inte kan göra "fel" i leken med löst material. Lekmiljön på den lilla gården för de minsta barnen ansåg de vara "förfärlig" och torftig och såg därför fram emot att få dit naturmaterial att leka med. De ansåg att överraskningsmomentet, att de inte visste vilket material det blir i förväg är bra, men att olika slags material är att föredra, gärna mindre storlekar till de minsta barnen. De menade att barnen på Solbjer hade vana att leka "okodat" och i naturen då de ofta gick till en "kojskog" i närheten. På så vis menade de också att barnen redan var vana att förhålla sig till säkerhetsregler med pinnar och grenar. "Det kan bli svärd av spadar också", menade intervjupersonerna och såg inga farhågor med det lösa materialet.

E-post och telefonsamtal med kontaktperson markförvaltning samt skötselansvarig Stadsparken

Se fallstudie 2, Apelskolan. Min kontaktperson fördelade det insamlade materialet mellan Apelskolan och Solbjer. Vi valde att använda en något större volym på Apelskolan då vi resone-

Bild 33. Solbjers förskolegård.

rade att skolbarnen skulle bygga och konstruera mer än de yngre.

Perennklipp med skötselgrupp

Stadsparken 2 april kl. 14.30–15.30

En kontaktperson i Stadsparkens skötselgrupp hade lovat mig att få använda perennklipp därifrån i mina tester om det passade in i skötselschemat. In i det sista visste jag inte när

de skulle börja klippa ner perennrabatterna, särskilt gräset eftersom det fortfarande var frost på nätterna. Dagen innan testet på Solbjører föreslog jag därför att själv komma ditt och klippa ner det som verkade intressant att leka

Bild 34. Klipp från Stadsparken.

med och ta med i pappsäckar (bild 34). På plats i Solens- och skuggans trädgård mötte jag en skötselgrupp på fyra personer som nu var i full gång med klippning. Detta gav mig möjlighet att arbeta en stund tillsammans med dem och prata om testet med perennklipp som lekmaterial och deras arbetsrutiner. Jag lånade sektörer av dem och klippte ner de arter jag trodde kunde vara intressanta att ta med till förskolan.

Urvalet gjordes utifrån intressant form, robusthet, mängd, taggfritt och giftfritt (trodde jag). Min kontaktperson mötte upp i parken vid slutet av dagen och tog emot påsarna med perenner inför morgondagens test. På kvällen

gick jag igenom arterna för att försäkra mig om att ingen var giftig, och fick då ta bort en palmliknande törel. Jag lät lejonsvans, martorn, och aster vara kvar.

På plats konstaterade vi att mitt arbetssätt skilde sig ifrån deras eftersom de bara klipper ner allt och sedan mosar runt det med krattan och lägger det på en stor hög för senare transport. Mitt arbetssätt skulle kräva en annan rutin för dem som de inte verkade helt främmande inför "om vi visste att det var för något bra". Det menade att "det blir mer jobb, ett annat jobb. Men om man långsamt kan ändra rutinen så är det ok". En av skötselpersonerna föreslog att "kanske en av oss gick ett varv och tog de användbara till lek". Vi kom fram till att en person per team skulle kunna vara "lekmaterialansvarig/barnperspektivansvarig" och vidareutbildas för att sedan ansvara för att spara det intressantaste materialet innan det slängs på stora högen. "Man skulle kunna lägga två dagar i månaden på arbete med lekperspektivet: en dag för att klippa och samla in, och sedan en dag på förskolan eller skolan med att placera ut och interagera med barnen"

4.3.2 Deltagande och icke deltagande observationer 3 april

Lastning/transport av material kl. 7.30

Tre skötselpersoner och jag möttes kl. 7.30 på samma plats som dagen innan och lastade med traktorns hjälp ett litet bilsläp med pilkvishtar. Några påsar med perennklipp från Stad-

Bild 35. Kapning till olika längder.

sparken, buxbom, gamla krukväxter (gräs, ljung och murgröna) och grankvistar lastades också i en skåpbil tillsammans med diverse verktyg för kapning. Jag och min kontaktperson skulle hjälpas åt på förskolan under förmiddagen, och två av hans kollegor även med själva avlast-

ningen på plats. De ville gärna kunna köra in på gården och tippa av släpet och betonade att just denna möjlighet är en funktion som man bör beakta när man planerar förskolegårdar för

att underlätta skötsel. Väl på plats fungerade det fint att öppna dubbelgrindarna och köra in släpet. Innan vi lyfte in säckarna med perenner från Stadsparken gick jag och skötselpersonen igenom arterna eftersom han var orolig för fröspridning. Vi tog bort martorn. Han var rädd att det kunde ge honom "problem" senare med gruppen som skötte själva bostadsområdet kring förskolan (en annan skötselgrupp).

Utplacering av material kl. 8.30

Jag hade inte besökt förskolegården tidigare men sett planer och samtalat med personalen kring miljön. Vi hade avtalat att barnen skulle stanna inomhus tills vi hunnit placera ut allt material runt kl. 9.30. Medan skötselpersonalen lastade av tog jag därför en snabb runda för att känna in platsen och fotografera lekmiljön utan materialet. I anslutning till transportgrinden och överst på stora gården med utblick över resten av miljön fanns en öppen grusplan med trappsteg som verkade vara en naturlig samlingspunkt. En pedagog tog emot oss och vi pratade om var hon trodde att materialet skulle locka mest till lek på den stora gården. Vi kom överens om att placeringen på grusytan var bra, där det kunde ligga samlat, sorterat och synligt enligt pedagogen "som på ett smörgåsbord"

(bild 37).

Skötselpersonen och jag la ut de olika kvistarna i högar och han kapade några pilbuntar så att vi också

Bild 36. Buxbom till sandlådan.

fick fram kortare och tjockare bitar (bild 35). Under tiden tittade pedagogen nyfiket på med en liten pojke som gärna ville vara med.

Den lilla, övre gården upplevdes trängre, som en ganska tom och asfalterad genomgångsyta in till avdelningarna. Där fanns en sandlåda, några stockar, en ring med stubbar och en liten

LEKOBSERVATIONER

Solbjers förskolegård

NÄR

3 april k. 9.30-15.30

VÄDER

Kallt och fuktigt. Ca 0-2 +, tunt lager med nyfallen snö på marken.

MATERIAL OCH VERKTYG

Ca 1 bilsläp:

- Pilkvistar i olika längder 1,5-3 m
- Pappsäck med buxbom och grankvistar
- Pappsäck med gamla krukväxter: ljung, murgröna och gräs
- Pappsäck med perennklipp: lejonsvans och aster
- Motorsåg, sekator, spett

del med rutschkana. Eftersom ytan var ödlig, begränsad och barnen små tänkte jag att det skulle räcka att placera ut material i mindre högar på och bredvid olika element för att göra skillnad i miljön. Jag spred ut materialet mer platsspecifikt här än på stora gården. Jag kapade grangrenar i mindre bitar med en sekator och placerade dessa, buxbomsklipp och perenner på ett litet bord vid sandlådan. I anslutning till ytterdörrarna placerade jag några små högar med gräs och buxbom. På en ring av stubbar placerade jag ut gamla plantor av gräs och ljung, som små frisyrier eller figurer (fig. 23). Längre pilkvistar placerades vid grinden mot stora gården på pedagogernas önskan, "ifall vi måste flytta dem sen".

Fig. 23. Gamla plantor på stubbe.

Bild 37. Klart för lek.

4.3.3 Lekobservationer

Stora gården kl. 9.30–11.30

Under utplaceringen märkte jag att barnen stod i fönstren och nyfiket följde vår aktivitet. Det kändes som att det fanns en förväntan i luften hos både barn och pedagoger, särskilt eftersom de största barnen hade informerats tydligt och fått anvisningar av personalen kring vad som skulle hända. En pedagog menade att det var "spännande, som en överraskning för barnen!". De allra yngsta hade avsiktligt inte informerats eftersom pedagogerna ville testa deras spontana reaktioner.

Pedagogerna hade planerat för testet genom att förbereda de stora barnen på vad som skulle hända och låtit dem vänta inomhus tills dess att allt material var kapat och på plats. När de först

kom ut blev de instruerade att sitta uppradade på en stock och titta på när skötselpersonen byggde en pilkoja på gräset, vilket han själv tagit initiativ till. En pedagog hjälpte honom och barnen verkade fängslade. När de till slut "släpptes fria" och fick börja greja med materialhögarna verkade de väldigt exalterade och ropade "Ja bygga koja!". De började målmedvetet släpa bort de längsta kvistarna till motorikområdet. Barnen "jobbade" spontant tillsammans i olika grupper, ofta indelade efter kön. De flesta började använda motorikställningarna som stöd för kojbygge (fig. 24, bild 41) medan någon grupp valde en bänk som stöd till ett slags läger vid torget. Energin

Fig. 24. Motorikredskap som kojstomme.

var hög och de verkade ta på sig olika roller i leken på ett naturligt sätt där någon var "byggledare" och någon annan "hämtare". Några bar kvist efter kvist medan de andra stannade på kojplatsen och

Fig. 25. Eftertraktad grankvist.

byggde.
Barnen
hade en dialog
under arbetet och bad varandra
om hjälp. De sa också ifrån om de
blev oense: "Du får inte ta vår!".

Grankvistar verkade extra populära. Ett exemplar som jag klippt ner (för att lägga i sandlådan) och därför såg lite speciell ut var särskilt eftertraktad (fig. 25). Den låg som en slags trofé i en av kojorna och blev senare "stulen" av en annan kojgrupp vilket orsakade osämja. Annars verkade stämningen mest upprymd. Förutom att bygga kojor i starten gick barnen omkring med långa kvistar och plaskade i pölar. De flesta barn verkade hålla uppe energin av sig själva men pedagogerna uppmuntrade dem och var hela tiden närvarande. Några skapade bokstäver med barnen av korta grenar på gruset. Pedagogerna hade även gett instruktioner till barnen innan testet

Bild 38. Kul att prova spett.

om att vara extra försiktiga med långa grenar och att se sig om innan de vände sig runt med dem för att inte skada varandra. Barnen verkade tänka på detta och behövde bara bli påmind ibland. Det verkade inte ske några skador och olyckor. Jag upplevde även att barnen hade tillräckligt med utrymme för att leka med det långa materialet och på olika platser som kunde bli till läger och byggen.

En grupp med flickor byggde en koja bakom en bänk och grejade med de gamla krukväxterna som material. En pedagog hjälpte dem att "plantera" gammal ljung och murgröna i ett kärl bredvid "lägret". Några barn dröjde sig kvar kring skötselpersonen och pilkojan och

hjälpste honom där. De var väldigt intresserade av spettet som han gjorde hål i marken med och bad att få prova (bild 38). De hjälpte honom även att välja lämpliga pilkvistar och att sedan dekorera kojor med mindre kvistar av buxbom. De började gräva hål vid kojor, som att de påbörjade ett läger och "lagade mat". De ställde också frågor till om materialet:

"Vad är pil för något?"

"Det är buskar som växer"

"Kommer det från buskar!?"

När kojorna framåt lunch verkade "färdiga" uppstod andra typer av fantasilekar och rörelse. De kortare och tjockare kvistarna som vi kapat radades upp på gräset av en grupp flickor och blev till en xylofon som de spelade på. Några andra flickor gjorde käpphästar av pilkvistar

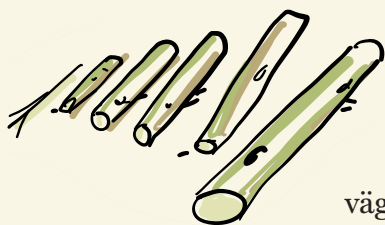
och sprang omkring över hela gården. Den nedklippta grangrenen verkade fått status som en slags "klenod", eller ett speciellt svärd, och blev stulen fram och tillbaka. Andra tjocka och korta pinnar blev också

till "vapen" som pistoler eller att slå på stenbumlingar med, till instrument samt verktyg som "borrade" i sanden.

Lilla gården kl. 9.30–11.30

När de yngsta barnen släpptes ut tultade de först runt planlöst och verkade mest bry sig om den nyfallna snön snarare än de nytillkomna lekmaterialen. Pedagogerna höll sig till en början i bakgrunden. Efter en stund upptäckte barnen högarna av material och testade att plocka upp dem och använda dem på olika sätt. De kände på buxbomen och flyttade den, tog upp små pinnar och kastade på marken. En pedagog menade att de korta pinnarna var lagom i antal och ett bra material att prata utifrån. Hon

Fig. 26. Storleksordnade pinnar.

hjälpte barnen att storleksordna pinnarna och väga dem i handen. Den största kallades "bamse" av barnen och en annan var en "banan". De spelade och lyssnade efter olika toner på de tjocka pinnarna när de lagt upp dem på marken tillsammans med pedagogen (fig. 26).

Några av barnen sprang fram och tillbaka genom småhögarna med buxbom och gräs, som om de sprang i lövhögar enligt en pedagog. Krukväxterna som jag ställt upp på stubbringen verkade trigga nyfikenhet hos ett barn: "Vad är det?!". Sedan vält hon ner dem en efter en och skattade högt. Efter hand upptäckte några barn högarna med längre kvistar vid staketet. En kille med mycket energi tyckte att det var väldigt kul att springa igenom pinnarna fram och tillbaka. De började även att sticka de längre kvistarna ut genom staketet till den stora gården (bild 39).

Stora gården kl.

14.30–15.30

Nu verkade barnen byggt "färdigt" många kojor och materialbuffén var tömd på grusplanen. Leken och grejan- det fick delvis en annan karaktär. En grupp fortsatte att pilla vidare med pilkojan och gjorde den till ett läger. De dekorerade och tog lite material från en annan koja. En diskussion uppstod mellan barnen kring när man får lov att ta material från en annan koja som verkar "färdig" eller inte. Två pedagoger hade gett olika svar. Särskilt den speciella grankvisten triggade diskussioner. I en koja var den "svärd" och i en annan fick den vara "fisk". De fortsatte också att spela "xylofon" på de korta pinnar-

Bild 40. Instrument.

na: "Jag kan marimba!" (bild 40). Några barn började bearbeta materialet mer, att skala pilkvis- tarna och leka med barken som lossnade.

Många av barnen rörde sig nu också runt med pinnar. Vissa red käpphäst: "Kolla min svans!". Några samlade kortare pinnar i spannar. De jättelånga kvis- tarna verkade trigga något hos barnen, särskilt ett gäng med pojkar som bar runt på dem och sträckte upp dem mot himlen. De jämförde längder:

"Mega pinne kolla!"

"Detta är den största pinnen i hela världen"

"Denna är störst"

"Oooooo my god kolla den här"

"Ska jag ta denna eller denna?"

"Titta jag kan nå mol- nen!"

En pedagog menade att "pinnen är makt, den ger dem självför- troende. När de släp- per den, försvinner makten".

En stor grupp hade börjat leka lugnare i sandlådan med buxbomen och gamla krukväx- ter, de skapade små världar: "Nu ska vi bygga en skog!". När jag lämnade förskolan vid kl. 15.30 var barnen fortfarande igång med ma- terialet men lekte mer utspritt. Kvistarna blev fordon, djur och nya saker efter hand. "Jag är en gammal gubbe", lekte en pojke med en käpp.

Bild 39. Pinne genom staket.

Bild 41. Motorikbanan blev kojstomme.

Lilla gården kl. 14.30–15.30

På den lilla gården hade de yngsta barnen kommit igång att leka mer med materialet efter lunchen. I sandlådan hade de med hjälp av pedagoger skapat en värld av buxbom, gran, gräs och leksaker som de körde runt i: "Jag ska planera ett träd". Några hade fortsatt att spela med de korta pinnarna och att "frisera" och pilla

Bild 42. Kul att känna.

på krukväxterna på stubbarna. Leken med materialen verkade också ha blivit mer vild. Några äldre barn förstörde delvis bygget i sandlådan och andra kunde inte låta bli att kasta de korta pinnarna i asfalten. Jag hörde att pedagogerna fick förmana barnen mer kring

materialen. Ett gäng på tre stycken 2-3-åringar tultade upprymt runt med varsin lång pilkvist som de släpade i marken och vispade runt med under en lång stund. De jämförde längder och började använda dem till olika funktioner, flyttade saker (fig. 27), spelade "trummor" och vältte krukväxter:

"Jag sopir"

"Jag stoor pinne. Som jag!"

Samma gäng plockade blad och korta pinnar och pillade förtjust ner dem i ett galler. De försökte låsa upp en förrådsdörr med pinnarna och kasta upp dem i ett träd. Pinnarna svängde åt alla håll utan att barnen var medvetna om att de kunde råka slå till varandra. Pedagogerna påminde hela tiden: "Ner på marken med

pinnen". Barnen verkade ha något roligt på gång men till sist beslutade pedagogerna att ta bort de längsta pinnarna eftersom barnen viftade för mycket med dem och kunde skada varandra.

Fig. 27. Flytta pinnar i spannar.

4.3.4 Uppföljning

Semi-strukturerad intervju med rektor och tre pedagoger Teams 19 april, 30 min

Tre veckor efter testet samtalade jag med tre pedagoger och rektorn över Teams för att följa upp testet. Jag hade skickat några frågor i förväg via e-post så att de kunde förbereda sina tankar innan.

Under samtalet beskrev pedagogerna testdagen som att det blev en "happening" för barnen. De menade att det då hade varit jätteintressant och kul med materialet men att den intensiva aktiviteten sedan avtagit efter hand. De trodde dock att om man samlade ihop det material som håller bäst för lek igen och sorterar det så skulle man kunna sätta igång intresset på nytt. "Man behöver starta om helt enkelt efter en tid, särskilt för de små så att det inte blir för rörigt för dem", ansåg de. Pedagogerna tyckte att det var mer utmanande att få det att funka med materialet för de små barnen. De jättelånga kvistarna "fungerade inte" eftersom de snärtade runt med dem för mycket. De använde de korta att sortera efter storlek, men "det gör också ont att få dem i huvudet...". Buxbomen hade de "haft glädje av" och också fantiserat med i sandlådan.

De ansåg trots allt att lekmaterialet hade "gett barnen något" och berättade de att de stora barnen hade fortsatt bygga kojor som de rasat och byggt upp igen. De hade

även byggt en ny koja i buskagen vid ett träd. I sandlådan hade de också fortsatt att bygga världar med buxbom (bild 43). Med det längre pinnmaterialet lekte barnen enligt pedagogerna dinosaurier, häxa och kvast och med de kortare spelade de instrument och trummade på saker. Granruskorna

Bild 43. I sandlådan på eftermiddagen.

hade efter hand blivit till "sköldpaddssköldar" som barnen hade på ryggen.

Material

Kring de olika materialen resonerade pedagogerna att "vassen" (Miscanthusgräset lämnat vid ett senare tillfälle) var för spröd och bara gick sönder för de små barnen eller blåste iväg, men att de stora använt den som golv i kojorna. De ansåg att variationer i längder och tjocklekar på material är bra, men att proportionerna också är betydelsefulla. Långa pilkvistar användes som kojostomme. Tjockare och kortare pinnar och klipp som buxbom passade bäst för de små barnen. Gran hade de velat ha mer av, eftersom det ansågs bra att göra vind- och solskydd med på kojorna. Krukväxter, plantor med jord, behövde slängas efter hand eftersom de var spröda vilket ledde till frågan om utsortering och möjlig kompostering på plats av det som inte kunde sparas en längre tid.

Vi kom fram till att det borde fungera att ha ett urval av basmaterial med sådant som är hållbart över tid som exempelvis kraftigare grenar. Det behöver i så fall få en permanent förvaringsplats så att man kan samla ihop det efter hand. Man skulle då även fylla på med nytt och

kanske mer tillfälligt material ibland som kompletterar det permanenta. "Detta tas sedan bort när det blivit för trasigt, av markförvaltningen, eller allra helt komposteras det på platsen och blir till jord eller insektshotell." Rektorn liknade detta system med hur

de arbetar inomhus med olika material och objekt som man ibland tillför eller byter ut för att skapa "happenings" och nytillskott i leken eller skapandet. De ansåg det vara en fördel att ha olika basmaterial på de två olika gårdarna eftersom det bidrog till en naturlig progression efter

Bild 44. Detalj pilkoja.

hand som barnen blev äldre och över barnens ”lekår”.

Plats för material

Det viktigaste för regelbunden tillförsel av löst naturmaterial ansåg de vara att ha en särskild plats där det kan samlas ihop och förvaras för att sedan på nytt placera ut börja greja med igen. Denna regelbundenhet skulle i så fall bli mindre av en ”happening” varje gång och mer en naturlig del av ”barnens år”. Förvaring och organisering skulle kräva att pedagogerna var delaktiga men de såg inte det som ett problem utan liknade det vid arbetssättet inomhus.

Skötselpersonalens roll

Alla var överens om att skötselpersonens insats och engagemang var ”fantastiskt” och att det fanns en stor potential i dialog och samarbete med förvaltaren (bild 44). Att det ”ibland bör hända något ovanligt precis som när de vänder jorden i sandlådan”. Men att det måste vara rätt person, någon som är intresserad av att arbeta och prata med barn.

Om regler

Rektorn ansåg att det helt enkelt behöver utvecklas en kultur kring materialet och att vänja sig vid att hantera det.

Att skapa en samsyn på samma vis som riktlinjerna för lekmaterial inomhus. Hon ansåg inte att en lösning var att sätta upp regler eftersom ”en massa Nej! blir så tråkigt för alla!”.

Lösningen ansåg hon istället vara närvaro och delaktighet där det behövs eftersom de längsta kvistarna kan vara lite riskfyllda (fig. 28). Rektorn uttryckte att tillförseln av löst material för lek även var ”en fantastisk potential och möjlighet för att skapa dialog och samsyn kring utemiljön mellan alla berörda”.

E-post och telefonsamtal kontaktperson skötsel förvaltning

Efter testet återkom skötselpersonen med Miscanthusgräs från Stadsparken några veckor senare. Vi gjorde ingen ordentlig utvärdering av vårt samarbete då han hade fullt upp med sitt arbete. Men skötselpersonens uppfattning var att det lösa materialet hade kommit till god användning på förskolan med mindre stök i jämförelse med Apelskolan.

Fig. 28. Längre pinnar ansågs vara riskfyllda för de yngsta.

4.4 Vivallaskolan

Platsbeskrivning

Vivallaskolan är en årskurs F-6-skola med ca 500 elever centralt belägen i stadsdelen Vivalla, Örebro (bild 45). Området karaktäriseras av tvåvåningshus med gårdar mellan och klassas som ett socioekonomiskt utsatt område. En stor majoritet av eleverna har utländsk bakgrund. Skolan byggdes i slutet av 1960-talet och skolgårdsmiljön består övervägande av större asfaltsytor med sportbaserade inslag. På lågstadiområdet finns ett par områden för sandlek, gungor och en kulle. Ett skogsparti med höga tallar åt väster och vid fotbollsplanen används till lek, annars består en liten andel skolgårdsyta av integrerad grönska. Skolgården förvaltas genom de kommunala bolagen Västerporten och Örebrobostäder (ÖBO). De är i en utvecklingsfas för att göra skolgården ”till en viktig och lekfull mötesplats som blir ett positivt varumärke för Vivalla” (*Projektplan Vivallaskolan Skolgård 2023-2025:3*).

I lekanalysen inför kommande utveckling av skolgården konstateras att ”skolans personal upplever skolgården som innehållslös, asfalterad till en allt för hög grad, tom på utmaning och upplevelser” (*Sammanfattning av gårdsanalys lekfunktioner 2023:2*). Områden med

potential för kojbygge på skolgården beskrivs och var barnen leker. I lekanalysen framgår att skolgården har tillgång till ganska stora talldungar men att ”driften har under lång tid städad hela dungen så det finns inget kul kvar, inga pinnar eller annat att bygga med men bidrar ändå till att platsen under träden känns härlig på sommaren” (2023:4).

Skolgårdsyta

Skolgårdens totala yta är ca 18.430 kvm (inräknat dungen vid fotbollsplanen) vilket ger en yta på ca 37 kvm/barn. Den totala miljön utgörs till ca 50 % av glesa talldungar, 40 % av asfalt (inkl. bollplaner och sandlåda) och resten av kortklippt gräs (inkl. lekredskap). Det ger en yta på ca 18 kvm med naturlig miljö per barn.

4.4.1 Förarbete

Semi-strukturerad intervju skolgårdsförvaltning, underhållsansvarig samt två skötsel-personer Teams 26 februari, 30 min

Västerporten förvaltar yttre skötsel av Vivallaskolans skolgård genom städning, lekrustningsunderhåll, samt viss nerklippning av sly. Gruppen uttryckte att ”vi måste prova” att tillföra löst lekmaterial och ansåg att talldungarna de rensat på sly kunde vara lämpliga att aktivera. Där fanns spår av lek med granris, och personalen hade ”hittat” nya stenar vilka de märkt hade bidragit till leken. Ur skötselsynpunkt uttrycktes oro för merarbete med undanstädning av löst material, speciellt på gräsytor när de ska klippa gräset. Ur säkerhetssynpunkt

Bild 45. Vivallaskolans skolgård.

menade de att större pinnar kunde vara farliga och att mindre därför var att föredra. Samtidigt verkade de tycka att smått material kunde bli ett problem om det spreds runt och att tyngre stockar var intressantast för mindre barn. De var rädda för att barnen skulle bygga med löst material vid rutschkanan och göra sig illa. Skötselpersonalen trodde att barnen skulle behöva uppmuntras till att använda materialet eftersom de inte har vanan. En av dem ansåg också att det verkade onödigt att göra gestaltningar med materialet, "det får barnen själva göra".

4.4.2 Deltagande och icke deltagande observationer 8–9 april

Utplacering av material 8 april kl. 8.45–10.20

Talldunge mellanstadiet

Jag anlände till skolgården en timme innan leveransen av material för att undersöka var det kunde placeras för att bäst locka till lek. Eftersom talldungarna nämnts fokuserade jag på dem och gick en runda och fotograferade samtidigt. Mina första intryck var en stor och platt skolgård till stora delar täckt av asfalt, med ett begränsat lekredskaputbud

och lite variationer av rumsligheter. De barn som var ute verkade mest uppehålla sig vid olika slags bollplaner för re-

Bild 46. Lastbilar med material.

gellekar. Stora delar verkade inte utnyttjas. Jag frågade några lågstadielä-

rare som råkade vara ute var de ansåg att det passade bäst att placera ut materialet utifrån barnens lek. De verkade inte så välinformerade om projektet och verkade inte jätteentusiastiska men visade mig var lågstadiebarnen lekte mest. Skolgården var tydligen mentalt avgränsad mellan låg- och mellanstadiet. Detta ledde till slutsatsen att materialet behövde spridas ut för att tillgängliggöra det för båda åldersgrupperna. Lågstadielärarna ansåg att sandlådeområdet och andra mer "öppna" ytor inte skulle fungera eftersom det kunde bli konflikter där om materialet. Dungen med stenbumlingar vid fotbollsplanen fungerade redan som kojområde och passade därför bättre, "där de kan bygga med det". Jag ansåg själv att det lösa materialet i dungen hade ett stöd av andra element i miljön som ankare vilket kunde främja kojbyggen. Det hade varit intressant att placera ut material vid sandlådan och att skapa oväntade inslag på tomma ytor men eftersom jag insåg att det inte skulle bli populärt hos lärarna avstod jag. Eftersom jag hade lite tid beslutade jag att först

samla materialet kring talldungen på mellanstadiegården vid lågstadiegränsen, samt i dungen vid fotbollsplanen. Jag ville placera det synligt från de andra ytorna för att skapa nyfikenhet och en övergång in i dungarna (fig. 29).

Vid kl. 9.45 anlände 10 golfbilssläp med kvistar och grenar från ÖBO:s skötselteam (bild 46). Samtidigt anlände nyfiken personal från Västerporten för att ta del av arbetet. Eftersom det blev många lass, och folk på plats att både hälsa på och "samarbeta med" fick jag ta snabba beslut vad gällde placering. Skötselpersonalen hjälpte mig att bära. Min tanke var att placera materialet i tillräckligt stora högar för att de skulle synas på håll i kanten av dungen på gräset ut mot asfalten. Det

Fig. 29. Material på gräns till dungar.

Bild 47. Dunge vid fotbollssplan.

kändes först inte så genomtänkt hur de hamnade. Några högar placerades även lite längre in bland träden för att "locka" in leken till dungen.

Skötselpersonalen åkte sedan direkt för att hämta fler lass till dungen vid fotbollssplanen och erbjöd sig att ordna ännu mer material under dagen om jag tyckte det behövdes. Jag föreslog något "vassaktigt" om det fanns i närheten, något med annan typ av struktur, mer grankvistar och större granstammar eftersom det saknades tyngre element. Under dagen tillkom därför ytterligare några lass av detta.

Talldunge fotbollssplanen

Vid fotbollssplanen var det begränsat hur golfbilarna kunde köra in med släpen. Därför dumpades det mesta utmed en cykelväg och jag bar sedan runt det i miljön, delvis med hjälp av personalen, till olika platser så att det skulle spridas ut och ge ett mer lekinbjudande intryck (bild 47). Även här fick jag ta snabba beslut eftersom lassen kom tätt efter varandra. Jag

Fig. 30. Olika utplaceringar.

LEKOBSERVATIONER

Vivallaskolan F-6

NÄR

8-9 april ca kl 8.30-14

VÄDER

Härligt vårväder med sol, temperatur ca 10 +

MATERIAL OCH VERKTYG

Ca 10 lass golfbilssläp:

- Sälghvistar 1,5-3 m
- Grankvistar
- Granstammar 1,5-2 m
- Frukträdsgrenar
- Vass och perenna gräs
- Sekator, handsåg, handskar

hade gärna placerat några högar med material ännu närmare skolgården för synlighet, och lockande "entré", men uppfattade från lärare och skötselpersonal att det inte ansågs lämpligt för nära gångvägen. Därför blev utplaceringen som en slags förstärkning av dungen landskap med olika utspridda element. Jag försökte placera materialet på sätt så att det skulle uppfattas avsiktligt och lekinbjudande, placerade några grenar och högar uppe på stora stenbumlingar, lutade några stammar vertikalt mot stenar och använde en ihålig stubbe som en slags grenhållare. Mindre högar och "spår" med grenar placerades längre in i området på platser och vis som "såg avsiktliga" men lite "tvetydiga" ut: mellan några stammar, bakom en sten, längs en stig som en slags gårdesgård. När allt material var utplacerat tog jag mig tid att klippa ner sälghvistar till kortare längder och placerade dem samlat i högar i en glänta för att betona platsen (fig. 30).

Bakom kullen

Efter att ha pratat mer med rastvakterna under lunchrasten visade de mig ett hörn med staket bakom kullen på lågstadiegården där barnen

Bild 48. Dunge vid mellanstadiet.

hade en plats för mer avskild lek. Där ansågs det passa att lämna lite material "eftersom det inte skulle spridas ut där". Jag gjorde några mindre högar som jag försökte rama in rummet med och klippte ner sälgtill kortare bitar att greja med, som jag sorterade i högar vid en slags "lekstubble".

Mer material 9 april

Andra dagen var jag på plats från morgonen för att observera talldungen vid mellanstadiegården. Det gav mig tid att i lugn och ro justera i materialhögarnas placering och sortera dem tydligare efter olika typer av karaktär (bild 48). Jag placerade även några högar närmare asfalten och några längre in i dungen, för att skapa ett mer rytmiskt och "levande" landskap som jag hoppades skulle väcka nyfikenhet. Några ur skötselteamet kom med ytterligare leverans av granstammar vilka de hjälpte mig spontant att placera ut längre in i dungen, uppställda mot träd (fig. 31). Jag fortsatte att resa fler grenar mer vertikalt upp mot träd i dungen för att

skapa ytterligare variation av rumslighet och intresseväckande förändring i miljön.

Skötselpersonalen lämnade även nyklippt vass som de hämtat i lokalområdet som jag placerade längre in i dungen där den inte kunde blåsa bort, närmare några kojbyggen som uppstått sedan dagen innan. Jag placerade ganska mycket vass bakom kullen på lågstadiet längst in mot hörnet, så att det inte skulle flyga iväg. Eftersom materialets placering var ganska gömd bakom kullen provade jag att placera vass och gräsklipp i en hög ovanpå kullen och som

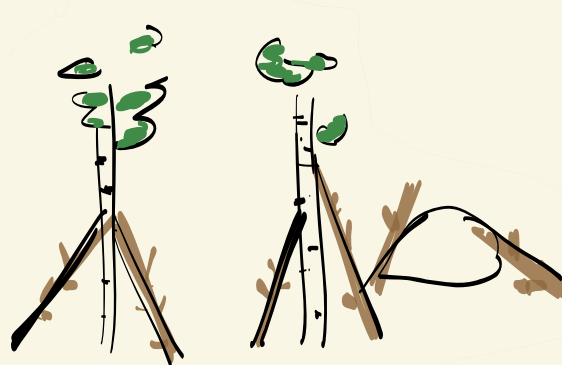

Fig. 31. Stammar vertikalt mot träd.

spår eller ”steg” över kullen för att locka dit barnen att undersöka (fig. 32).

Fig. 32. Spår av vass på kulle.

4.4.3 Lekobservationer

8 april kl. 9.30–13.30

Klasserna hade rast i olika intervaller och jag varvade observationer mellan stora dungen, kullen och dungen vid fotbollsplanen.

Talldungen mellanstadiet

Under utplaceringen hade de flesta barn gått in och inte så stor uppmärksamhet skapades kring de många lassen med material som jag hade tänkt mig. När allt material kommit på plats satte jag mig på en sten vid mellanstadiet dunge. Det gav mig bra överblick och jag låtsades diskret kolla mobilen. När första rasten startade rusade många barn, mest killar, direkt till de stället på gården där de brukade leka och startade organiserade bollekar. På lågstadieområdet pågick även en del gungande och sandlådegrejande. Rastvakterna deltog i bollekar och gick på lågstadiet mest runt och ”kollade”. Det verkade inte som att barnen fått någon särskild information om att materialet skulle komma och eftersom skolgården var stor till ytan dröjde det innan barnen lade märke till det.

Fig. 33. ”Köket”.

Under första rastens slut började några flickor och en pojke från mellanstadiet att undersöka högarna och greja lite inne i stora dungen, flyttade runt material. Även några barn och lärare från lågstadiet kom bort för att se vad som pågick men skulle snart gå in igen.

När andra rasten startade kom en grupp på fyra mellanstadietjejer (grupp 1) direkt ut till dungen och började känna på och flytta grenar från högarna längre in i dungen. De byggde en koja

Bild 49. Kojas med vassgolv.

mot en trädstam genom att ställa upp grenar, samarbetade och släpade de tyngsta tillsammans genom att hålla i avkapade kvistar: ”Shit ni måste hjälpa mig!”. De pratade hela tiden vant med varandra och hade en dialog kring grejandet och materialet: ”Om det har gått sönder är trädet ledset”, kunde de säga. Flickorna arbetade systematiskt och samlade olika kvistar till kojans för att täta. Efter ett tag placerade de ut sina jackor som golv i kojans och flyttade stenar som de hittade runt omkring till platsen. De lekte stenålder och hämtade ivrigt sin lärare för att visa och berätta om vad de byggt (bild 49). Efter en stund övergick byggandet mer till fantasilek där de fick olika roller: ”Här är köket! Här här!” (fig. 33) och ”Jag vill vara frun”, uttryckte de. Flickorna verkade vara nära vänner och lekte vant och konfliktlöst med varandra. Tre flickor till anslöt och började hjälpa till att täta kojans.

Under tiden hade en grupp på fyra tjejer och en kille (grupp 2) börjat bygga en ny koja längre in i dungen genom att släpa bort tunga grenar

tillsammans. Det verkade väldigt tungt men de gav inte upp. De började också ta några grenar från den första gruppens koja när de gått in och hittade en gammal snöskyffel att dra kvistar i.

Mot slutet av rasten började en grupp på sex killar (grupp 3) att dra runt med grenar från högarna kring en befintlig trädkoja som fanns sedan tidigare i dungen. Några killar klättrade upp och några stod på marken och skjutsade in grenar inuti, så att de stack ut från fönstren. De var uppsluppna och verkade vara två lag mot varandra i någon slags retsam lek som pågick under 20 min.

Ett par andra pojkar gick runt i dungen och bar på kvistar från högarna och pratade engelska, det verkade först som att de trollade. Efter en stund började de bråka om materialet, lämnade pinnarna och gick.

Under lunchrasten kom grupp 2 ut igen och upptäckte de högar med vass (bild 30) som vi nu lagt ut vid det andra materialet. "Wow!", ropade de. De verkade upprymda och bar bort vass till sin koja som golv att sitta på (fig. 34). De hämtade en killkompis och samlade fler saker till lägret, skapade "eldstäder" och satt och pillade var för sig med material på marken i lägret, kanske "lagade mat". De hade olika roller i leken. Några samlade och byggde och några pysslade mest i lägret. De hittade också en hink att bära material i.

Efter ett tag kom grupp 1 ut och blev upprörda för att någon tagit material från deras koja: "Ånej vår koja är förstörd!". De verkade trots allt inte bry sig så mycket om det och började bygga en ny koja av större grenar som de blev väldigt nöjda med: "Kolla kolla det är värsta kojan!".

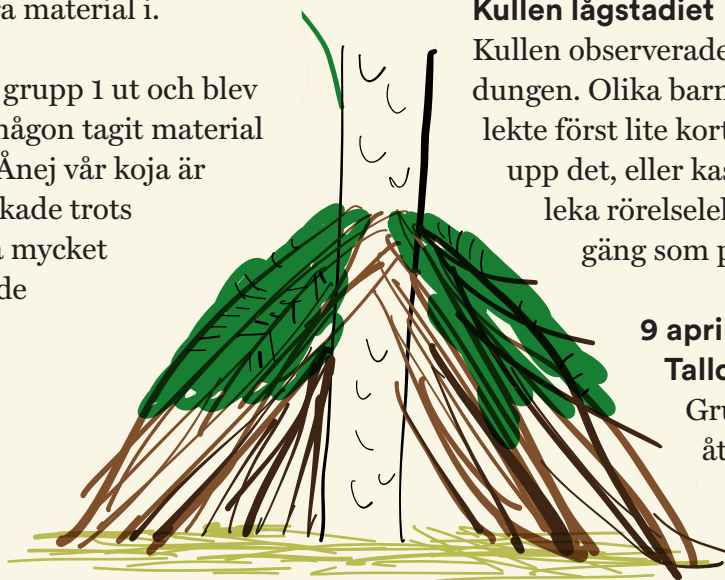

Fig. 34. Vass som golv.

Bild 50. Hörn med vass.

Ett tiotal killar kom också förbi men gick runt lite sporadiskt och använde mest pinnarna som "vapen". Mot slutet av lunchrasten kom en pojke från lågstadiet till dungen tillsammans med sin speciallärare/assistent. Han hittade kvistar av sälj som han grejade länge med. Läraren berättade att han gillade att leka för sig själv och att han nu hittat ett "fiskespö" som han fiskade med och inte ville lämna ifrån sig.

Dungen lågstadiet

Första dagen gick snabbt och jag observerade inte så mycket i dungen kring fotbollsplanen vid lågstadiet. Eftersom de olika dungarna låg långt ifrån varandra valde jag att fokusera på den vid mellanstadiegården som även hade uppsikt över kullen. Jag gick till fotbollsplanen några gånger men såg inga barn inne i dungen, de flesta verkade spela fotboll intill.

Kullen lågstadiet

Kullen observerades sporadiskt från håll i dungen. Olika barngrupper från lågstadiet lekte först lite kort med materialet, plockade upp det, eller kastade runt. De verkade mest leka rörelselekar kring kullen, förutom ett gäng som pillade i sandlådan.

9 april kl. 9–13.30

Talldungen mellanstadiet

Grupperna från första dagen återkom på förmiddagsrasten.

Bild 51. Kojan mellan stenar.

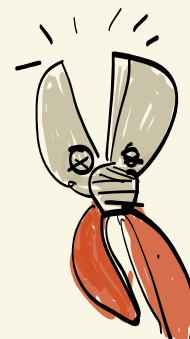
Under lunchrasten tillkom också fler nya grupper av barn och fortsatte att bygga och leka på sina kojor. De lade märke till mig under andra dagen då jag tog mig tid att sortera materialet och klippa bort småkvistar på stammar vid dungen. Jag hade tid eftersom jag inte var lika stressad över utplaceringen och kontakten med personalen. Barnen var nyfikna och ville att jag skulle hjälpa dem att flytta på saker eller hade frågor om materialet.

När jag klippte sälkvistar i kortare längder tog två flickor och en pojke kontakt och ville att jag skulle hjälpa dem att ta bort onödiga kvistar från några stammar de skulle bygga med. Jag lät dem prova sekatorn och klippa själva (fig. 35). De var glada och pratsamma och verkade tycka att det var spännande. Vi berättade vad vi hette och var vi kom ifrån. Efter en stund ville de börja plantera sälkvistar. Vi pratade om hur de skulle göra och de ställde många frågor om materialet. Pojken var övertygad om att hans kvist skulle börja växa men tjejerna var mer

realistiska och fnissiga. Han lovade att vattna kvisten. Barnen undrade om jag skulle komma nästa dag också så att vi kunde fortsätta. De ville ha mer material i hela dungen och berättade att de inte hade någon sandlåda att leka i på mellanstadiet.

Sammanlagt lekte ca 12 barn från mellanstadiet i den stora dungen, särskilt under lunchrasten då leken intensifierades med både nytillkomna och samma grupper från förmiddagen. De lekte ca 5-12 barn åt gången i intervaller, mestadels i grupper på 3-6 barn. De flesta grupperna återkom varje rast under dagarna jag var där

Fig. 35. Spännande sekator

Talldungen lågstadiet

Efter andra dagen letade jag efter lekspår vid fotbollsplanen och upptäckte att det byggts en fin och omsorgsfull koja med tak och golv mellan två stenblock av kvistar och granris (fig. 36, bild 51). En del av det andra materialet hade

flyttats runt på. Något hade pågått som jag missat.

Kullen lågstadiet

Efter att jag lagt en hög med ris, gräs och vass

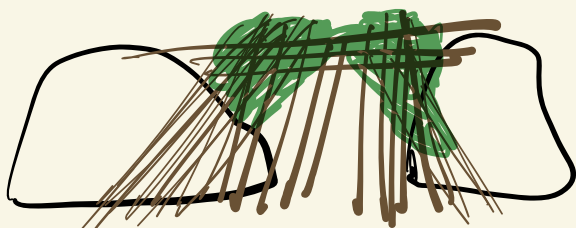

Fig. 36. Kojan vid fotbollsplanen.

på toppen av kullen förstod barnen att något nytt tillkommit i miljön och blev mer nyfikna. Vassen på kullen hämtades i hinkar och bars runt på, kastades med, snurrades med så att det flög i vinden. Nu upptäckte de också materialet bakom kullen. När jag lämnade och klippte ner material med en sekator kom en grupp flickor dit och ställde frågor om vad jag gjorde. Jag sa att de gärna fick leka och bygga med materialet och det fick dem att sätta igång. Flickorna var nyfikna och ställde frågor om materialet, vad det var och var det kom ifrån. Några flickor berättade att de kom från Libanon och jag berättade att jag kom från Skåne. De undrade om videkisarna var ett djur (fig. 37)

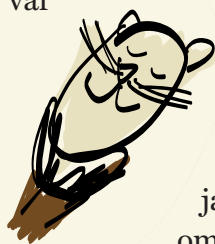

Fig. 37. Djur? och ifall vassen var säd som man kunde äta. En grupp på fyra pojkar använde kvistar och vass att sticka in genom hålen i staketet till förskolan som angränsade. Mycket av materialet flyttades dit.

Under lunchen försökte en pojke länge få uppmärksamhet från sina kompisar för att visa dem materialet i hörnet. Han ropade och viftade med händerna. När de till slut kom lekte de någon form av maktlek med pinnarna, bar runt på dem samt famnar med vass och sprang runt kullen. Pojken gömde en boll i vassen. På eftermiddagen hade materialet på kullen hade spridits ut och jag såg inte så många som lekte där eftersom jag blev upptagen med barnen i stora dungen. Några barn hade skapat ett golv

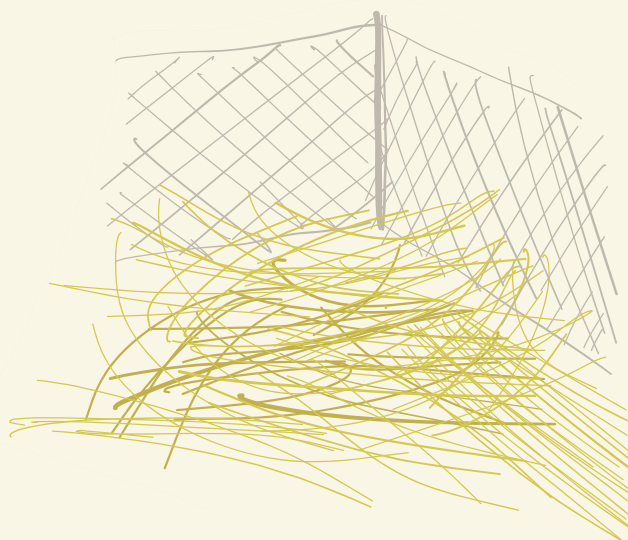

Fig. 38. Vass och gräs som ett rede.

eller "rede" med vassen och gräset (fig. 38). Jag såg en grupp på fyra pojkar sitta länge på vassen medan de pratade och pillade, som i ett bo.

4.4.4 Samarbete med skötselpersonalen

Skösselteamet från ÖBO på 8-10 personer var involverade i lämnningen och transport av materialet under första dagen under ledning av min kontaktperson. Ingen hade tid att stanna under hela dagen. Skötselpersonerna verkade genuint intresserade och engagerade i överlämnningen. Men när vi gick runt i dungarna uttryckte de att det "känns konstigt att det städats så fint här och nu läggs riset tillbaka igen". De verkade uppskatta projektet mer efter att jag hållit en kort presentation på förvaltningskontoret under förmiddagsfikan. Min kontaktperson föreslog detta eftersom hon ansåg att de flesta inte riktigt hade förstått vad syftet med projektet var. Efteråt kom några fram och sa att de var glada över att vara med.

Personalen som återkom med mer material under testdagarna (bild 54) var engagerade och resonerade med mig kring materialet, utplaceringar och säkerhet. De hjälpte mig spontant att ställa upp tunga stockar mot träd (bild 52). När jag oroade mig för tyngden och barnens säkerhet menade de att "det är så här barn lär sig". De uttryckte att det är "kul att materialet kommer till användning, annars åker det

Bild 52. Ställer upp stammar.

bara till bara tippen. Detta är ju nästan bättre.”

En skötselperson från Västerporten med ansvar för skolgårdsstädning var på plats och hjälpte mig kort första dagen. Hon hade mer kritiska kommentarer kring utplaceringen och oroade sig över att barnen kunde snubbla omkring på grenar om de hamnade utanför dungarna på asfalten. Hon undrade också om rektorerna och jag hade informerat personalen tillräckligt och satt upp tydliga regler kring leken. Samtidigt visade hon en förståelse för barns lek när hon berättade hur skötselpersonalen i sitt arbete observerat hur kul barn har det med att bygga kojor om det finns bra material.

Skaffa-material-runda

Under första eftermiddagen erbjöd sig en kvinna ur ÖBO:s skötselgrupp att åka runt med mig i bostadsområdet kring skolan för att direkt välja och klippa ner perenner och prydnadsgräs

Bild 54. Avlastning.

lämpliga för lek (bild 53). Under ca 30 minuter körde vi runt i en golfbil med släp och kunde på så vis enkelt komma in på cykel- och gångvägar invid planteringar. Vi tog med det material vi ansåg intressant, för att sedan direkt köra tillbaka till skolan och lämna av det. Jag uppfattade processen och arbetet som smidigt, snabbt och roligt. Skötselpersonen visade intresse och förståelse för hur materialet kunde användas och berättade om sin egen kojlek som barn i ett annat land. Hon hade lång erfarenhet och kunskap om området, både kring den fysiska miljön och relationerna till människorna som bor där. Genom sitt engagemang och yrkesstolthet kunde hon visa entusiasm inför idéer kring

förbättringar i miljön som exempelvis ÖBO försöker initiera.

4.4.5 Uppföljning

Med skötselansvarig kontaktperson ÖBO på plats 30 april, 1 timme

Jag hade försökt nå rektorer och skötselpersonal från Västerporten för uppföljning av testet utan framgång. Min kontaktperson på ÖBO hade talat med dem och rapporterade deras perspektiv under samtalet. Syftet var att tala om möjligheter och eventuella problem som uppstått sedan utplaceringarna ur förvaltningens perspektiv.

Västerporten rapporterade att några stammar dragits från skolgården ända till Vivalla centrum och att en del kvistar hade skräpat runt på skolgården. Ur lekperspektiv ansåg de att barnen hade behövt fler stammar/grenar helt rensade på småkvistar som var lättare att bygga med. De hade inga fler kommentarer.

Min kontaktperson på ÖBO såg positivt på att fortsätta lämna material på skolan när det uppstod i skötseln av området, ”om det verkade som att barnen fick användning för det”. Vi

talade om att mer skötseljobb kunde uppstå om de behöver köra (fig. 39), bearbeta och sortera materialet, men att det annars "bara" handlade om skapa nya rutiner i arbetet. Hon trodde att den största svårigheten var att utmana invanda föreställningar hos personalen kring materialet, vilket exempelvis skulle kräva upprepade introduktioner eller workshops kring betydelsen av löst material. Hon ansåg också att bilden av att en miljö ska se "städad" ut är otroligt cementerad, och jämförde arbetet med att sprida kunskap kring gräsmattor som får växa upp till ängsmark. Skötselpersonalen trodde även att man skulle behöva samla ihop materialet någon gång i månaden för att återskapa lekinbjudan- de högar eller liknande. De hade pratat om att det fanns mycket plats i dungarna för att fylla på. Vi talade även om möjligheten att ge någon ur skötselpersona- len en speciell "lekroll/lekglas- ögon" och samla material, samt att arbeta några timmar på platsen varje månad i samband med lämning, för att på så sätt inspirera barnen och skapa ett utbyte.

Bild 55. Koja 30 april.

4.4.6 Lekspår och icke deltagande observationer

30 april kl. 13–14

Talldungen mellanstadiet

I dungen vid mellanstadiet hade kojorna som byggdes under testet rivits och en del stammar och material hade flyttats ca 100 m norrut till en annan del av dungen.

Kullen lågstadiet

De flesta högar med material var nu utspridda runt omkring. I hörnan hade gräset och vassen

spridits ut och det hade grejats med materialet i spannar. Vassen hade även spridits till andra delar av gräsområdet.

Talldungen lågstadiet

I södra dungen vid fotbollsplanen hade den fina kojan från testdagarna rivits men två nya byggts. En av dem, konstruerad kring stenblock längst bort från skolgården, var ganska rejäl och avancerad med flera lager tätning (bild 55). Den andra var glesare och byggd runt ett träd. Högar hade spridits ut.

Under besöket observerade jag tre barn som lekte och byggde med grenar kring en sten tillsammans med en vuxen. Jag passade på att ställa några frågor till läraren kring hur barnen använt materialet under perioden. Hon menade att just dessa barn inte lekt här tidigare eftersom de behövt tid att vänja sig vid den naturlika miljön. Enligt henne var den största utmaningen med lek med löst natur-

material "att barnen inte vet hur man leker med naturmaterial, att de inte kan fantisera fritt och skapa efter eget huvud. De vill ha hjälp med att bygga och leka. Hemma har de bara skärm, ingen litteratur och leker knappt utomhus. Föräldrarna är rädda för att släppa ut dem till och med på lekplatser. Det är som att de är så vana att bli matade med bilder att de inte kan skapa några egna. Deras värld är så endimensionell. Hur ska de kunna ta till sig det vi lär dem i skolan om natur och omvärlden om de inte får uppleva den, inte har en relation till den?"

Fig. 39. Transport av material i området.

5. Diskussion

5.1 På vilket sätt påverkar löst naturmaterial barns lek i olika lekmiljöer?

Vad barnen lekte

Barn på alla testplatserna verkade upprymda över det tillförda materialet som verkade stimulera lekprocesser och energi, även om det skedde på olika vis. I Torshov hade eleverna fått anvisning av oss att skapa platser, och i Vivalla tog det längre tid för dem att upptäcka materialet eftersom skolgården var så stor. Men materialet bidrog till en förändring i miljön, till en "happening", som pedagogerna på Solbjer uttryckte det, vilket gav barnen ny möjlighet att förändra och interagera med miljön, skapa och göra andra aktiviteter än vanligt. Det lösa materialet skapade alltså nya miljöerbjudanden (affordances) på platserna (Jansson 2015; Mårtensson 2009; Heft 1988; Gibson 1977).

Fig. 40. Samarbete.

På alla fyra platserna konstruerade barnen till att börja med kojor i spontana eller indelade grupper (Torshov) som efter några timmar eller någon dag övergick mer i fantasilekar kring dessa "läger". De "gjorde eld", "lagade mat" eller "skötte hästarna i stallet". Barnen samarbetade och resonerade kring hur och vad de skulle göra med materialet i olika tilldelade roller, hjälpte varandra och bar tunga stammar tillsammans

(fig. 40). Materialet verkade på så vis ge upphov till ett slags lekflow, glädje, dialoger, problemlösning, fantasier, gemenskap och fysisk aktivitet och bekräftade forskningens teorier om att dessa typer av utvecklande lekar och social interaktion ökar med löst material (Flannigan & Dietze 2018; Chawla 2015; Änggård 2011; Fjørtoft 2004).

På alla platser uppstod också mer vild och motorisk lek som att springa runt med långa pinnar och jagas, vifta och mäta (fig. 41), banka, kasta runt med gräs, springa igenom pinnar och högar på marken, hoppa över material,

Fig. 41. Vifta, mäta, undersöka.

stoppa in pinnar genom hål, lås, galler och staket. Materialet bidrog alltså till fysisk aktivitet under rasterna vilket stämmer med Gibson et al.s studie (2017).

Alla skolbarn på Vivalla- och Apelskolan deltog inte i leken med det lösa materialet. Många elever verkade upptagna med etablerade rastaktiviteter som organiserade bollsporter eller regellekar. Jag drar dock slutsatsen att det nya

lösa materialet på dessa platser tillfredsställde ett lekbehov hos de barn som inte haft tillgång till detta alternativ i miljön tidigare vilket på så vis bekräftade att det lösa materialet gynnade andra personlighetstyper och lekar än vad asfalt och bollsportsmiljöer gör (Wells et al. 2018; Chawla 2015; Mårtensson et al. 2014).

I Vivallaskolans dungar främjade materialet just mer avskild fantasi- och konstruktionslek, samt lugna samtal sittandes i ett mysigt "bo" av

Fig. 42. En egen plats.

vass (fig. 43). Det lösa materialet gav barnen möjligheten att skapa "egna platser" (fig. 42) under testdagarna vilket forskningen anser betydelsefullt för att bland annat utveckla självständighet och social gemenskap (Chawla 2015; Jansson 2015; Mårtensson 2009; Kylin 2003).

Konflikter

Det lösa materialet ledde även till konflikter, speciellt kring "ägande" av olika bra material eller platser. Konkurrens uppstod speciellt om de pilkojor som skötselpersonen byggt i Lund eller kring speciella material som grankvisten i Solbjer som det fanns få av.

Några löste konflikterna själva genom förhandling vilket också kan ses på som socialt utvecklande enligt Flannigan & Dietze (2018) och det verkade för det mesta ganska odramatiskt. Den negativa upplevelsen på Apelskolan kan troligtvis kopplas till skolgårdsyntans begränsade storlek och särskilt den lilla grönytan med plats att greja på. Konkurrensen blev stor och materialet spreds tydligare ut överallt, vilket skapade en irritation hos de vuxna kring tilltaget. På

Fig. 43. Ett bo av vass.

Vivallaskolan fanns tvärtom massor med plats för de som ville bygga och greja inne i dungarna där man kunde vara mer ifred. De olika resultaten visar att ytan och platsens karaktär har stor betydelse för hur materialet uppfattas och används (Mårtensson 2009), vilket också betonats av intervjupersonerna i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022).

Kön och ålder

Barnen verkade spontant leka ganska könsuppdelat, med några undantag. Denna observation skiljde sig från de forskningsstudier av Änggård (2011) och Flannigan & Dietze (2018) som visat motsatsen. Generellt verkade grupper av flickor bland de äldre skolbarnen ägna sig mer åt ihållande fantasilek och pysslande i "lägren" än pojkar på Vivalla- och Apelskolan. Grupper av pojkar verkade istället mest röja mer vilt med materialet, testa det fysiskt och även skapa fler konflikter genom "krig" mot varandra. I Torshovparken lekte även de indelade grupperna med pojkar lugnare fantasilekar i sina "läger" (fig. 44), där de hängde upp sina väskor och var kreativa med materialet när de skapade instrument och lekte djungel, men de hade ju delvis blivit tilldelad en aktivitet av oss.

Fig. 44. Pojkar bygger läger i Torshovparken.

Flera rektorer påpekade i *Från skräp till lek* (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022) att mellanstadiebarn behöver mer hjälp in i fantasileken med löst material än de yngre. Kanske detta ännu mer gällde de lite äldre pojkarna, som under testerna inte riktigt hittade till de lugnare materialplatserna utan mest rörde på med bollspor-ter. Om testet pågått längre kanske även pojkarna hade utvecklat en annan lekkultur, tillsammans med flickorna.

På Solbjer pysslade pojkarna mer och fantiserade kring sina "läger". De allra yngsta barnen på Solbjer verkade leka

Fig. 45. Undersökning/grejan-
de. mer könsblandat och undersökte materialet på olika sätt (fig. 45). I princip alla barn på förskolan verkade intresserade vilket säkert både hade med åldern, den fysiska platsen/utplaceringen och pedagogernas engagemang att göra. I testerna blev på så vis betydelsen av skolpersonalens attityder och roll i leken tydlig vilket Casey & Robertson (2019) och Jansson et al. (2018a) lyft fram i sina studier.

Säkerhet och kommunikation

Innan testerna uttryckte förvaltare i Vivalla en oro kring skadegörelse, stök och bråk med materialet vilket bekräftade forskningen som pekar på en målkonflikt mellan personals syn på säkerhet och skötseluppdrag och barnens behov av att greja (Mårtensson et al. 2021).

Jag vet inte hur mycket personalen på skolan hade försökt förebygga detta genom att informera barnen. Men inga allvarliga konflikter eller skadegörelse verkar ha inträffat med det tillförda materialet på någon av platserna. De vuxnas värsta oro verkade alltså obefogad. I Oslo tycks det inte uppstått några problem alls. Det beror nog delvis på att platsen och om-

rådet inte är så socialt belastat, men också på att avsikterna, leksignalerna, som de arbetade kojorna och skylten sände budskap till lek och konstruktion snarare än rök (Beckman et al. 2022; Dee 2009; Nassauer 1995). Barnen hade genom sina kojbyggen involverats i platsen, vilket enligt vägledningarna i förstudien (s. 20) kan minska risken för skadegörelse.

Vuxnas attityder och konsekvenser för barnens lek

På Apelskolan framgick att materialet var laddat för barnen eftersom de var vana att inte få lov att leka med det. Där upplevdes testet som mest stökigt (fig. 46) och personalen som stressad från början. I kommunikationen med barnen kring materialet framkom de vuxnas oro genom allvarliga förmaningar vilket kanske påverkade barnen. De hade dåliga erfarenheter sedan tidigare. På Solbjer där få konflikter uppstod under testerna ville personalen inte sätta upp regler kring löst material, utan istället "vara närvarande och delaktig där det behövs". En möjlighet som pressad personal i grundskolan inte verkade ha möjlighet till på samma sätt. De olika resultaten visade delvis hur vuxnas attityder påverkade barnens syn på materialet vilket betonats i flera studier (Mårtensson et al. 2021; Casey & Robertson 2019; Jansson et al. 2018a).

Behovet av förutbestämda regler kring löst material och hur de kommuniceras till vuxna och barn framhölls i flera vägledningar i förstudien (s. 20). Att planera för detta bör inte glömmas bort, vilket jag gjorde lite. En del av personalens oro kring materialet där hade kanske kunnat förebyggas om jag lagt ner mer tid i förhand på att informera alla bättre (s.20). Solbjers pedagoger ansåg dock tvärtemot att för många regler snarare begränsade barnens lek. Testerna visar alltså att "regler" måste ta utgångspunkt i varje plats, sammanhang och tidpunkt då sättet de eventuella reglerna kommuniceras på påverkar barnen och stämningen.

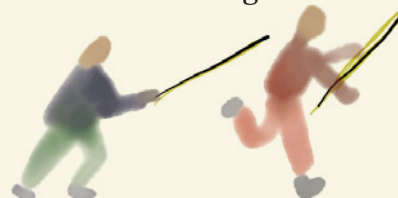

Fig. 46. Pinnkrig och rök på Apelskolan.

5.2 Hur kan en gestaltning av löst material uppmuntra barns lek?

Balans mellan happenings och kontinuitet

När materialet lockade barnen till lek i miljöerna tror jag initialt att det var det oväntade, nya som de drogs till att undersöka. En lite oklar förändring i miljön, som särskilt i Torshovsparken med sin stora hög blev till ett plötsligt lockande landskapselement innan workshopen. Materialens utplacering handlar alltså inte bara om rumslighet utan också om överraskningsmomentet i själva tilltaget vilket skapar den spänning och nyfikenhet som Kaplan & Kaplan (1989) framhåller är karaktäristisk för inbjudande miljöer.

Leken var som intensivast i början för att sedan avta när materialet blivit utspritt och testat, även om nya lekspår fortsatte att uppstå efter hand, i främst Vivallas dungar och Torshovsparken.

I Torshov märkte vi att det behövde "hända något nytt" igen efter några månader för att åter ge ny energi till platsen. Samma observation gjordes av personalen i Solbjer efter några veckor, vilket även framhållits i förstudiens vägledningar (s. 19). Att testa återkommande "överraskningar" över tid, för att se hur ofta påfyllnad behövs för att gynna leken långsiktigt hade varit intressant. Behovet av påfyllnad visar att det även i

förhållande till lekens energi är viktigt med tajmingen, "den temporära noggrannheten" som Franch framhåller (2018), och det behöver ske tillräckligt regelbundet för att bidra till kontinuitet och utveckling i leken.

Lekinvitationer genom organisering av material

Både en tydlig sortering av materialet, oväntade placeringar och barnens byggen blev under testerna till lekinvitationer och en slags cue to design (Beckman et al. 2022; Dee 2009; Nassauer 1995).

På Solbjer presenterades materialet centralt i miljön som ett tydligt "smörgårsbord" (fig. 47) på en annars tom grusyta. Det blev en lockande

kontrast i miljön. Samtidigt var storleken på högarna och den tydliga sorteringen av materialet lättillgänglig för mindre barn. På förskolan blev det på så vis tydligt att sättet materialet organiseras på med utgångspunkt i

Fig. 47. Smörgårsbord av material.

barnens olika åldrar (fig. 48), påverkar hur de leker med det vilket Casey & Robertson (2019) och andra vägledningar i förstudien påtalade (s. 19).

Lekinbudningar uppstod även genom utplaceringar som interagerade mer direkt eller oväntat med olika element i miljön. Materialet verkade kunna aktivera "tomma" platser som kullen och hörnet i Vivalla. "Spår" av material ledde barnen dit. Materialet blev också till vägvisare i dungarna i Vivalla (fig. 49), genom att tydliga högar placerades på gränsen mellan asfalt och skogsdunge. Placeringen av stockar vertikalt upp mot träd och invid stenbumlingar, blev start på byggen och inspirerade barn

Fig. 48. För de yngsta barnen i sandlådan.

att fortsätta bygga där. Jag tror dock att ännu större volymer av material, ett överflöd, mer repetition, fler synliga "högar" eller andra lekfulla utplaceringar enligt kunskapssammanställningens Gestaltungsprinciper (s. 26) i och i sig hade kunnat skapa ett ännu mer lockande landskap på den stora skolgården och naturlika ytan. Inom ramen för projektet hann jag inte testa alla Gestaltungsprinciper från förstudien (s. 26) och kan därför inte utvärdera alla förslag.

Byggen med material, som kojorna i Torshovsparken och skötselpersonens fina pilkojor i Lund, fungerade som inspiration för andra barn att fortsätta leka och bygga vidare i miljön. I Torshov verkade en ny lekkultur uppstått på platsen genom att byggena som nu delvis tagit över parken förmedlade en tydlig avsikt och inspiration, något flera vägledningarna i kunskapssammanställningen uppmuntrat (s. 19). Eftersom Torshovsparken är en obemäntad offentlig park hade vi förmedlat syftet med materialet genom skylten (fig. 50). Som vägledningarna i kunskapssammanställningen framhållit (s. 20) kunde föräldrar och vuxna på så vis få en förståelse och uppmuntra barnen till vidare byggen och känna sig trygga med att det var avsikten med materialet.

Fig. 49. Material som vägvisare.

De äldre barnen använde upphittade saker i miljöerna såsom en snöskyffel och plastbunkar som kompletterade leken med det lösa naturmaterialet. Det bekräftade vägledningarnas rekommendationer att komplettera naturma-

terial med lösa objekt och andra tillbehör som snören (fig. 51) (s. 19), något jag kunde utforskat ännu mer i testerna.

Balans mellan myller och enhetlighet

I skogsdungemiljöerna var fördelen att mycket material rymdes. Dock verkade materialet snabbt kamoufleras när det spreds ut, så att det inte längre lockade på samma sätt till lek. Materialet som inte hade byggts upp till en mer tydlig struktur, blev till sist för rörigt och osynligt för att vara lekinbjudande. Vi hade därför kunnat fylla på med ännu större

volymer utan att det orsakade störningar eller konflikter, utan snarare uppmuntrat mer lek.

Även i de mindre och hårdgjorda ytorna på Apelskolan och på den lilla gården i Solbjer, spreds materialet snabbt ut på ett sätt så att det mest upplevdes som visuellt stök i kontrast till miljön. Det var också fysiskt i vägen. Resultatet bekräftar Kaplan & Kaplans teorier (1989) om hur röra och för stor komplexitet snarare blir avskräckande än inbjudande.

Jag tror därför att en återinsamling av materialet som inte "använts" till något bygge hade gynnat den fortsatta leken liksom vägledningarna rekommenderade i kunskapssammanställningen (s. 19). Påfyllning behöver ske med jämna mellanrum, som en synlig och återkommande nyhet i landskapet för att leken inte ska ta slut utan fortsätta till "ett föränderligt landskap" (Mårtensson et al. 2021). Behovet av att återorganisera det lösa

Fig. 50. Uppmuntran genom skylt.

Fig. 51. Användbart snöre.

naturmaterialet handlar på så vis inte bara om de vuxnas syn på röra, utan även om barnens behov av tydliga lekinvitationer (Beckman et al. 2022; Dee 2009; Nassauer 1995), av att börja om. Återinsamling i högar, i andra ”kompositioner” eller på en speciell plats i mindre miljöer kan uppmuntra till omstart, liksom vägledningarna rekommenderat i kunskapssammanställningen (s. 19.). Dock är jag inte säker på att en bestämd plats där materialet lämnas, vilket vägledningarna tipsade om (s. 19), är lika lekinbjudande som att placera ut det på olika lockande sätt i miljön.

I de mindre och hårdgjorda miljöerna som Solbjers lilla gård och främst på Apelskolan blev det lösa materialet ett stök- och konfliktproblem som begränsade möjligheten till kreativ lek. Ett mer noggrant urval hade behövt göras som passade mindre ytor. I trängre lekmiljöer finns därför begränsade förutsättningar för ett långsiktigt, ”processinriktat landskap” som Mårtensson et al. (2021) beskriver, att växa fram och för hur mycket material som kan tillföras. På små ytor kan materialet dock ändå bidra till något i leken, exempelvis till att bygga världar i sandlådor, speciellt i kombination med närvarande personal.

Löst material i förhållande till platsens rumsliga förutsättningar

Utifrån mina observationer går det alltså inte att bortse från att andra egenskaper i miljön som tillräckligt stor yta, vegetation och element till stöd för grejande med löst material verkar ha stor betydelse för hur barnen kan använda det i leken och för hur löst material kan placeras ut, vilket intervjupersonerna i förstudien också hävdade (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022).

Både naturliga element och lekredskap användes som stomme för byggen. Jag föreställde mig att de lekredskapsbaserade lekmiljöerna kunde fungera

som en slags cues to care i kontrast till det lösa materialet i enlighet med kunskapssammanställningens teorier (Beckman et al. 2022; Dee 2009; Nassauer 1995). I Torshovparken fungerade det nog så i och med att materialet användes såpass mycket att ett kojlandskap byggdes upp runt fasta redskap (fig. 52). I Torshov och Vivalla fanns stora träd och stenar att använda som ankare till kojor, i Solbjer användes motorikbanans redskap i brist på annat och den förvandlades till ett kojlandskap på några timmar. Både där och i Torshov användes även bänkar, lekhus och klätterställningar.

På Apelskolan blev buskar, en kompost och färdiga lekredskap, gungor och en karusell till stomme för material. Även i mindre skala, i de yngsta barnens sandlåda, uppstod interaktion mellan nytt löst material och befintliga element som sand, spannar och bord.

Möjlighet till mer avskilda platser att vara ifred på med fysiska stöd att greja vid, som i dungarna på Vivallaskolan, verkar vara en förutsättning för ihållande lugn lek, även om en större variation av naturelement i olika höjd såsom buskage nog hade gynnat leken ännu mer. På öppna ytor utan andra (natur) element fanns inte så många olika sätt att leka med materialet på vilket begränsade leken. Exempelvis till att jaga varandra med pinnar.

Fig. 52. Staket som stöd för koja.

Även om förutsättningarna förbättrades med stora naturlika ytor (fig. 53) är min observation att barnen hade glädje av materialet i leken på alla platser. Olika miljöer kräver dock olika mängd, typ, placering (fig. 54) och hantering/ involvering kring materialet av vuxna.

Fig. 53. Naturlika ytor ger förutsättning för ihållande, avskild lek och byggen.

Fig. 54. Olika miljöer kräver olika mängd, typ och placering av material.

5.3 Hur kan skötselpersonal vara praktiskt och kreativt delaktiga i tillhandahållandet av löst material?

Praktiskt arbete, nya rutiner

I min kontakt med skötselpersonalen förstod jag att tillhandahållande av löst material skulle innebära ett litet merarbete för dem genom att välja ut, sortera, kvista, hantera och lämna materialet. Det skulle framförallt kunna innebära mer städning i miljöerna med jämna mellanrum, särskilt på trängre och hårdgjorda platser. Detta verkade trots allt inte medföra nya rutiner som kändes omöjliga att genomföra. I Vivalla skulle det kanske till och med betyda en förenkling av skötselarbetet, samtidigt som det gynnar barnen, eftersom personalen kunde hämta material i närområdet och enkelt lämna med sina golfbilar. En form av växelverkan mellan barnens grejande och skötsel som Mårtensson et al. (2021) diskuterar i *Utveckling av lekotoper för barns naturmöten*: "Är det möjligt att skapa en plats som utvecklas och bara blir bättre och bättre över tid i ett samspel mellan barnens aktivitet och adekvata punktinsatser från skötseln?" (2021:8).

Lekfull utplacering av material

Skötselpersonen i Lund ville först låta mig ta beslut om olika utplaceringar. Jag försökte resonera tillsammans kring det och uppfattade en öppenhet och engagemang. Idéerna till pilkojorna hade skötselpersonen tydligen fått redan vid insamlingen av materialet. Jag märkte att skötselpersonen undrade om jag tyckte att han styrde för mycket med sina förslag. En tveksamhet i mig handlade snarare om ifall vi då styrde barnen för mycket i deras lek. Jag ansåg ändå att det var intressant att undersöka skötselpersonalens eget initiativ. På så sätt kan man säga att skötselpersonen i Lund verkligen levde sig in i barnens lekmiljö och syftet med projektet, fick ett flow och lekte lite med miljön i arbetet på det sätt som Jansson liknar vid barnens egen lek (2020).

I Vivalla arbetade jag inte lika tätt med skötselpersonalen som i Lund under själva utplaceringen. Men när några av skötselpersonerna återkom till skolan med fler granstammar visade de nyfikenhet för barnens lek. De hjälpte mig att ställa upp stammarna i dungen och att flytta runt material på ett kreativt och inkännande sätt (fig. 55) som liknar det som Mårtensson et al. (2021) menar utgör lekens kärna.

Fig. 55. Skötselpersonal flyttar om stammar.

Skötselpersonalen hade samtidigt ett mer praktiskt och tekniskt förhållningssätt än jag till miljön. Genom att arbeta längre tillsammans i lekmiljöerna, i kombination med utbildning och riktlinjer kring lek med löst material, skulle nog deras förståelse och lust öka inför lekinbjudande gestaltning. Samtidigt skulle min förståelse för de praktiska förutsättningarna bli större. Syftet skulle alltså gynnas av ett fördjupat utbyte yrkesrollerna emellan på det sätt som Franch beskriver i *Girona's Shores* (2018).

Tajming

Franch (2018) lyfter fram förvaltningens roll i förhållande till tajming, när tilltag sker i komplement till var och vad som händer. Samarbetet och insamlingen av material i projektet hade troligtvis fungerat bättre om tajmingen varit ännu bättre i förhållande till när vi gjorde testerna och när i årshjulet för löst material (fig. 10) som skötselarbetet låg i förhållande till tillgängligt material.

Med utgångspunkt i den enskilde skötselperso-

nalens kunskaper och intressen kan spontana tilltag initieras som bättre tajmas med skötselschemat, likt skötselpersonens pilkojor i Lund (fig. 56). Jag tror att nyckeln är att göra tillfällena till ett återkommande inslag, alltså med ett långsiktigt tidsperspektiv liksom Waterman (2022) lyfter fram kring processen i *Girona's Shores*, och inte bara en engångsgrej med exempelvis en externt anlitad konstnär.

Fig. 56. Pilkoja.

Kontakt med barnen

Jag upplevde att arbetet vid utplaceringarna blev ett otroligt betydelsefullt tillfälle till samtal med barnen. Det bekräftade teorierna om att det finns en stor pedagogisk och social potential i skötselpersonalens roll för att exempelvis stärka barnens platsanknytning (Mårtensson et al. 2021; Jansson & Lerstrup 2018) när de lämnar materialet, sorterar, kapar och placerar ut det i lekmiljöer (fig. 57). Barnen flockades runt oss vid dessa tillfällen och ville prova verktyg, ha hjälp med att flytta eller kapa material eller "bara" prata. Det gav möjlighet att ge dem ny kunskap (om växtmaterialet, växter, odling, skötselarbetet, språk), praktiska erfarenheter genom att testa verktyg och även ett socialt utbyte som kunde verka igångsättande för leken och fantasin.

Att vuxna finns med och stöttar leken med naturmaterial verkar nästan avgörande på en plats som Vivalla, där barnen inte alltid är vana vid att leka i naturen eller vet vad en videokis eller ett pilträd är. I denna roll finns stora möjligheter för skötselpersonal att vara en unik länk mellan miljö och barn som bara begränsas av tid och arbetsbeskrivning (fig. 59). Eftersom barnen där enligt en lärare inte genom andra vuxna utanför skolan ges betydande naturvana och leker med naturmaterial, kan potentialen i denna roll ses som oerhört viktig för barnens långsiktiga syn på natur och miljö (Chawla & Cushing 2007; Mozaffar 2021) och för jämligheten i till-

gången till hälsofrämjande lekmiljöer (Chawla 2015).

Värderingar, förståelse, utbildning skötselpersonal

De skötselpersoner jag arbetade med i Vivalla och Lund verkade känna en glädje och engagemang inför sitt arbete och platserna. Vi konstaterade samtidigt tillsammans att det inte passar alla att arbeta nära barn, och att det måste vara någon som verkligen vill göra det. Jansson & Randrup (2020)

betonar vikten av enskilda skötselmedarbetares betydelse. Jag upplevde att viss skötselpersonal på förhand uttryckt förståelse för testet men att de väl på plats blev lite skärrade och frågande eftersom vi nu skulle "stöka till" miljön de tagit hand om så fint. Liksom forskare konstaterat (Jansson 2015; Jansson & Lerstrup 2018), behöver många vuxna som arbetar med lekmiljöer omvärdera "stöket". Att tillåta oordning verkar gå starkt emot många skötselpersoners invanda perspektiv och vanliga uppdrag. Syftet hade nog kunnat kommuniceras till dem ännu tydligare på förhand direkt från mig, precis som vägledningarna i förstudien uppmuntrat (s. 19-20). Även om de värsta farhågorna ur stök- och säkerhetsperspektiv inte infriades under testerna kunde jag märka att en viss motvillighet fanns kvar.

Jag tror att tydliga instruktioner och en förankring om att förändring verkligen ska ske behöver komma från ansvariga medarbetare

Fig. 57. Intressant arbete.

i organisationen för att tas på allvar. Men det behöver samtidigt bygga på ett förtroende hos de som ska utföra det praktiska arbetet. I ett längre samarbetsprojekt hade det blivit tydligare vem som behöver involveras och informeras i alla organisationer. Ett tätare samarbete med landskapsarkitekt eller projektledare, återkommande utbildning och utbyte under längre tid är nödvändigt för att skapa en känsla av jämlikhet och engagemang i projektet. På så vis kan

ett nytt syn- och arbetsätt förankras på liknande vis som Franch beskriver som "en anpassad förvaltning" (2018).

Fig. 58. Välja och spara lekmaterial.

Genom en sådan process kan någon ur skötselpersonalen tilldelas en roll med pedagogiska och lekfrämjande inslag med utgångspunkt i förvaltningens vanliga sysslor, som att kapa och välja intressant material (fig. 58), och på så sätt fungera som en "lekförvaltare".

Olika lekmiljöer

Som tidigare nämnts har skolmiljöer redan personal på plats till skillnad från de flesta lekplatser, vilket innebär att de borde ha andra förutsättningar för tillförsel av löst material. Allmänna lekplatser kräver troligen andra skötselrutiner. Detta perspektiv och jämförelse blev dock inte så utforskat i projektet, eftersom den upphandlade skötselentreprenören i Torshovsparken visade bristande intresse för testerna och inte verkade ha någon riktig motivation till att delta. Liksom Jansson & Lerstrup (2018), Jansson (2015) och Mårtensson et al. (2021) framhävt behövs styrning i kontrakt och information till dem som upphandlas.

Samarbete med ansvariga i förvaltning

Fallstudierna gav insikt i hur stor betydelse enskilda individers engagemang och förståelse har när ett synsätt ännu inte är etablerat, vilket Jansson & Randrup (2020) tidigare konstaterat. Att sådana individer är avgörande för att sprida entusiasm och kunskap i hela förvaltningen och göra implementering av löst naturmaterial möjligt bekräftades genom testerna.

Trots tidsbrist och att arbete med löst lekmaterial inte alls finns med i lokala riktlinjer eller praxis i Oslo i motsats till i Sverige, var alla beslutsfattare i förvaltningarna mycket angelägna och intresserade av testerna med löst material. Parkförvaltningen i Torshov var också den som minst problematiserade tilltaget från början. Vad detta beror på kräver nog en egen analys med studier av norsk förvaltning och syn på lek och säkerhet.

Skol- och förskolepersonalens roll

Under testerna i skol- och förskolemiljöerna tydliggjordes hur betydelsefull pedagogernas, lärarnas och rastvakternas roll är, eller skulle kunna vara, på ett sätt som jag inte hade insett tidigare även om förstudien framhåvt det (Casey & Robertson 2019; Jansson et al. 2018a).

På Solbjers förskola märkte jag hur engagerad och pedagogiskt intresserad personalen var kring utemiljön och barnens lek. I jämförelse med lärare och rastvakter i grundskolan var det stor skillnad. På skolgårdarna upplevde jag personalen som mer stressad, passiv och konfliktlösare eller "vakter" snarare än lekfrämjare. Jag tror även här att tajmingen, som Franch (2018) framhäver hade kunnat bli bättre för testerna, om personal och elever informerats ännu tidigare och vi hade haft tid för fler möten och förberedelser tillsammans innan. Det krävs en inlärningsprocess för berörd personal, vilket också framhålls i kunskapssammanställningen (*Canada Loose Parts Policy* 2019; Francis 1988).

Skolor är troligtvis också underbemannade, vilket en rektor antydde i projektarbetet Från skräp till lek (Nilsson, kurs *Stadsrum för barn och unga*, SLU 2022). Barnen har andra behov i grundskolan och lärarna har ett annat uppdrag än förskolepedagoger. Det var tydligt att både lärare och skolrektorer har många andra områden och uppgifter att prioritera. Jag blev ändå förvånad över hur lite många lärare verkade reflektera över utemiljöns betydelse, eller interagera med den. Jag tror att deras roll kan utvecklas och utnyttjas bättre för att bidra till leken eftersom de redan utgör en bemanning av miljön som de allmänna flesta lekplatsmiljöer däremot inte har.

Relationerna och dialogen mellan skötsel- och skolpersonal kan vara en nyckel för att etablera ett lekfrämjande samarbete eftersom skötselpersonalens roll är nära knuten till skolpersonalens arbete och attityd (Casey & Robertson 2019). Något jag inte utforskade så mycket i mitt projekt.

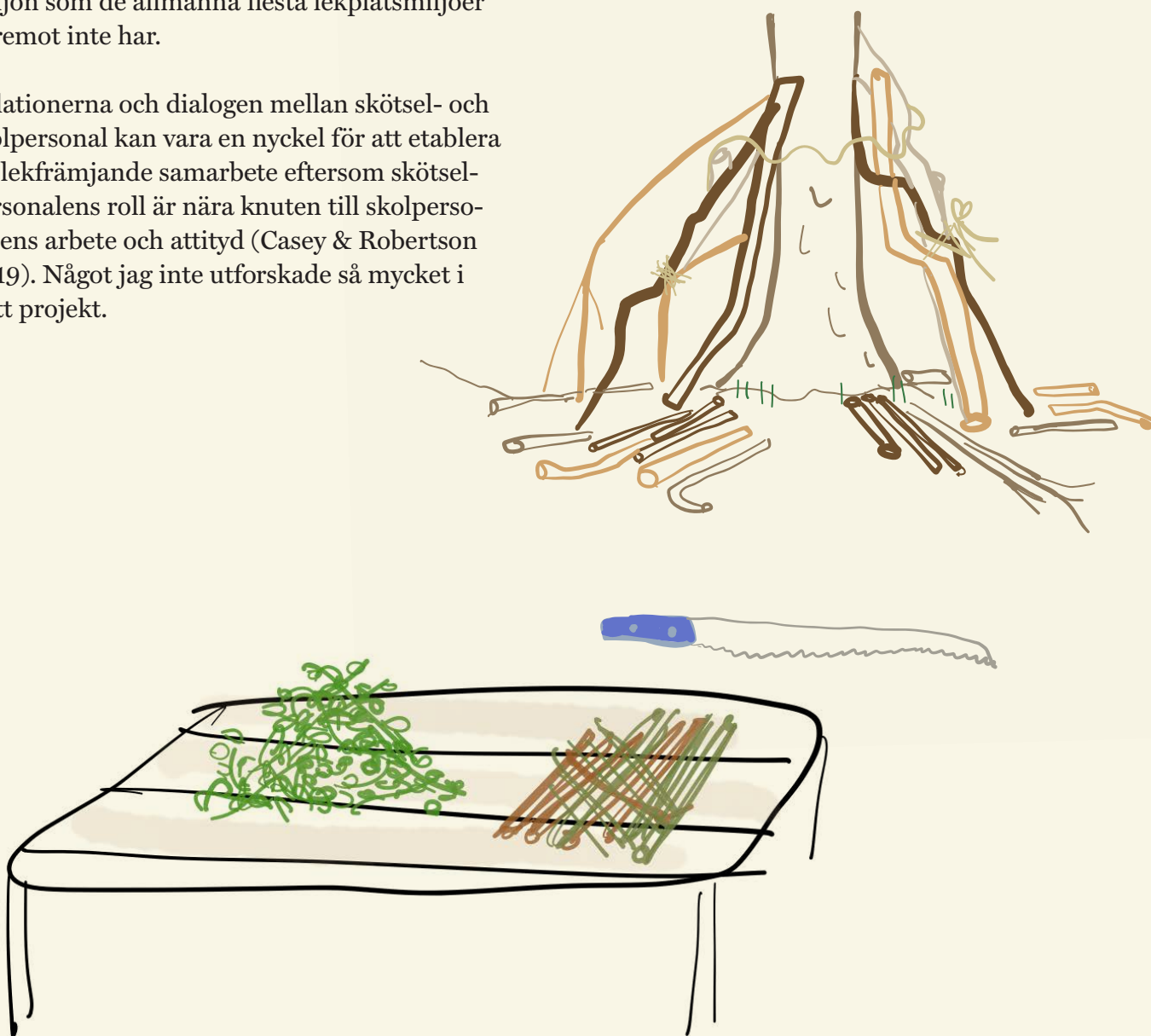

Fig. 59. En lekförvaltares arbete kan fungera som länk mellan barn och natur och har stor pedagogisk potential. Det bearbetade materialet blir en del av barnens lek.

5.4 Metodreflektion

Multipla fall och metoder

Fyra olika testplatser medförde både en del administration men också många olika slags intressanta data att analysera. Efter varje test kunde jag ta med mig nya erfarenheter till nästa plats. De varierade förutsättningarna på de olika testplatserna förstärkte också resultaten eftersom jag både kunde se gemensamma mönster men också olika perspektiv. På så vis kunde jag jämföra skötsel förvaltningar, åldersgrupper samt skol- och förskolegård med lekplats och miljöernas olika landskapskvaliteter. Mina tre frågeställningar gjorde fallstudierna mer komplexa men bidrog också till en bredare förståelse, eftersom alla frågeområden påverkar varandra när det gäller implementering av löst naturmaterial från skötsel.

Involvering lärare och barn

Det hade genererat mer kunskap om jag hade samarbetat mer intensivt med skolpersonalen/lärarna och barnen innan testerna, och sett till att informera dem bättre själv vilket också framhävts i vägledningarna (s. 20). Å andra sidan kan det begränsade samarbetet och förberedelserna ha gett mer direkta och spontana reaktioner på tilltagen vilket bidragit till olika insikter.

Mårtensson et al. (2021) frågar sig om man kan utgå från barnens platsanvändning. Att observera barnens lek i varje miljö innan tillförsel av material, hade nog genererat fler idéer kring materialval och utplaceringar. *Canada Loose Parts Policy* (2019) menar att barn bör ingå för en framgångsrik implementering. Exempelvis utvärderande intervjuer med de äldre barnen efteråt skulle nog ha gett en bredare förståelse för deras perspektiv på leken med materialet, vad som fungerat bra, mindre bra och varför. Det hade gjort arbetet mer utformat utifrån ett barnperspektiv och varit särskilt intressant på Apelskolan, eftersom lärarnas bild där var så negativ och dominerande.

Gestaltningssprocess

Eftersom jag och skötselpersonalen inte kände varandra sedan tidigare, och eftersom ämnet kan vara konfliktfyllt, påverkade det olika val i stunden litegrann. Det kändes svårt att argumentera ansikte mot ansikte i en pressad situation, även om jag försökte ha testets syften och mål som riktlinjer hela tiden.

Utplaceringen gick ganska snabbt, dels på grund av tidsbrist och dels för att hela situationen med logistik och samordning med skötsel- och skolpersonal lämnade lite tid åt ordentlig reflektion kring gestaltningen. Ett längre samarbete likt det som Franch (2018) beskriver i Girona hade nog skapat ett större förtroende bland vuxen personal och möjlighet till mer experimenterande i miljön, att i lugn och ro ”leka” med materialet. Att anpassa materialet efter hand som nya erfarenheter kring platsen görs, under upprepade gånger hade lett till fler insikter. Gestaltningssprinciperna kan utforskas djupare och med olika material över fler årstider. Å andra sidan var det verkliga omständigheter som påverkade vad jag kunde göra, och målet med det begränsade projektet var att liksom i kunskapssammanställningens processbeskrivningar lära genom att göra och testa genom att skissa (Beckman et al. 2022; Krupinska 2016), justera efter hand (Beckman et al. 2022; Franch 2018) och inte övertänka alla beslut innan (Franch 2018).

Landskapsarkitektens roll

I förstudien beskrivs bland annat genom Krupinskas (2016), Dees (2009) och Franchs (2018) idéer hur landskapsarkitektur utgörs av många komplexa delar, och att det just är denna mångfald som erbjuder en särskild potential att utveckla nya synsätt och metoder för platsutveckling, eftersom landskapsarkitekten kan ha förståelse för både tekniska, konstnärliga och sociala processer. I projektet försökte jag samla och samordna olika perspektiv och få en slags överblick, för att i förlängningen gynna barnens intressen. Det kunde vara svårt att

göra det grundligt i alla situationer, särskilt med många snabba beslut. Jag har förstått att det behövs en samordnande roll vid utveckling av ny lekförvaltning, och att praktiskt arbete i lekmiljöerna genom en organisk process är lärorikt, även om det inte blir perfekt.

Ett längre projekt med tätare samarbete mellan mig, skötsel- och skolpersonal hade kunnat stärka förtroendet och skapa större jämlikhet mellan rollerna och åstadkomma en kulturförändring. Trots begränsningarna har fallstudierna varit ett första steg och gett värdefulla insikter för framtida arbete.

5.5 Vidare arbete

Längre samverkande process

Flera av erfarenheterna i studien skulle gynnas av att utforskas djupare i en längre samverkansprocess. För att strukturerad och kontinuerlig implementering verkligen ska ske, krävs mer tid, som jag återkommit till, för att undersöka platsspecifika förutsättningar och att bearbeta lokala synsätt på löst lekmaterial. Detta särskilt eftersom ämnet kan vara känsligt och innebära målkonflikter. Nya roller, nyckelroller, nyckelpersoner och deras uppgifter, lokalt material, olika platser i miljön och barnens lek över året kan med längre tid kartläggas och skapa förutsättningar för ett hållbart system.

Olika sätt att gestalta med löst material kan utforskas mer och ett "bibliotek" eller en typologi över olika typer av gestaltningar med olika material kan sammanställas.

En lättillgänglig och inbjudande vägledning och riktlinjer bör arbetas fram med strukturerad arbetsbeskrivning för varje plats. Allmänna riktlinjer kring implementering av löst naturmaterial från skötsel kan vara till hjälp i det arbetet, särskilt eftersom sådana inte riktigt finns i Sverige idag. I slutet av uppsatsen har jag sammanställt ett utkast till en ny vägledning

baserat på mina fynd i litteraturstudien och resultaten av fallstudierna (se Bilaga s. 82). Varje plats behöver dock en platsspecifik plan och kommunikation, eftersom enbart riktlinjer inte kan ersätta de insikter som skapas genom relationer och tid.

Löst material som lekmiljöanalys och gestaltungs metod

Att tillföra löst material på en existerande plats kan användas som metod för samverkan och gestaltning när en ny lekmiljö ska utvecklas. Genom samtal med barnen, se hur de leker och hur tillfälliga rumsligheter av löst material förändrar platsen, kan man förstå hur de element och rumsligheter som redan finns kan användas och förstärkas. Utifrån dessa insikter kan sedan nya element tillföras som kompletterar det lösa materialet och höjer lekvärdet på platsen.

Lekmiljögestaltning för löst naturmaterial från början

Som kunskapssammanställningen visar, är en högkvalitativ lekmiljö komplex och varierad. För att bäst främja leken borde lekmiljöer gestaltas med alla dessa aspekter i åtanke från början. Det ideala vore att utforma (nya) lekmiljöer med löst material som en integrerad del redan i planeringen. Permanenta landskapselement som stödjer det lokala materialet och platsens föränderlighet under hela året, i olika slags lek, för olika åldrar, kan utvecklas i samarbete med skötselpersonal och barn. På så sätt kan lekmiljöer planeras tydligare med fokus på lek med löst naturmaterial från närområdet. Att låta det föränderliga, lösa materialet spela en dynamisk huvudroll medan en mer fast struktur av landskapselement utgör grunden, vore intressant att undersöka. Vilka designade element stöttar bäst lek med ekollon eller rönnbär? Vilka perenner blir till roligast lekmaterial? Vilka arter av buskar och träd kan tillföras för att kontinuerligt kunna skörda bäst lekmaterial?

6. Konklusion

Fallstudierna visade att det tillförda lösa naturmaterialet bidrog till glädje, nya typer av lek och aktivering av barnen och miljöerna på ett sätt som kan bidra till barns hälsa och utveckling på lång sikt. Dock uppstod även konflikter, särskilt på mindre ytor.

Resultatet varierade beroende på platsernas existerande förutsättningar i miljön. Naturlika miljöer med plats och stöd för materialet främjade mest ihållande fantasilek. Det är viktigt att tillförsel av material sker kontinuerligt och att återinsamling görs, särskilt på mindre och hårdgjorda ytor för att hålla igång leken. Materialet behöver anpassas till varje plats.

Vuxna behöver stötta och uppmuntra barnens grejande och lek med det lösa naturmaterial-
et. Särskilt närvaron av en "lekförvaltare" och själva aktiviteten med personalens utplacering av materialet kan inspirera till lek, skapa nyfikenhet (fig. 60) och lärande hos barn, samt signalera att det är en tillåtande miljö för att experimentera och leka i.

Fallstudiernas tester har stärkt min uppfattning om att sättet materialet är utplacerat på i den specifika miljön, påverkar hur materialet och olika platser i lekmiljöerna används. En lekinbjudande och varierande gestaltning med löst naturmaterial, baserat på ett intuitivt och kunskapsbaserat tillvägagångssätt, kan uppmuntra leken.

Eftersom det verkar vara praktiskt genomförbart för skötselpersonalen att tillföra löst lekmaterial inom sitt befintliga arbete, och eftersom det berikar både leken och platsen, finns stor potential att vidareutveckla metoden. För att lyckas krävs en längre process och ett strukturerat samarbete mellan skötselpersonal och skolpersonal, med stöd och samordning av någon med kunskap och engagemang.

Fig. 60. Lekförvaltarens utplacering av material kan inspirera till lek.

7. Bilaga

7.1 Ny vägledning för införande av löst naturmaterial i lekmiljöer genom skötselåtgärder

Genom att kombinera förstudiens råd från *Vägledningar* (s. 18) och *Gestaltningssprinciper* (s. 26) med insikterna från fallstudierna har jag sammanställt ett utkast till en *Ny vägledning för införande av löst naturmaterial i lekmiljöer genom skötselåtgärder*. Den kan omarbetas och förbättras med mer erfarenhet och inte minst göras mer lättillgängligt genom en inbjudande form. I nuvarande skick kan råden vara till hjälp och inspiration vid arbetet med att ta fram lokala planer för införsel av löst material från skötsel i lekmiljöer.

1. PROCESS OCH ORGANISATION

Projektledning

En landskapsarkitekt eller förvaltningsperson med kunskap om lekmiljöer kan fungera som projektledare med överblick och samordningsansvar vid implementering av löst naturmaterial i lekmiljöer.

Uppgifter:

— Planera och genomföra tester av lekmaterial i miljöerna genom att samordna med skötselpersonal för att kartlägga tillgängligt material (fig. 61) och analysera miljöerna.

— Utveckla en gemensam projekt- och tidsplan med skötselpersonalen.

— Involvera barn i planering, genomförande och utvärdering genom observationer, intervjuer, workshops eller liknande.

— Engagera och utbilda både skötsel-, skolpersonal och föräldrar om fördelarna med löst naturmaterial genom presentationer,

guidningar, filmer och sociala medier, med betoning på inspiration snarare än reglering. Särskilt skol- och skötselpersonal behöver få förmågor och självförtroende i förhållande till det lösa materialet och leken.

— Utföra praktiska tester med löst material på plats tillsammans med skötselpersonalen och justera arbetet efter lokala behov.

— Introducera materialet för barn och vuxna.

— Genomföra en utvärdering tillsammans med barn och personal för att kontinuerligt förbättra arbetet och materialvalet.

— Utforma gemensamma riktlinjer för säkerhet och materialval tillsammans med barn, personal och föräldrar.

Rektorer och förvaltningschefer bör vara ansvariga för att sätta ramarna för leken och ge stöd och tid till personalen som arbetar direkt med barnen, för att skapa en gemensam vision och motivation. Implementeringen ska vara en process som får ta tid för att säkerställa att materialet anpassas till platsen.

Lekförvaltarens roll – skötselpersonalens ansvar

Efter en testperiod kan en skötselperson med intresse och kompetens ta på sig nyckelrollen som lokal lekförvaltare. Denna person får ansvar för att välja ut och hantera det lösa naturmaterialet, samt koordinera dess utplacering i lekmiljöerna.

Uppgifter:

— Skapa uppsamlings- och sorteringplatser för kapade grenar m.m. för skötselpersonal i lokalområdet.

— Välja och placera ut materialet på lekinbjudande vis i lekmiljöer.

— Bearbeta materialet i olika lämpliga längder, kvista och sortera det för enklare hantering.

— Vara närvarande i lekmiljöerna under leverans och ha en pedagogisk roll genom att bearbeta materialet på plats med verktyg som barnen kan låna för att bygga eller hjälpa till. Stötta barnen på deras initiativ eller erbjud en idé. Vara lyhörd för barnens behov och önskemål i dialog på plats.

— Fungera som kontaktperson till skol- och förskolepersonal.

— Återkomma regelbundet enligt schema.

— Planera lekfull snöröjning på vintern.

— Rensa upp "förbrukat" material, smala ihop och kompostera om möjligt.

— Utvärdera kontinuerligt materialet och justera baserat på vad som fungerar bäst för olika platser som skolgårdar och lekplatser.

— Rapportera kring stök, nya behov i miljön,

Skolpersonalens roll

Skolpersonalens roll är att stötta barnens lek och endast hjälpa till vid behov. Tillsammans med projektledaren definieras deras ansvar.

Uppgifter:

— Utveckla en långsiktig lekpolicy i samarbete med barnen för att säkerställa en hållbar användning av materialet.

— Skapa enkla riktlinjer för hur materialet används, undvika onödiga regler.

— Hjälpa barn att förstå hur man hanterar material på ett säkert och kreativt sätt.

— Använda materialet i undervisning.

— Informera föräldrar regelbundet om förändringar i lekmiljön och kommande aktiviteter.

— Skapa enkla skyltar eller planscher kring materialet och dess användning (tillsammans med barnen) vid behov.

— Hjälpa barn att strukturera och sortera undan materialet vid behov.

Kommunikation och deltagande

— Sprid information om materialets syfte och avsändare genom skyltar, sociala medier och grafiska mallar. Detta främjar delaktighet, särskilt i offentliga lekmiljöer där ingen personal är närvarande.

— Var tolerant mot att material används utanför skoltid.

— Involvera lokala barn, ungdomar och lokalbor för att på så vis förebygga skadegörelse.

2. MATERIAL OCH GESTALTNING

Det behövs mycket material!

— Använd lokalt växtmaterial. Planera efter tillgänglighet under året. (Se fig 61.)

— Samla ihop pinn-, löv- och snöhögar på platsen snarare än att forsla bort.

— Utnyttja befintliga material på plats, som lera, sand och stenar.

— Undvik material med taggar och giftighet.

— Sortera materialet efter storlek, textur, utseende, typ, teman för att göra det lättillgängligt och inbjudande.

Variation och funktion

Testa en variation av material och se hur det används. Olika längder och tjocklekar triggar olika fantasier och funktioner:

— Långa pilkvistar fungerar till byggen, käpphästar, vapen och bus.

— Tyngre stammar till kojstommar och bänkar.

— Gräs och vass som golv och bon.

— Vintergrönt och gran uppskattas som tätning och golv.

Anpassning efter ålder

Mängd, storlek och vikt bör anpassas till barnens ålder och lekmiljöns storlek.

Äldre barn:

— Komplettera naturmaterialet med rep, kardborrband, tejp och spadar som stimulerar kreativitet. Tillför även objekt att transportera materialet i som skottkärror, vagnar, korgar, lådor mm.

— Äldre barn kan hantera tyngre material.

Yngre barn:

— Vintergrönt klipp som buxbom och gran passar i sandlådan, men även längre kvistar är spännande att utforska och tunga grenar intressanta att bära.

— Mindre material att greja med såsom perennklipp och gräs främjas av kompletterande objekt som spannar, korgar, snöslungor och bunkar.

— Längre grenar kan vara svåra att hantera även om de är spännande

Praktiska tips

— Kvista grenar för lättare hantering och tydligare leksignal – ”dessa kan användas”.

— Placera lättare material (t.ex. gräs) på skyddade platser då det kan blåsa iväg.

Rumslig variation och placering

— Skapa kontraster i material, skala och detaljer, exempelvis gräs på asfalt eller olika nivåer som mark, midjehöjd och höjder.

— Stora högar kan skapa en ”wow-känsla”.

— Forma olika typer av rum: slutna, skrymslen, öppna ytor och passager.

— Utnyttja både vertikala och horisontella element samt topografin på platsen.

— Vertikalt uppställda stockar eller kojor kan inspirera till bygglekar.

— Aktivera oanvända platser genom att placera material strategiskt vid bumlingar, i gläntor, på bord, längs gångar, i sandlådor eller under föremål.

— Små högar i rader på oväntade platser ger en lekfull och inbjudande känsla.

Stämning och lekflöde

Mystik och nyfikenhet:

— Skapa spännande element genom avskärmningar, smala passager, detaljrikedom och oväntade placeringar.

— Skapa olika stämningar (rofylld, trygg, utmanande, magisk, konstnärlig).

Förstärkning av landskapet:

Säkerställ att det finns rikligt med material för att möjliggöra skapandet av tydliga rumsligheter.

Använd materialet för att signalera lek och skapa rum:

— Högar som formar en topografi att göra rum i eller klättra på.

— Ris som ”staket” längs gångar eller entréer mellan zoner.

Tydlighet och struktur:

— Definiera kanter, gränser och trösklar mellan olika rum och ytor.

— Använd repetition och tydliga former som kontrasterar mot omgivningen för att skapa struktur.

— Inrama specifika områden för att förstärka lekvärdet.

Lekflöde:

— Betona entréer och utgångar för att styra rörelser och skapa tydliga ingångar till olika lekytor.

— Använd passager och övergångar för att väva samman olika delar av landskapet och skapa ett naturligt flöde mellan aktiviteter.

Dynamik och förändring över tid

— Tillåt förändring över tid.

— Förnya material kontinuerligt för att skapa nyhet och överraskning och fylla på med material som tagit slut.

— Anpassa miljön efter årstidernas unika karaktär och det material som finns tillgängligt: Under vintern kan snö skottas till högar och andra lekstrukturer. På våren kan grenar och kvistar från klipp användas.

3. Yta och Förvaring

Anpassa efter platsens förutsättningar

Lekmiljöer med större naturlika ytor och vegetation:

— Större mängder och variation av material kan användas.

— Befintliga lekelement och vegetation kan integreras med materialet.

Mindre lekmiljöer utan grönska:

— Mindre mängder naturmaterial kan tillföras, t.ex. i sandlådor för skapande och rollekar.

Ordning och Förvaring

Naturlika miljöer:

— Materialet kan vara en del av miljön och behöver inte alltid plockas undan.

— Strukturer som staket, skyltar eller kanter kan hjälpa till att definiera lekrområden utan att begränsa leken.

Mindre eller asfalterade lekmiljöer:

— Kräver särskilda ytor för insamling och förvaring av material.

Hantering av material:

Utspritt material som inte är en del av en mer permanent konstruktion kan samlas i högar för att:

— Undvika att röran begränsar leken, särskilt på små ytor.

— Underlätta nya lekprocesser.

— Skapa ordning utan att ta bort lekinbjudningar.

Öppen förvaring gör materialet mer tillgängligt och kan minska risken för skadegörelse.

— Förbrukat material bör rensas bort om det stör leken och, om möjligt, komposteras på plats för naturlig återvinning.

4. DOKUMENTATION OCH UPPFÖLJNING

Barns perspektiv:

— Lekförvaltaren/skötselpersonal och skolpersonal får genom sin närvaro i miljöerna en bild av hur barnen använder materialet.

— Barn kan involveras genom korta samtal, enkla workshops eller lekbaserade observationer.

Enkel återkoppling:

— Kortare möten eller sammanställningar en gång per termin för att diskutera vad som fungerar med erörda parter.

Dokumentation:

— Lekförvaltaren/skötselpersonal tar bilder före/efter för att följa förändringar över tid.

— Samla observationer och bilder i en gemensam digital mapp eller enkel rapportmall.

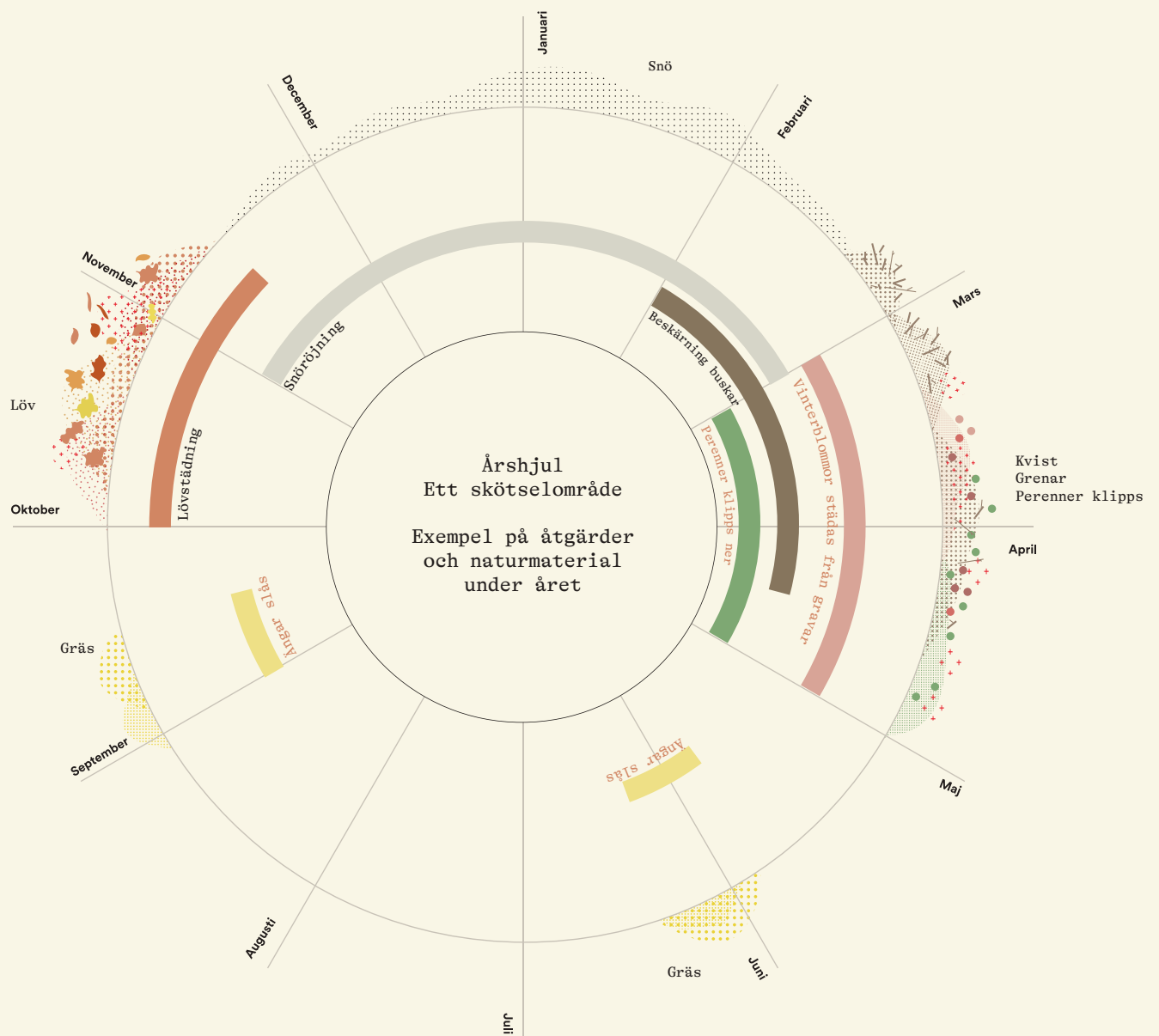

Fig. 61. Kartlägg lokalt växtmaterial som kan bli till lekmaterial under skötselåret.

8. Referenslista

- Berg, S. (2019). *Bygglekplatsens utmaningar och möjligheter - om barns behov av utmaningar och samhällets behov av säkerhetskrav*. Sveriges lantbruksuniversitet, SLU.
- Bishop, K., & Corkery, L. (Eds.). (2017). *Designing Cities with Children and Young People: Beyond Playgrounds and Skate Parks*. Taylor & Francis.
- Canadian Public Health Association. (2019). *Loose Parts Policy*.
- Casey, T. & Robertson, J. (2019) *Loose Parts Play A Toolkit*. Inspiring Scotland
- Chawla, L. (2015). *Benefits of nature contact for children*. *CPL Bibliography*, 30(4), 433-452. DOI: 10.1177/0885412215595441.
- Cosco, N. G., Moore, R. C., & Islam, M. Z. (2010). *Behavior mapping: a method for linking preschool physical activity and outdoor design*. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 42(3), 513-519.
- Dee, Catherine (2012). *To design Landscape. Art, Nature & Utility*. Routledge.
- Beckman, M. (2018). *Lek på riktigt: Om att sluta bygga lekplatser och börja skapa rikare lekmiljöer*. Örebro kommun.
- Beckman, M., Simonsson, E. & Eriksson, E. (2022). *Lekotoper. En vägledning för naturlika gröna landskap*. Urbio & Örebro kommun.
- Berg, S., Jansson, M., Beckman, M. & Litsmark, A. (2020). *Bygglekplatsen - En möjlighet idag*. (Movium Fakta, 2)
- Bishop, K. & Corkery, L. (eds.) 2017. *Designing cities with children and young people: Beyond playgrounds and skate parks*. Routledge.
- Boverket. (2015). *Gör plats för barn och unga!. En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö* (Rapport 2015:8).
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Fifth Edition. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Derr, V., Chawla, L. & Mintzer, M. (2018). *Placemaking with children and youth: participatory practices for planning sustainable communities*. New York: New Village Press.
- Fjørtoft, I. (2004). *Landscape as playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development*. *Children, Youth and Environments*, 14, 21-44. Retrieved 23 September 2008, from [http:// www.colorado.edu/journals/cye/](http://www.colorado.edu/journals/cye/)

- Fjørtoft, I., & Sageie, J. (2000). *The natural environment as a playground for children: Landscape description and analyses of a natural playscape*. *Landscape and Urban Planning*, 48, 83–97.
- Flannigan, C. & Dietze, B. (2018). *Children, Outdoor Play and Loose Parts*. *Journal of Childhood Studies* 42(4):53-60.
- Flyvbjerg, B. (2010). *Five Misunderstandings About Case-Study Research*. *Qualitative inquiry*, 12 (2), 219–245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>
- Franch, M. (2018). *Drawing on site: Girona's shores*. *Journal of Landscape Architecture*, 13 (2), 56–73.
- Francis, M. (1988). *Negotiating Between Child and Adult Design Values in open space projects*. *Design Studies*.
- Galí-Izard, T. (2005). *The same landscapes: Ideas and Interpretations*. Gustavo Gili.
- Gibson, J.L., Cornell, M. & Gill, T. (2017). *A systematic review of research into the impact of loose parts play on children's cognitive, social and emotional development*. *School Mental Health*, 9(4), pp. 295–309. doi: 10.1007/s12310-017-9220-9.
- Heft, H. (1988). *Affordances of children's environments: A functional approach to environmental description*. *Children's Environments Quarterly*, 5, 29–37.
- Herrington, S. & Brussoni, M. (2015). *Beyond Physical Activity: The Importance of Play and Nature-Based Play Spaces for Children's Health and Development*. *Curr Obes Rep* 4, 477–483
- Jansson, M. (2010). *Attractive Playgrounds: Some Factors Affecting User Interest and Visiting Patterns*. *Landscape Research*, 35:1, 63-81, DOI: 10.1080/01426390903414950
- Jansson, M. (2015). *Children's perspectives on playground use as basis for children's participation in local play space management*, *Local Environment*, 20:2, 165-179, DOI: 10.1080/13549839.2013.857646
- Jansson, M., Sundevall, E., & Wales, M. (2016). *The role of green spaces and their management in a child-friendly urban village*. *Urban Forestry & Urban Greening*, 18, 228-236. DOI: 10.1016/j.ufug.2016.06.014.
- Jansson, M. & Lerstrup, I. (2020). *Children's perspectives on green space management in Sweden and Denmark*. In: Kahn, M., Bell, S. & Wood, J. Place, Pedagogy and Play - Participation, Design and Research with Children, p. 194-208
- Jansson, M., Vogel, N., Fors, H., Dempsey, N., Buijs, A. & Randrup, T. (2020). *Defining urban open space governance and management*. In: Jansson, M & Randrup, T.B. *Urban Open Space Governance and Management*, p 11-29. Routledge. London.

Jansson, M & Randrup, T.B. (2020) *Urban Open Space Governance and Management*. Routledge. London.

Jansson, M. & Klintborg Ahlklo, Å. (red.) (2016). *Plats för lek: Svenska lekplatser förr och nu*. Stockholm: Svensk byggtjänst.

Jansson, M., Zalar, A., Sundevall, E.P. & Randrup, T.B. (2020). *Governing for child-friendliness? Perspectives on children as users among Swedish and Danish urban open space managers*. *Frontiers in Sustainable Cities* 10/2020. Urban Greening Volume 2 – 2020.

Johansson, R. (2007). *On Case Study Methodology*. *Open House International*, 32, 48–54. <https://doi.org/10.1108/OHI-03-2007-B0006>

Kaplan, R., Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature*. Cambridge University Press, Cambridge, MA. (SLU Library)

Kaplan, Rachel, Kaplan, Stephen & Ryan, Robert L. (1998). *With People in Mind. Design and Management of Everyday Nature*. Washington D.C.: Island Press.

Karsten, L. (2005). *It all used to be better? Different generations on continuity and change in urban children's daily use of space*. *Children's Geographies*, 3(3), 275-290

Krupinska, J. (2016). *Att skapa det tänkta : en bok för arkitekturintresserade*. Studentlitteratur.

Kylin, M. (2003). *Children's Den's*, *Children, Youth and Environment* 13 (1) Spring, <http://colorado.edu/journals/cye> (2008-06-03).

Kylin, M. (2004). *Från koja till plan. Om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*. Institutionen för landskapsplanering. Sveriges Lantbruksuniversitet: Alnarp.

Kylin, M. & Bodelius, S. (2015). *A Lawful Space for Play: Conceptualizing Childhood in Light of Local Regulations*. *Children, Youth and Environments*, Vol. 25, No. 2, *Child-Friendly Cities: Critical Approaches* pp. 86-106. University of Cincinnati.

Lerstrup, I., & Konijnendijk van den Bosch, C. (2017). *Affordances of outdoor settings for children in preschool: revisiting heft's functional taxonomy*. *Landscape Research*, 42(1), 47-62. DOI: 10.1080/01426397.2016.1252039.

Lunds kommun. (2022). *Utemiljö vid skolor i Lunds kommun*.

Lunds kommun. (2022). *Riktlinjer och handlingsplan för lek- och aktivitetsytor 2022-2025*.

Lunds kommun. (2021). *Årshjul centrum IV, skötselplan*.

Lunds kommun. (2018). *Utemiljön vid förskolor i Lunds kommun: Råd och riktlinjer*.

Mozaffar, R. (2020). *Manufactured Play Equipment Or Loose Parts? Examining The Relationship Between Play Materials And Young Children's Creative Play*. In: Kahn, M., Bell, S. & Wood, J. Place, Pedagogy and Play - Participation, Design and Research with Children, p. 194-208

Mårtensson, F. (2013). *Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek*. Socialmedicinsk tidskrift, (4), ss. 502–509.

Mårtensson, F. (2009). *Lek i verklighetens utmarker*. Leka för att lära. Studentlitteratur.

Mårtensson, F., Litsmark, A., Wiström, B., Hedblom, M. & Ode Sang, Å. (2021). *Utveckling av lekotoper för barns naturmöten*. Sveriges lantbruksuniversitet. Rapport 2021:2 2021.

Nature Play South Australia. (u.å). *The Power of Loose Parts Play*.

Nicholson, S. (1971). *How NOT to Cheat Children: The Theory of Loose Parts*. Landscape Architecture Magazine , October 1971, Vol. 62, No. 1 (October 1971), pp. 30-34. American Society of Landscape Architects

Nilsson, H. (2022): *Från skräp till lek*, opubl. uppsats kursen *Stadsrum för barn och unga*, Sveriges lantbruksuniversitet; Uppsala

Oslo kommune (2023): *Framdriftsplan Indre by 2023*.

Pitsikali, M. & Parnell, R. (2019): *The public playground paradox: 'child's joy' or heterotopia of fear?*, Children's Geographies, DOI: 10.1080/14733285.2019.1605046

Play Wales. (2017). *Resources for playing - providing loose parts to support children's play A toolkit*.

Nassauer, J.I. (1995). *Messy Ecosystems, Orderly Frames*. Landscape Journal, 14 (2), 161–170. <https://doi.org/10.3368/lj.14.2.161>

Randrup, T. & Jansson, M. (2020). *Strategic management of urban open spaces*. In: Jansson, M & Randrup, T.B. Urban Open Space Governance and Management, p 190-203. Routledge. London.

Refshauge AD, Stigsdotter UK, Lamm B, et al. (2013). *Evidence-based playground design: lessons learned from theory to practice*. Landsc Res Routledge. 2013;40:226–46.

Sandseter, E. B. H. (2010). *Scary funny - A Qualitative Study of Risky Play Among Preschool Children*. Norwegian University of Science and Technology. Diss. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.

Stålhandske, I. (2023). *Återbruk på allmänna lekplatser- Möjligheter och utmaningar hos svenska kommuner*. Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Urbinat. (u.å). *Behavioural mapping*. <https://urbinat.eu/nbs/behavioural-mapping/>

Waterman, T. (2017). *It's about time: The genius temporum of Martí Franch's Girona landscapes* Landscape Architecture Magazine, 2017(1).

Wells, N.M., Jimenez, F.E. & Mårtensson, F. (2018). *Children and nature*. In M. van den Bosch & W. Bird (eds.) Oxford textbook of nature and public health: The role of nature in improving the health of a population. Oxford: Oxford University Press, pp. 167.

Woolley, H, Lowe, A. (2013). *Exploring the relationship between design approach and play value of outdoor play spaces*, Landscape Research, 38 (1), pp. 53-74. DOI: 10.1080/01426397.2011.640432.

Änggård, E. (2011). *Children's gendered and non-gendered play in natural spaces*. Children Youth and Environments, 21(2), 5-33.

Örebro kommun (2024). *Projektplan Vivallaskolan skolgård 2023 - 2025*.

Örebro kommun (2017). *Riktlinjer för Örebro kommuns lekplatser*.

Örebro kommun (2017). *Grönstrategi för Örebro kommun*.

Örebro kommun (u.å). *Mer lek i naturen! - En inspirationsskrift om att tillgängliggöra naturmiljöer för barn genom att bjuda in till lek*.